ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

NAȚIONALIZAREA MIJLOACELOR DE PRODUCȚIE INDUSTRIALĂ — MOMENT HOTĂRÎTOR PENTRU TRECEREA LA FĂURIREA SOCIETĂȚII SOCIALISTE
TRAIAN UDREA

★

LEGISLAȚII, ORDINE ȘI REGULAMENTE APLICATE ÎN ARMATA MODERNĂ DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1832—1834
ANGHEL POPA

IMPACTUL CONJUNCTURII EUROPENE ASUPRA COMERȚULUI ROMÂNESC ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA (II)
BOGDAN MURGESCU

AȘEZAREA GETICĂ ȘI CETATEA ROMANĂ DE LA INDEPENDENȚA (JUD. TULCEA)
ALEXANDRU SUCEVEANU

★

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI GHEORGHE IONESCU-GION
PAUL GRIGORIU

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REPUBLICA GHANA PE DRUMUL INDEPENDENȚEI
VIOREL CRUCEANU

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

6

TOMUL 41 — 1988

IUNIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU *(redactor şef)*, ION APOSTOL *(redactor şef adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMENY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRESFILATELIA Departamentul Export—Import—presă P.O. Box 12—201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64—66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE".
Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, NR. 6
Iunie 1988

SUMAR

ISTORIA ROMÂNIEI

TRAIAN UDREA, Naționalizarea mijloacelor de producție industrială — moment hotărîtor pentru trecerea la făurirea societății socialiste 557

★

ANGHEL POPA, Legislații, ordine și regulamente aplicate în armata modernă din Moldova în perioada 1832—1834 567
BOGDAN MURGESCU, Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (II) 587
ALEXANDRU SUCEVEANU, Așezarea getică și cetatea romană de la Independența (Jud. Tulcea) 597

★

PAUL GRIGORIU, Activitatea istoriografică a lui Gheorghe Ionescu-Gion 609

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

VIOREL CRUCEANU, Republica Ghana pe drumul independenței 621

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Înființarea Seminarului științific de istorie modernă și contemporană românească și universală la Facultatea de istorie-filozofie din București *(Ovidiu Bozgan)*; Ședințe de comunicări la Institutul de istorie „N. Iorga"— sectorul de istorie medie a României *(Nagy Pienaru)*; Cronica 631

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

LEONID BOICU, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Edit. Junimea, Iași, 1986, 296 p. *(Gheorghe F. Anghelescu)* . . . 635
MIHAI MAXIM, *Limba turco-osmană*, Tipografia Universității din București, 1984, 272 p. *(Viorel Panaite)* 636
* * * *Répertoire d'études balkaniques 1966—1975*, vol. I, *Histoire*, 1983; vol. II, *Histoire de la culture*, 1984, Edit. Academiei bulgare de științe, Sofia, 571 + 232 p. *(Traian Ionescu-Nișcov)* 638
STEVEN L. KAPLAN, *Le pain, le peuple et le Roi. La bataille du libéralisme sous Louis XV*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1986, 461 p. *(Mihai Manea)* 639

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 555—642, 1988

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 6
juin 1988

SOMMAIRE

L'HISTOIRE DE ROUMANIE

TRAIAN UDREA, La nationalisation des moyens de production industrielle — moment décisif pour le passage à l'édification de la société socialiste 557

★

ANGHEL POPA, Législations, ordres et règlements appliqués dans l'armée moderne de Moldavie pendant la période 1832—1834 567
BOGDAN MURGESCU, L'impact de la conjoncture européenne sur le commerce roumain dans la seconde moitié du XVIIe siècle (II) 587
ALEXANDRU SUCEVEANU, L'établissement gète et la cité romaine de Independența (département de Tulcea) 597

★

PAUL GRIGORIU, L'activité historiographique de Gheorghe Ionescu-Gion 609

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

VIOREL CRUCEANU, La République du Ghana dans la voie de l'indépendance . . . 621

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

La création du Séminaire scientifique d'histoire moderne et contemporaine roumaine et universelle à la Faculté d'histoire-philosophie de Bucarest *(Ovidiu Bozgan)*; Séance de communications à l'Institut d'histoire „N. Iorga" — le secteur d'histoire du moyen-âge de Roumanie *(Nagy Pienaru)*; Chronique . . . 631

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

LEONID BOICU, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)* (Les Principautés roumaines dans les rapports politiques internationaux (XVIIIe siècle)), Editions Junimea, Iași, 1986, 296 p. *(Gheorghe F. Anghelescu)* 635
MIHAI MAXIM, *Limba turco-osmană* (La langue turco-osmane), Imprimerie de l'Université de Bucarest, 1984, 272 p. *(Viorel Panaite)* 636
* * * *Répertoire d'études balkaniques 1966—1975*, vol. I, *Histoire*, 1983 ; vol. II, *Histoire de la culture*, 1984, Editions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 571 + 232 p. *(Traian Ionescu-Nișcov)* 638
STEVEN L. KAPLAN, *Le pain, le peuple et le Roi. La bataille du libéralisme sous Louis XV*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1986, 461 p. *(Mihai Manea)* 639

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 555—642, 1988

www.dacoromanica.ro

NAȚIONALIZAREA MIJLOACELOR DE PRODUCȚIE INDUSTRIALĂ — MOMENT HOTĂRÎTOR PENTRU TRECEREA LA FĂURIREA SOCIETĂȚII SOCIALISTE

TRAIAN UDREA

Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare și cu celelalte categorii de oameni ai muncii, desăvîrșită în urma proclamării republicii populare, la 30 decembrie 1947, unificarea ideologico-politică și organizatorică a partidului clasei muncitoare, adoptarea noii constituții democrat-populare, măsurile de democratizare structurală ale justiției, a cadrelor de comandă din armată, din organele de ordine și siguranță a statului, au creat condiții politico-administrative corespunzătoare trecerii la construcția socialismului în țara noastră.

Dar, așa cum s-a precizat în raportul politic al C.C. al partidului la congresul de unificare din februarie 1948, dacă în domeniul politic se creaseră, iar constituția din 13 aprilie 1948 consacrase structurile regimului democrat-popular, în domeniul economic mijloacele de producție, de transport, de asigurări, comerțul și cooperație își păstraseră vechile structuri și vechii proprietari particulari; dar, pe de altă parte, deși sectorul particular era încă predominant în economie, datorită cuceririi puterii politice de către proletariat, a politicii economice a guvernului democrat-popular, prin măsurile de dirijare, control și limitare a beneficiilor, capitalismul fusese tot mai mult îngrădit și silit să lucreze în folosul comenzii social-politice.

Statul care nu deținea decît aproximativ 20% din siderurgie, 30—40% în industria metalurgică, regia căilor ferate, a monopolurilor sării, alcoolului, țigărilor și chibrituri precum și participații în celelalte ramuri[1], la care se adăugau întreprinderile cuprinse în componența sovromurilor, în ciuda politicii de îngrădire, nu putea să preîntîmpine refuzul patronilor de a investi capitaluri în noi utilaje sau în reechiparea utilajelor în funcțiune, evaziunea sumelor rezultate din beneficii, cazurile de abandonare directă a unor întreprinderi (de pildă, cazul societății Astra Română, abandonată de cadrele de conducere olandeze care părăsesc țara în martie 1948) sau chiar cazurile unor sabotaje directe, atîta timp cît majoritatea întreprinderilor se găseau în mîinile particularilor. Soluția ce se impune era trecerea principalelor mijloace de producție, transport, etc. în proprietatea statului democrat-popular.

Fără a face o aluzie directă la o iminentă naționalizare, raportul politic al C.C. la congresul partidului din februarie 1948, subliniase că dezvoltarea

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 557—566, 1988

www.dacoromanica.ro

și modernizarea rapidă a industriei românești nu se puteau realiza fără un efort considerabil de investiții, care, în concepția partidului, trebuiau obținute în principal printr-o politică de acumulări întreprinse de statul democrat-popular[2].

În proiectul și apoi în textul constituției Republicii Populare Române, în capitolul „Structura social-economică", se stipula posibilitatea coexistenței atît a sectorului economic de stat, cu cel al proprietății mijloacelor de producție deținute, în continuare de persoane particulare (fizice sau juridice) sau cooperatiste (comunități de avere, fundații etc.), dar în același timp se prevede ca bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcăminte miniere, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, PTT.-ul, Radiodifuziunea să aparțină în întregime statului, ca „bunuri comune ale poporului" (art. 6). Se prevedea, de asemenea, trecerea comerțului intern și extern sub controlul statului, chiar și a acelor întreprinderi de comerț interior care rămîneau în proprietate particulară sau cooperatistă (art. 8).

Articolul 10, în schimb, prevedea posibilitatea efectuării unor expropieri de utilitate publică, cu despăgubiri stabilite prin lege a foștilor proprietari particulari, iar articolul 11 trecerea în proprietatea statului „cînd interesul general o cere" a mijloacelor de producție.

Includerea în noua Constituție a R.P.R., a principiului fundamental după care statul era în drept, ori de cîte ori o cerea interesul general, să procedeze la trecerea în proprietatea statului a mijloacelor de producție deținute pînă atunci de persoane (fizice sau juridice) particulare, crea cadrul juridic pentru înfăptuirea naționalizării, la momentul considerat oportun de puterea de stat legislativă și executivă [3].

Neenunțarea categorică a intenției de a se trece la naționalizarea totală a tuturor marilor întreprinderi industriale și de comerț, bancare și de asigurări etc. urmărea nestînjenirea și neîntreruperea efortului de refacere economică, de sporire a producției pînă în apropiere de cotele nivelului antebelic (1938).

Cucerirea puterii economice din mîinile burgheziei de către clasa muncitoare avea să ofere baza de plecare în declanșarea amplului și necesarului proces de industrializare socialistă a României. Ea a fost pregătită de întreaga activitate ideologico-politică a forțelor revoluționare în frunte cu detașamentul politic de avangardă al clasei muncitoare, de întreaga politică economică desfășurată de puterea revoluționar-democratică, în confruntare cu forțele conservator-reacționare, care se opuneau oricăror transformări democratice în direcția socialismului.

Lansată prematur, în proiectul platformă al P.C.R. din septembrie 1944, în platforma F.N.D. din octombrie 1944, prevederea naționalizării marilor întreprinderi și instituții bancare a fost retrasă și nu a mai figurat din considerente tactice (ținînd seama de raportul de forțe și de necesitatea constituirii unor guverne de coaliție democratică), în programul de guvernare al F.N.D. dat publicității în 28 ianuarie 1945 care apela la „toți factorii economiei naționale dornici de a colabora la refacerea economică și financiară a țării : industriași, comercianți, meseriași" [4].

La ordinea zilei, figurau atunci aprovizionarea frontului antihitlerist, îndeplinirea riguroasă a condițiilor convenției de armistițiu ; înseși reformele și măsurile economice preconizate aveau ca obiectiv central mobili-

www.dacoromanica.ro

zarea tuturor resurselor economice și umane în vederea refacerii și dezvoltării economice a României. Guvernul F.N.D. preciza în articolul 7 din programul de guvernare F.N.D., că va lua măsuri severe împotriva sabotorilor și speculanților (dar) va sprijini toți factorii economici (industriași, comercianți, meseriași, etc.), care vor să colaboreze cinstit la refacerea întreprinderilor, reorganizarea și ridicarea producției pentru dezvoltarea economiei țării"[5].

Pe lîngă implicațiile majore de ordin politic (scindarea și diminuarea rîndurilor P.N.Ț. și P.N.L, în vederea înlăturării sau punerii în inferioritate a acestor partide, într-un viitor guvern de coaliție democratică), acordul de colaborare și participare la guvernare alături de reprezentanții F.N.D. a puternicei grupări liberale tătărești (devenit din primăvara anului 1945 principalul partid liberal al țării) și a grupării P.N.Ț.-Anton Alexandrescu, oglindea și ideea antrenării în opera de refacere economică a țării a cercurilor marei finanțe și marei industrii, respectiv a unor pături mic-burgheze în special din mediul sătesc, ale căror exponente politice erau cele două grupări sus amintite.

Dificultățile realizării unei democratizări depline a aparaturii de stat și a vieții politice în general, a realizării unei politici economice guvernamentale pe de-a-ntregul democrat-populare, datorită compoziției de clasă, concepțiilor și comportamentului majorității elementelor burgheze prezente în rîndul partidelor și grupărilor ce participau la guvernare (cu osebire a membrilor P.N.L.-Tătărăscu) erau cu prisosință compensate de contribuția tehnică ca specialiști și exponenți ai unor importante cercuri de afaceri, pături și categorii sociale, care au fost determinate să participe la refacerea și dezvoltarea economică a țării, în situația extrem de complexă cu accente dramatice pe care le-au parcurs România, poporul român pe plan social, economic și financiar în anii 1945—1947.

Luînd în considerație tocmai acest aspect, raportul politic al C.C. al P.C.R. prezentat la conferința națională a partidului din octombrie 1945, pronunțîndu-se în favoarea întocmirii pe viitor a unor bugete democratice, care să nu defavorizeze masele populare, propunînd măsuri împotriva speculanților, contra circulației capitalurilor neproductive, criticînd activitatea ostilă guvernului desfășurată de conducerea B.N.R., preconizau pe de altă parte întărirea colaborării cu partidul liberal Tătărăscu, atît în bătălia economică cît și în perspectiva viitoarelor alegeri parlamentare. Partidul Comunist se declara adeptul hotărît a industrializări și electrificării accelerate a țării, pe baza unor planuri de stat temeinic alcătuite, dar considera că înainte de a se trece la restructurarea și făurirea pe baze noi a economiei naționale trebuia obligatoriu încheiată refacerea economică, dar nu prin apelarea la împrumuturi pe piața internă sau externă, ci, mai înainte de toate, pe calea folosirii integrale a capacității productive și a resurselor umane și de materii prime existente în țară.

Industriașii și comercianții erau chemați să-și sporească veniturile prin creșterea masei de produse și a circulației acestor produse în cantitate cît mai sporită.

Refacerea economică nu era concepută doar ca o reîntoarcere la volumul și structura producției antebelice; la baza reconstrucției econo-

www.dacoromanica.ro

mice a României trebuind să stea dezvoltarea industriei grele (constructoare de mașini unelte).

„De tăria industrială a țării" — se arăta în Raport — depinde în mare măsură însăși independența statului nostru. De existența unei industrii dezvoltate se leagă existența clasei muncitoare, care reprezintă garanția democratizării vieții noastre publice" [6].

În condițiile concrete existente, la scurt timp după încheierea războiului, P.C.R. considera că la refacerea și ridicarea economică a României postbelice trebuia antrenat „tot ce este activ, energic și competent în țara noastră", pentru refacerea economică a țării trebuind strînse laolaltă toate forțele productive ale țării [7].

În condițiile extrem de dificile economico-financiare ale anului 1946, concentrarea în continuare a tuturor forțelor în vederea refacerii (redresării) economice se impunea cu prioritate absolută. Pentru a ieși din situația grea în care se găsea economia, îndeosebi anumite ramuri industriale, platforma electorală a Blocului Partidelor Democratice preconiza : „mobilizarea tuturor forțelor productive ale țării ; stimularea inițiativei particulare ; folosirea resurselor interne pentru procurarea materiilor prime necesare industriei ; procurarea din import atît a utilajului industrial necesar cît și a materiilor prime deficitare etc [8].

Cît timp refacerea și redresarea economico-financiară, deși în a doua jumătate a anului 1947 va înregistra realizări notabile, nu era încheiată, P.C.R. și P.S.D., respectiv din februarie 1948 P.M.R., nu a considerat oportună reluarea problemei socializării unor importante sectoare economice, deși etatizarea B.N.R., funcționarea oficiilor industriale, realizarea în bune condiții a planului de redresare economică propus de P.C.R. în iunie 1947 și îndeosebi înlăturarea din guvern și din fruntea statului a ultimilor reprezentanți ai claselor și păturilor exploatatoare dădeau cale liberă inițiativelor parlamentare și guvernamentale ale conducătorilor regimului democrat-popular din România.

Consolidarea regimului democrat-popular, a organismelor și cadrului său instituțional în prima jumătate a anului 1948, dar mai ales atingerea unui stadiu avansat de redresare economică și financiară a țării, care nu putea fi depășit [9] decît în condițiile trecerii la o restructurare radicală determină conducerea P.M.R. să ia în considerație preluarea în proprietatea statului a principalelor mijloace de producție. Considerente nu numai de ordin ideologic-politic (trecerea la construirea socialismului în România), dar și necesitatea urgentării și desăvîrșirii redresării economice postbelice, în vederea lansării unui amplu program de dezvoltare economică a țării, impuneau o astfel de măsură cu un profund caracter revoluționar.

Încă la sfîrșitul anului 1947, Comisia de redresare economică și stabilizare monetară, a trecut la inventarierea întreprinderilor industriale de transport, comerciale și de credite, acțiune motivată din nevoia de a se cunoaște întregul potențial economic-financiar al țării. Din datele culese (în perioada 15—24 octombrie 1974) reiese că, în acel moment, existau 54 315 întreprinderi industriale și comerciale dintre care 47 479 erau întreprinderi particulare folosind cinci sau mai mulți angajați. Din totalul întreprinderilor particulare, 40 641(85,6%) se aflau în activitate productivă sau comercială, iar 6838 (gatere, alambicuri, darace, mici

www.dacoromanica.ro

abatoare, mori și uleinițe etc.) nu lucrau. Aproximativ trei sferturi din totalul unităților recenzate erau întreprinderi productive (industriale), 655 (1,4%) de transport; 10331 unități (31,8%) aparțineau comerțului și instituțiilor de credit, iar 950 (cca. 2%) aveau funcțiuni diverse sau insuficient precizate[10].

Recensământul economic oferea o imagine a gradului de concentrare și centralizare a întreprinderilor, a ponderii diferitelor ramuri, caracterul precumpănitor al industriei ușoare și alimentare în raport cu întreprinderile din ramurile siderurgie, metalurgie, energetice și chiar industria extractivă.

De pildă, majoritatea întreprinderilor făceau parte din ceea ce se numea în epocă industria prelucrătoare 134 448 unități, în raport cu 1045 unități în industria extractivă și cca. 2500 întreprinderi metalurgice[11].

Pe de altă parte, se remarca concentrarea producției siderurgice și metalurgice în întreprinderi mari și relativ foarte mari (cu peste 500 salariați)[12]. Cu excepția transporturilor feroviare, a regiilor monopolurilor statului în restul ramurilor industriale majoritatea întreprinderilor se găseau în mîinile particularilor. Pe baza culegerii unor date suplimentare, imediat după alegerile parlamentare și votarea noii constituții a R.P.R., s-a constituit o Comisie superioară de naționalizare[13]. Comisia era subordonată pe linie guvernamentală Consiliului superior economic, iar pe linie de partid direct secretarului C.C. al P.M.R. S-au constituit în cursul lunii mai 1948 comisii județene de naționalizare[14] și subcomisii pentru fiecare mare întreprindere sau grup de întreprinderi mici din aceeași ramură. Activitatea acestor comisii nu a fost făcută publică, unele măsuri pregătitoare luate pe plan local fiind motivate de întărirea măsurilor de pază împotriva actelor de diversiune, distrugerea sau sustragerea de bunuri sau produse de către proprietarii întreprinderilor în scop de sabotaj sau evaziune fiscală. Formațiile de luptă patriotică au fost la rîndul lor activizate, organizîndu-se patrulări sau o dublare a pazei contractuale din incinta întreprinderilor[15].

În sarcina comitetelor județene, cu avizul secretariatului C.C. al P.M.R., a fost titularizarea echipelor operaționale care trebuiau să preia sub control totalitatea bunurilor și mijloacelor de producție din întreprinderile ce urmau a fi trecute în proprietatea statului democrat-popular precum și a persoanelor indicate a ocupa funcții de conducere în întreprinderile naționalizare.

La începutul lunii iunie 1948, toate aceste operații pregătitoare erau încheiate.

În cursul zilei de 10 iunie 1948, plenara C.C. al P.M.R. a discutat planul de măsuri elaborat de Biroul Politic. În cursul nopții de 10/11 iunie 1948, echipele muncitorești special desemnate și pregătite, în componența cărora intrau și membrii ai formațiilor de luptă patriotică, au trecut la blocarea porților și altor mijloace de acces în cele 8 500 întreprinderi care urmau să fie naționalizate. În cursul dimineții de 11 iunie 1948, plenara C.C. al P.M.R. votează o rezoluție în care, după ce se face un amplu bilanț al evoluției situației politice din ultimele luni[16], aproba lucrările de pregătire a naționalizării întreprinderilor industriale, miniere, de transport, bancare și de asigurări și planul de măsuri pentru înfăptuirea acestui act revoluționar[17].

www.dacoromanica.ro

„Trecerea principalelor mijloace de producție în mîinile statului popular și transformarea lor în felul acesta în bunul comun al întregului popor muncitor — se spunea în rezoluția plenarei C.C. al. P.M.R. — lichidează grava nepotrivire în situația internă, nepotrivire care decurge din faptul că în timp ce puterea politică se află în mîinile celor ce muncesc, în frunte cu proletariatul, pozițiile economice dominante mai erau deținute de clasele explotatoare. Naționalizarea — se spunea mai departe — consolidează temeliile regimului de democrație populară și dă o puternică lovitură clasei capitaliste, dușmana cea mai înverșunată a regimului popular[18].

La 11 iunie 1948, la amiază, au început lucrările sesiunii Marii Adunări Naționale în care Gheorge Gheorghiu-Dej, în numele partidului și a guvernului, a prezentat expunerea de motive la proiectul de lege privind „trecerea în mîinile statului, ca bun al poporului, a celei mai importante părți din mijloacele de producție"[19] industrială.

Numai prin naționalizarea principalelor mijloace de producție, a instituțiilor bancare de credit și asigurări prin lărgirea substanțială și crearea unui sector de stat precumpănitor în industrie, transporturi, în sectorul financiar, se putea trece la o economie planificată care să asigure printr-o muncă conștientă și însuflețită dezvoltarea într-un ritm accelerat și în conformitate cu principiile socialiste (leniniste) a unei societăți de tip socialist.

În unanimitate și de urgență[20], deputații au votat legea de naționalizare a întreprinderilor industriale.

Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport marca momentul cuceririi puterii economice de către clasa muncitoare.

Sub incidența legii intrau toate întreprinderile (indiferent de mărime) din sectoarele: extracția și prelucrarea minereurilor de fier, aur, argint și minereuri neferoase, industria cimentului, a materialelor refractare, a geamurilor, celulozei, filaturile de bumbac și de mătase, unitățile de producere, transport și distribuție a energiei electrice, fabricile de zahăr, paste făinoase, de dulciuri diverse, morile cu valțuri etc. Într-o serie de alte ramuri (metalurgică, gatere, fabrici de cherestea de placaje, panele, furnire, parchete, fabrici de încălțăminte, țesătorii de bumbac sau mătase, abatoarele, întreprinderile de fabricat pîine și alte produse de panificație fabricile de bere etc.) erau naționalizate numai întreprinderile care aveau un număr mai mare de salariați și de forță motrice (în genere, erau excluse atelierele meșteșugărești, daracele, alambicurile, morile de apă etc., care nu foloseau sau utilizau în mică măsură și sporadic forța de muncă străină).

Au fost expropriate în întregime societățile de asigurări, S.A.R. Telefoane, Societatea română de Radiodifuziune[21].

Prin lege, cădeau sub incidența naționalizării și bunurile și efectele cetățenilor sau societăților românești dacă proveneau sau rezultaseră din valorificarea producției întreprinderilor supuse naționalizării[22]. În total, au fost expropriate 8 894 întreprinderi care în funcție de importanța lor, republicană sau locală, au trecut sub controlul și administrația ministerelor (centralelor ce se vor înființa), respectiv a organelor locale ale puterii de stat[23].

Ca și în cazul etatizării B.N.R., întreprinderile naționalizate treceau în proprietatea statului, libere de orice sarcini.

www.dacoromanica.ro

Noile conduceri aveau dreptul de a protesta în următoarele șase luni de la naționalizare orice plăți sau obligații ce li se cereau în cazul cînd se dovedeau că astfel de obligații sau plăți ar fi fost perfectate de foștii proprietari în scopul evaziunii fiscale sau al sustragerii de valori. În același sens, legea prevedea că o serie de daune izvorînd din administrarea necorespunzătoare a întreprinderilor, din neonorarea unor plăți către stat sau terți produse înainte de 11 iunie 1948 să fie scăzute din sumele pe care foștii proprietari urmau să le primească drept despăgubire [24]. În genere, comisiile judecătorești desemnate să precizeze cuantumul despăgubirilor, lichidarea activului și pasivului existent în momentul naționalizării întreprinderilor, acționarea în justiție de către stat a foștilor patroni pentru o serie de nereguli și daune aduse producției și economiei naționale au diminuat, în unele cazuri substanțial, sumele pe care urmau să le primească foștii proprietari de la stat [25].

„Naționalizarea — preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu la a 45-a aniversare de la crearea P.C.R. — a deschis o etapă nouă în istoria relațiilor de producție din țara noastră, a dus la lichidarea marii burghezii industriale și financiare, la crearea unui puternic sector socialist de stat în economie, a permis trecerea la conducerea planificată a economiei naționale" [26].

Actul naționalizării principalelor mijloace de producție din 11 iunie 1948 a fost completat și extins ulterior printr-o serie de decrete privind trecerea în proprietatea statului și a altor categorii de întreprinderi și instituții de credit și comerț particulare, care nu figuraseră în anexele legii 119[27]. Astfel, la 13 august 1948, s-a lichidat complet rețeaua întreprinderilor și instituțiilor de credit particulare, ele trecînd în patrimoniul statului; la 3 noiembrie 1948, sînt naționalizate instituțiile medico-sanitare și întreprinderile cinematografice (inclusiv sălile de vizionare), în februarie-martie 1949 vor fi naționalizate și micile întreprinderi (cu mai puțin de 10 salariați și 20 cai putere) care fuseseră exceptate de la exproprierea din 11 iunie 1948.

La 1 martie 1949, vor fi trecute în proprietatea statului exploatările moșierești (împreună cu mașinile agricole și celelalte utilaje aferente). În sfîrșit, în aprilie 1949, se va trece la naționalizarea farmaciilor, laboratoarelor chimico-farmaceutice, drogheriilor, depozitelor de medicamente, laboratoarelor de analize medicale. În completare la aceste naționalizări, la 2 aprilie 1950 vor fi naționalizate imobilele deținute de foștii industriași, moșieri, bancheri, mari comercianți, care fuseseră supuși naționalizării. De asemenea au fost trecute în proprietatea statului imobilele hoteliere.

Existența după naționalizare a unui puternic sector socialist de stat în industrie [28] a creat condițiile trecerii, la acest important domeniu al activității vieții economice, la organizarea producției și circulației mărfurilor pe baze planificate.

La 1 iulie 1948, se înființează Comisiunea de Stat a Planificării, ca organ guvernamental central de planificare economică. În locul oficiilor industriale (din componența cărora făcuseră parte și foștii patroni naționalizați) iau ființă, la 8 iulie 1948 centralele industriale ca organe de conducere a întreprinderilor naționalizate.

În sectorul agricol, la începutul lunii octombrie 1948, se va trece la gruparea și conducerea activului centrelor și unităților disparate de mașini agricole în Stațiuni de mașini și tractoare (S.M.T.) care împreună cu R.E.A.Z.I.M.-ul asigurau activitatea și dezvoltarea sectorului de stat în agricultură [29].

www.dacoromanica.ro

Preluarea în proprietatea și în administrarea organismelor economice ale puterii populare de stat a mijloacelor de producție industriale, a întreprinderilor de transport, a instituțiilor de credit și finanțe, a stabilimentelor medico-sanitare și farmaceutice, de artă și cultură, a întreprinderilor hoteliere etc. a permis lansarea începînd cu 1949 a planurilor de producție la scară națională[30].

Consecință directă a naționalizărilor, situația socială a clasei muncitoare s-a schimbat radical. Ea a încetat să mai fie o clasă exploatată, ci în calitate de clasă conducătoare în stat a asigurat majoritatea cadrelor necesare funcționării întregului angrenaj industrial al țării. Însăși întrecerile între ramuri, întreprinderi, echipe în vederea sporirii productivității muncii capătă valențele unor întreceri socialiste în producție. Se inițiază încă din primăvara anului 1948 deschiderea unor mari șantiere de muncă patriotică (voluntară) care duc la definitivarea lucrărilor de construire a liniilor de cale ferată Bumbești-Livezeni, Salva-Vișeu, a noilor tunele de la Predeal, la terminarea magistralei de gaz metan Agnita-Botorca; în București în cîteva luni s-a înălțat noua fabrică de confecții, pe locul fostelor ateliere A.P.A.C.A.; se vor deschide primele șantiere de ameliorări și aducerea în circuitul agricol a unor noi terenuri, se procedează la îndepărtarea ultimilor vestigii ale războiului prin demolarea și curățirea terenurilor (în așteptarea unor noi construcții sau lucrări edilitare) a imobilelor grav afectate de cutremurul din 1940 sau de operațiile militare din anul 1944. Preluarea de către stat și punerea veniturilor obținute de la întreprinderile naționalizate în slujba acumulărilor socialiste au avut efecte benefice și în domeniile științei și culturii. În iunie 1948, Academia Română se va transforma în Academia Republicii Populare Române; în august 1948, va avea loc reforma învățămîntului menită să asigure viitoarele generații de constructori ai socialismului.

În perspectiva anilor de construcție a socialismului în țara noastră, se poate aprecia că „Naționalizarea industriei, băncilor, transporturilor și comerțului a dus la lichidarea proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție, la crearea în economie a proprietății socialiste a întregului popor, marcînd de fapt, începutul făuririi societății socialiste în România"[31].

Pe drumul deschis de cucerirea puterii politice și apoi a celei economice de către clasa muncitoare, prin lichidarea vechiului regim politic burghez și a exploatării omului de către om, poporul român a înregistrat în cei 40 de ani care au trecut la de naționalizare, pași uriași pe calea progresului social și politic. Dintr-o țară agrar-industrială subdezvoltată, România a devenit o țară industrial-agrară cu o economie dinamică, care diminuînd pas cu pas, prin efortul întregului popor, rămînerea în urmă moștenită de la vechiul regim, tinde să se apropie și să atingă în următoarele cincinale stadiul de dezvoltare economică ale celor mai avansate țări ale lumii. Conducătorul întregului proces de progrese spectaculoase ale României contemporane este clasa muncitoare și partidul ei politic de avantgardă, Partidul Comunist Român [32].

NOTE

[1] G. Sonea, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România, 11 iunie 1948*. Edit. politică. București, 1968, p. 37.

[3] Referințele la documentele și dezbaterile congresului de unificare sînt extrase din *Congresul Partidului Muncitoresc Român. București, 21—23 februarie 1948*, Edit. P.M.R., București, 1948, 263p.

www.dacoromanica.ro

[3] Dacă pentru cazurile particulare de expropieri de utilitate publică, constituția prevedea „drepte despăgubiri" (art. 10), în cazul naționalizării mijloacelor de producție, prevederea unor eventuale despăgubiri lipsea; trecerea mijloacelor de producție în proprietatea statului urma să se facă „în condițiile prevăzute de lege".

[4] „Scînteia", 29 ianuarie 1945.

[5] Ibidem.

[6] „Scînteia", 20 octombrie 1945.

[7] Ibidem; cf. *Conferința națională a P.C.R. Rezoluție*, Edit. P.C.R., București, 1946, p. 9.

[8] *Platforma program a Blocului Partidelor Democratice*, Edit. P.C.R., București, 1946.

[9] În primele luni ale anului 1948, cu excepția unor creșteri în sectorul siderurgie-meta. lurgic, textil, transporturi feroviare în alte ramuri industriale (extractivă, îmbrăcăminte-încălțăminte, etc.) atît o anumită penurie de materii prime, lipsa unor piese de schimb, dar mai ales reținerea manifestată de unele cercuri care se arată tot mai puțin dispuse (chiar cu riscul suportării unor sancțiuni economice sau penale) să colaboreze cu organele de control și conducere ale guvernului democrat-popular, determină o scădere sau o stagnare vădită a procesului de redresare economică.

[10] Datele prezentate după volumul editat de Institutul central de statistică, intitulat *Întreprinderile particulare, industriale, comerciale și de transport. Rezultate provizorii ale inventarierii din octombrie 1947*, București, 1947 (deși data apariției este trecută pe copertă 1947, după anumite indicii, lucrarea pare a fi apărut în realitate la începutul anului 1948).

[11] Peste trei sferturi din întreprinderi aveau mai puțin de 10 salariați și mai puțin de 20 cai puterea instalată, constituind deci ateliere meșteșugărești sau mici întreprinderi, care, în ciuda numărului lor mare, aveau totuși o pondere redusă în volumul total al producției dintr-o ramură sau alta industrială.

[12] Astfel, în industria metalurgică, doar cca. 6% din numărul întreprinderilor dețineau 73% din forța motrice și 65% din totalul personalului. O situație similară era în industria extractivă și de prelucrare a petrolului, în industria minieră etc.

[13] Din comisie făceau parte prim vicepreședintele guvernului, titularii ministerelor Industriei, Afacerilor Interne, Finanțelor și Justiției.

[14] Ca și în cazul comisiei centrale, din aceste comisii făceau parte primul secretar al comitetului județean sau secretarul cu probleme economice, prefectul județului, reprezentantul consiliului județean al sindicatelor, șeful serviciului financiar județean și șeful direcției județene de control economic.

[15] Date ample privind pregătirile organizatorice ale trecerii la naționalizarea mijloacelor de producție industriale se găsesc în dările de seamă și alte materiale ale regionalelor și județenelor de partid; cf. culegerea tematică, *Naționalizarea și progresul social*, Edit. politică, București, 1976 și G. Sonea, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție, din România, 11 iunie 1948*, Edit. politică, București 1968 (primele două capitole).

[16] Rezoluția conținea și unele aprecieri eronate privind activitatea fostului lider P.C.R. L. Pătrășcanu, despre ascuțirea luptei de clasă; avea în vedere trecerea la verificarea membrilor de partid, combătea tendințele avantgardiste din rîndul organizațiilor de tineret.

[17] *Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Edit. P.M.R., București, 1951, p. 24.

[18] *Ibidem*, p. 25.

[19] „Scînteia", 13 iunie 1948.

[20] Urgența era motivată de necesitatea de a legaliza actul naționalizării (exproprierii, în fapt, pe cale revoluționară) a întreprinderilor, care în momentul dezbaterii proiectului lege, fuseseră preluate sub control de comisiile muncitorești, se instituiseră noile conduceri (muncitorești) ale întreprinderilor și se luaseră toate măsurile menite să prevină, fie acte de sabotaj și distrugere, fie sustragerea de bunuri de către foștii proprietari și posibilitele lor unelte, a oamenilor lor de casă din fabrici. Preluarea sub control muncitoresc revoluționar a întreprinderilor vizate a fi naționalizate încă din zorii zilei de 11 iunie 1948, a asigurat succesul deplin al operației, lăsînd fără replică pe foștii proprietari, patroni, directori sau președinți ai consiliilor de administrație (cărora li s-a mai permis accesul în incinta întreprinderilor numai pentru a preda actele, cheile și valorile din casele de bani)

[21] „Monitorul Oficial", Partea a III-a (Dezbateri parlamentare) din 11 iunie 1948.

[22] În cazul unor întreprinderi aparținînd unor cetățeni sau state ale Națiunilor Unite, care erau administrate în comun cu partea românească (cazul sovromurilor) acestea erau exceptate de la naționalizare, situația lor urmînd a fi reglementată ulterior prin negocieri bilaterale guvernamentale. De asemenea nu erau supuse exproprierii cote părți dintr-o serie de întreprinderi care fuseseră dobîndite de cetățeni ai Națiunilor Unite în urma prevederilor Tratatului de pace. În aceste cazuri, preluarea de către statul român a unităților naționalizabile urma a fi reglementată prin negocieri.

www.dacoromanica.ro

[23] *Progresul economic în România, 1877—1977*, Edit. politică, București, 1977, p. 443.

[24] În calcularea valorii bunurilor și utilajelor întreprinderilor, se luau în calcul declarațiile fiscale ale foștilor proprietari (vădit diminuate pentru a plăti impozite cît mai reduse), iar în ceea ce privește acțiunile cota lor nominală (nu cursul la bursă); erau excluși de la primirea de despăgubiri proprietarii fugiți din țară, funcționarii de stat care își dobîndiseră proprietățile în timpul serviciului, în cazul în care nu putea dovedi proveniența anterioară sau exterioară (dotă, moștenire) a participațiilor lor la întreprinderile supuse naționalizării.

[25] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 386.

[22] Detalii și aprecieri privind pregătirea, înfăptuirea și urmările social-economice și politice ale naționalizărilor în monografia *România în anii socialismului*, Edit. politică, București, 1980, p. 48—54, 56—57.

[27] Este de amintit că, la sfîrșitul lunii mai 1948, în plină pregătire pentru trecerea la naționalizare, bunurile casei regale care cuprindeau și participații la întreprinderi industriale, comerciale, instituții bancare și alte bunuri din sectorul agrosilvic, numeroase imobile etc., au trecut în patrimoniul statului.

[28] Vezi datele recensămîntului industrial efectuat la 31 octombrie 1948, care constată că sectorul socialist de stat devenise preponderent în majoritatea ramurilor industriale ale țării.

[29]. M.Ruscnescu, *Procesul cooperativizării agriculturii în România (1949—1962)* în „Revista de Istoric", nr. 3 (1979), p. 431.

[30] Datorită încă nivelului scăzut al producției (într-o serie de ramuri se vor atinge cotele antebelice abia în 1949—1950), scurtului răstimp trecut de la naționalizare, planificarea socialistă în țara noastră nu a putut demara cu un cincinal, ci au fost necesare pentru desăvîrșirea redresării economice și pregătirea primului cincinal de două planuri de producție anuale (1949 și 1950).

[31] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 55.

[32] Nicolae Ceaușescu, *Raportul la conferința națională a P.C.R. din 14 decembrie 1987* în „Scînteia" din 15 decembrie 1987.

LA NATIONALISATION DES MOYENS DE PRODUCTION INDUSTRIELLE — MOMENT DÉCISIF POUR LE PASSAGE À L'ÉDIFICATION DE LA SOCIÉTÉ SOCIALISTE

Résumé

La conquête du pouvoir d'État par la classe ouvrière, sous la direction du P.C.R., la proclamation de la République, l'adoption de la nouvelle Constitution démocratique-populaire en avril 1948 ont créé des conditions favorable à la liquidation du pouvoir économique de la bourgeoise, à la réorganisation et au développement de l'industrie, du système de crédit et finances sur des bases socialistes.

Dans les conditions du régime de démocratie populaire, la préparation et l'accomplissement de l'acte de nationalisation des principales entreprises industrielles et de transport, des moyens de radio et de télécommunication, le passage sous le contrôle de l'État de tout le système bancaire, des Sociétés d'assurances, des entreprises de commerce extérieur et de commerce en gros ont pu avoir lieu grâce à l'étroite collaboration entre les organes du pouvoir d' État et les organes ouvriers patriotique.

Le passage le 11 juin 1948 des moyens de production industrielle entre les mains de la classe ouvrière a supprimé l'exploitation du prolétariat par la bourgeoise et a jeté les bases de la production et de la répartition des biens sur des principes socialistes dans les entreprises nationalisées, a créé des conditions à l'organisation de la production sur la base de la planification socialiste, a déclenché le processus de l'industrialisation socialiste.

www.dacoromanica.ro

LEGISLAȚII, ORDINE ȘI REGULAMENTE APLICATE ÎN ARMATA MODERNĂ DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1832—1834

ANGHEL POPA

Noua legislație introdusă în Țările Române în anii 1831—1832 referitoare la organizarea armatei cum am subliniat cu alt prilej [1] avea menirea prin spiritul ei de a îngrădi dezvoltarea în sensul aspirațiilor naționale ale acestei instituții condamnînd-o la imobilism și stagnare. Armata nou creată era, rezultatul eforturilor conjugate ale elementelor progresiste românești, care-și puneau în oștire toate speranțele, în vederea realizării obiectivelor urmărite de poporul român, angajat în lupta pentru emancipare națională [2]. În acest sens, aprecierea făcută de N. Iorga, în 1931, este edificatoare: „Alcătuirea unei oștiri românești nu a fost o simplă măsură administrativă sau politică. Ea a ieșit din însăși cerințele de acum o sută de ani ale sufletului românesc. Armata noastră e un act de voință al întregului popor și marea ei valoare morală vine de aici" [2 bis].

Organizarea instituției militare nou create, în conformitate cu obiectivele și țelurile poporului român, a aspirațiilor sale naționale, impunea eludarea prevederilor regulamentare, ieșirea din încorsetajul acestora. Obiectivul era realizabil, nu prin anularea noii legiuri, situația de altfel imposibilă, ținînd seama de conjunctura politică, ci printr-o interpretare a prevederilor regulamentare privind armata. Spre folosirea acestei căi îndemna N. Bălcescu, în 1844, subliniind că armata, în structura sa regulamentară, nu putea să-și îndeplinească obiectivele sale naționale: „Este, dar, de neapărată trebuință a purcede cît mai în grabă spre o reformare a organizației noastre ostășești, o reformare care să ne chizășluească mai bune temeiuri de apărare. Spre aceasta nu e trebuință a face înnoire deosebită în legiuirea ce avem. Principiile fundamentale sînt recunoscute de regulament; n-avem decît să le dăm o mai bună aplicație" [3]. Într-un moment în care în noul organism militar se afla la început de drum, o astfel de rezolvare, cel puțin pentru această etapă, era indicată. Tradiția pe care istoricul o avea în vedere nu putea fi abandonată, dar, în același timp, trebuia preluată și adaptată la condițiile și realitățile vremii[4]. Se impunea o transformare progresivă a oștirii prin creșterea efectivelor și prin completarea unor noi genuri de arme creindu-se o armată capabilă de a acționa independent, să fie în măsură de a-și uni eforturile cu armata munteană pentru a „rezista unor adversari sau coaliții care ar avea de partea lor superioritatea numerică și tehnică" [5]. În vederea realizării acestui scop, întreaga perioadă ce o avem în atenție se caracterizează, sub raportul evoluției și dezvoltării armatei, prin numeroase încercări efectuate de forțele progresiste ale vremii spre a conferi noii instituții un profund caracter național și de a o situa în posibilitatea de a transpune în practică și de a apăra desideratele poporului român.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 567—585, 1988

www.dacoromanica.ro

În perioada imediat următoare de după *aplicarea prevederilor regulamentare* în Moldova (1 ianuarie 1832), armata a avut de întîmpinat numeroase greutăţi ce erau generate nu numai de restricţiile prevederilor regulamentare, ci şi de impedimentele inerente oricărui început de organizare. Un rol deosebit de important pentru armată, în perioada analizată, l-a deţinut procesul de instrucţie [6]. Greutăţile întîmpinate în acest domeniu erau generate, într-o largă măsură, de lipsa cadrelor specializate, a regulamentelor, serviciilor şi a unei baze materiale. Numărul redus al ofiţerilor pămînteni instruiţi a fost suplinit prin prezenţa, în primii ani de organizare, a cadrelor ruseşti. Alături de ofiţeri, s-au aflat şi „cinuri de gios" (soldaţi şi subofiţeri), pînă în 1834, după cum rezultă din statisticile vremii [6bis]. Ataşaţi la început ca instructori, prin ordinile date ulterior, mulţi dintre aceştia vor fi angajaţi în armată în mod definitiv [7].

Lipsa regulamentelor militare, atît de necesare în procesul de instrucţie, a fost suplinită, în această perioada, prin traducerile făcute din regulamentele străine, încercîndu-se totuşi o adaptare a acestora la specificul şi realităţile concrete din Moldova. Încă din 1831, s-a luat hotărîrea de a fi tradus un „aşezămînt ostăşesc" oferit de conducerea armatei ruseşti. Într-un timp relativ scurt, traducerea fiind terminată, s-au făcut demersuri pentru a fi tipărit. Cum tipărirea era amînată din cauze necunoscute nouă, iar situaţia impunea cu necesitate un regulament în limba română, s-a solicitat sprijin conducerii militare din Ţara Românească, unde regulamentul era deja tipărit. Au fost primite 25 de exemplare din capitolele: „Slujba de garnizon", „Slujba de avanposturi", „Slujba de cavalerie" şi „Şcoala recruţilor" [8]. În anii ce au urmat, au fost tipărite regulamente şi instrucţiuni militare originale, fiind eliminate din cadrul procesului de instrucţie, treptat, practicile şi deprinderile vechi, de influenţă străină, situaţie ce a contribuit la un evident progres al oştirii.

Referitor la procesul de instrucţie [9] menţionăm că avea la bază o disciplină excesiv de severă. Asemănător pentru ambele arme (infanterie şi cavalerie), consta în exerciţii, manevre, marşuri, mînuirea armamentului, trageri la ţintă [10]. În pregătirea oştirii, un rol deosebit de important l-au avut taberele de instrucţie, organizate constant în perioada 1 mai—1 septembrie a fiecărui an[11], cînd „miliţia tăbăruită pe malul Prutului făcea, timp de mai multe zile, manevre şi aceste manevre se terminau cu un simulacru de luptă; atacarea şi apărarea unei porziţiuni" [12].

În ce priveşte armamentul şi muniţiile existente în dotarea armatei, în cea mai mare parte proveneau din achiziţiile făcute în Rusia: arme cu cremene prevăzute cu baionetă, pistoale, lănci, săbii şi spade de tip oriental, această ultimă categorie fiind în dotarea ofiţerilor superiori [13]. În cursul anului 1832 conducerea militară face eforturi pentru „cumpărarea de puşti cu mare calibru". Comanda făcută în Rusia a fost onorată, în vara anului 1833, cînd s-a primit un lot de 832 arme prevăzute cu baionetă[14].

Cu toate greutăţile din această perioadă, s-a manifestat preocuparea pentru organizarea unei forme de învăţămînt militar, în special pentru soldaţi. Proveniţi din lumea satelor, majoritatea acestora erau neştiutori de carte, situaţie cu repercusiuni negative pentru procesul de instruire. Din aceste motive, pentru început, s-a avut în atenţie, paradoxal, nu un învăţănînt militar propriu-zis, ci unul de cultură generală, vizînd deprinderea scrisului şi a cititului. Această formă de învăţămînt purta denumirea

www.dacoromanica.ro

de „comenzi de învăţătură" [15]. Ofiţerii, proveniţi numai din rîndul boierimii, posedau o cultură generală, fapt ce le uşura însuşirea cunoştinţelor militare, cu atît mai mult cu cît cunoşteau, ca un specific al epocii, echitaţia şi mînuirea armelor albe şi de foc.

Măsurile iniţiate şi aplicate în vara anului 1832, veneau să ofere cadrul necesar atît pentru o pregătire militară, cît şi pentru una generală, circumscriindu-se în cadrul transformărilor pe care le-a cunoscut armata în procesul de instruire. Spre exemplificare, menţionăm „Pricazul din toată Straja Pămîntească a Moldovei", nr. 59, din 8 august 1832, referitor la avansări, instrucţie şi inspecţii [16].

Dacă pentru perioada de început a organizării oştirii nevoia de ofiţeri şi iuncări a impus avansarea acestora fără o pregătire corespunăzoare, în noile condiţii, se cereau schimbări în această direcţie, care să corespundă noii etape pe care o cunoşte armata ca instituţie. În acest sens, noul regulament specifica : ofiţerii urmau să fie avansaţi numai la „vacanţie" şi la propunerea hatmanului, care avea obligaţia să întocmească pentru fiecare ofiţer o fişă personală, referitoare la comportarea şi pregătirea acestora, bazîndu-se şi pe aprecierile comandantului de batalion [17]. Iuncării erau avansaţi în corpul ofiţerilor în baza unei fişe similare şi după susţinerea unui examen, constînd într-o probă de scris şi de instrucţia frontului. Pentru pregătirea iuncărilor, a fost elaborată o gramatică, „care, după ce să va tipări, să se deie fieşcăruia cîte una" [18]. Recruţii erau instruiţi într-o „şcoală de comandă", care trebuia să se organizeze pe lîngă Statul Major al batalionului şi al hatmanului, formată din 4 subofiţeri şi 20 de soldaţi din infanterie şi 2 subofiţeri şi 6 soldaţi din cavalerie. În cadrul acestei şcoli de comandă, iuncării, în afara instrucţiei de front, urmau să deprindă „şi alte ştiinţe atingătoare de rangul de ofiţăr" [19].

Pentru transpunerea în practică a acestor obiective, legea prevedea necesitatea de a se acorda mai multă atenţie instruirii soldaţilor. În acest sens, comandantul de batalion, „cu agiutorul mai micului său ştabofiţăr, are a cerea toate părţile batalionului aflătoare sub a lor îngrijire, odată pe lună", comandanţii de roţi (companii), odată pe săptămînă, iar hatmanul „cît va fi mai des, atunci este mai bine şi încă odată pe an, anume în luna lui septembrie, făcînd şi inspectoricească a sa înştiinţare Domnului" [20]. Eventualele abateri surprinse în cadrul procesului de instrucţie urmau a fi sancţionate prin măsuri disciplinare [21].

Analizat, în general, procesul de instrucţie şi rezultatele sale nu impun prin spectaculos, ci reflectă veridic realităţile cu care era confruntată armata în acest nou început de drum şi mijloacele de care dispunea în acest domeniu. Carenţele au fost suplinite, într-o largă măsură, prin calităţile native de care dispunea oşteanul : disciplinat, inteligent, receptiv la nou şi considerînd greutăţile ca un element obişnuit şi firesc al vieţii. Aprecierile unor contemporani ai perioadei, sînt explicabile şi nedisimulate, cu atît mai mult cu cît veneau din partea unor străini dezinteresaţi. I.H. Zucker afirma în 1834, pe baza declaraţiilor ce i-au fost făcute de ofiţerii austrieci, că moldoveanul recrutat în armată, „poate sta alături mai tîrziu cu cei mai buni soldaţi" [22]. O apreciere similară făcea şi comandantul armatei otomane, în primăvara anului menţionat, cînd, oferind hatmanului Teodor Balş o sabie, îşi justifica gestul pentru „instrucţia şi

www.dacoromanica.ro

buna disciplină a trupelor de sub comanda sa" [23]. Evident, aceste rezultate, obţinute în cadrul procesului de instrucţie, reflectau o realitate, consecinţă a eforturilor depuse de întreaga armată, „cinuri de sus şi de gios ai Miliţii", cum sublinia hatmanul T. Balş, prin ordinul de zi pe oştire nr. 44, din 1834 [24].

Lipsa unui serviciu de intendenţă era suplinită, pentru această perioadă, de către Dejurstva Miliţiei [25] care se ocupa de rezolvarea tuturor problemelor cu care era confruntată armata. Aprovizionarea era realizată prin încheierea de contracte cu persoane particulare, pentru perioada de vară, cînd trupele se aflau în tabere [26]. Pentru restul anului, locuitorii, proprietari de imobile, aveau obligaţia de a asigura „cvartirul" (cazarea), dar şi aprovizionarea cu hrană, „urmînd să li se plătească cîte 16 parale într-o zi — optime de om" [27]. În condiţiile în care conducerea armatei, din motive disciplinare, a trecut la închirierea unor clădiri pentru a le folosi drept cazarmă, aprovizionarea se realiza de către Dejurstvă, prin repartizarea pe garnizoane a sumelor de bani corespunzătoare sau alocînd cantitatea de produse necesară pentru hrană. Astfel, închiriind „dughenele" mănăstirii Sf. Vineri din Iaşi pentru cazarmă, comandantul regimentului, prin adresa nr. 1291, din 29 noiembrie 1832, solicita hatmanului ca hrana pentru soldaţi „să mi se sloboade în natură, căci în asămine vreme nu să poate închipui de către polcu cu bani" [28]. Alături de aceste aspecte, menţionăm şi lipsa unui local corespunzător pentru serviciul sanitar, problemă rezolvată, temporar, tot prin închirieri [29]. Pentru a nu se cheltui noi sume de bani, din ordinul hatmanului, comandantul de batalion, Fote, şi medicul şef al armatei, Cihac, au elaborat, în septembrie 1832, un deviz pentru reparaţia camerilor din Curtea Arsă sau Curtea Domnească, unde urma să se stabilească spitalul. În acest sens, era necesară suma de 2875 lei. Hatmanul s-a adresat Sfatului Administrativ, la 26 septembrie 1832, solicitînd aprobarea sumei de 6327 lei, necesară pentru reparaţiile de la Iaşi, dar şi pentru clădirea spitalului din Galaţi [30].

Cu toate măsurile iniţiate şi eforturile depuse, lipsa unei baze materiale se făcea resimţită din plin, fiind, cum era firesc, în atenţia conducerii militare din Moldova. De aici numeroasele discuţii, urmate de propuneri concrete. Astfel, într-un raport adresat de Hătmănie, vicepreşedintelui Divanului Mircovici, se solicita aprobarea pentru construirea unei căzărmi, care ar fi rezolvat şi problema spitalului pentru garnizoana din Iaşi, justificîndu-se cererea prin faptul că, în acest mod, se va „scăpa de strămutări în tot anul din casă în casă şi de plăţi de chirii, cum şi de pretenţii cu stăpînii acelora" [31]. Mircovici a ordonat locotenentului Singurov de a elabora un deviz, în vederea construirii căzărmii la Iaşi, dar şi la Galaţi, care, prezentat lui Kiselev, a fost aprobat. Problema prezenta însă şi dificultăţi — după cum rezulta din raportul lui Mircovici către Hătmănie [32] — pentru faptul că în bugetul armatei nu era prevăzut un fond pentru construirea cazărmii. În aceste condiţii, s-a indicat ca suma să fie obţinută de la locuitorii garnizoanelor unde se aflau unităţi militare, care, în acest mod, ar fi exoneraţi de obligativitatea cazării trupelor. Sfatul Administrativ se adresează boierilor şi orăşenilor din Iaşi, prin intermediul Departamentului din Lăuntru şi a Postelniciei, spre a-i sonda dacă sînt de acord cu strîngerea sumei de 30 mii lei, cît reprezentau cheltuielile pentru cazarma din Iaşi [33]. Demersul a întîmpinat greutăţi din partea

www.dacoromanica.ro

unor boieri, motiv ce determină Postelnicia, pusă în imposibilitatea de a rezolva situaţia, să lase soluţionarea acesteia în exclusivitate Hătmăniei [34]. Se impunea o rezolvare urgentă, cu atît mai mult cu cît, la 23 mai, izbucnind un incendiu au ars „grajdurile şi maneja din Curtea Arsă şi casile unde se ţine şcoala muzicanţilor străjii" [35], clădiri improvizate, cu destinaţie temporară pînă la construirea cazarmei. În noua situaţie, Hătmănia primeşte ordin de a rezolva problema cazărmii şi a spitalului din Iaşi, prin începerea lucrărilor în ograda din Curtea Arsă, care necesitau cheltuieli reduse „căci iaste înlesnire de păreţii vechi, unde a fost şi pînă astăzi se află spital rosienesc" [36].

Solicitată să elaboreze un deviz cu necesităţile armatei [37], Hătmănia a propus un proiect „Însămnare de zidirile trebuitoare pentru Miliţia Moldovei", care prevedea, în afară de localele destinate pentru cazărmi şi spitalele, magazii pentru provizii, depozite de muniţii, fierării şi lăcătuşerii, spălătorii, grajduri pentru cai, băi, bucătării, locale destinate învăţămîntului şi muzicii. Era necesar un spaţiu însumînd aproximativ 238 de camere pentru garnizoana din Iaşi şi Galaţi şi pentru efectivele militare aflate pe graniţă. Camerele erau repartizate astfel : 131 pentru garnizoana din Iaşi, 51 pentru garnizoana din Galaţi, 29 pentru efectivele aflate pe graniţa cu Bucovina, 14 la graniţa de la Prut şi 13 pentru graniţa cu Ţara Românească [38]. Cum un astfel de proiect necesita aprobări, bani şi, în special, timp, era greu de admis că îşi va găsi rezolvarea în practică pînă în toamnă, cînd trupele aflate în taberele de vară urmau să revină în garnizoane, la Iaşi şi la Galaţi. Din aceste motive, Hătmănia este forţată de împrejurări să recurgă la vechile procede : „cvartir" la orăşeni şi închirierea de locuinţe. La finele lunii august, Hătmănia solicita Sfatului Administrativ să se ocupe de închirierea localului aparţinînd mănăstirii Sf. Vineri, destinat drept cazarmă pentru „cinurile de gios" din ambele arme [39]. Deşi totalizau 26 de camere, „dughenile" mănăstirii au rezolvat doar cazarea infanteriştilor [40]. Cazarea cavaleriştilor a fost rezolvată prin repartizarea acestora în „cvartir" la locuinţele particulare, fapt ce prezenta mari dezavantaje pentru armată. Într-un raport din 29 septembrie 1832, către Sfatul Administrativ, hatmanul T. Balş sublinia că, pe lîngă aspectul financiar pe care-l comporta problema cazării cavaleriştilor, se adăuga starea de indisciplină ce-şi făcea loc în armată, ca şi nemulţumirea populaţiei şi îndeosebi a femeilor, care refuzau de a primi soldaţi în „cvartir" [41]. În aceste condiţii, Sfatul Administrativ a căutat să grăbească lucrările de reconstrucţie privind cazarma de la Curtea Arsă. Cum soluţia propusă de a acoperi cheltuielile prin contribuţia orăşenilor din Iaşi nu a dat rezultate, Sfatul a propus ca suma să fie obţinută din „banii ci de către Hătmănie să plătesc pentru hrana oştenilor la cvartir aice în Eşi", în acest mod „tot tîrgul va rămîne pentru totdeauna apărat şi în nisupărare dispre cvartiruirea străjărilor pămînteşti şi a cailor lor" [42].

În ce priveşte grajdul şi manejul necesar pentru 150 de cai, construcţia acestora a început la Curtea Arsă, fiind terminată la 4 noiembrie 1832, conform unor devize elaborate de comandantul de escadron Carp şi pentru care s-a cheltuit suma de 24.009 lei [43]. Aceeaşi situaţie şi pentru garnizoana de la Galaţi, unde construirea grajdului era terminată la finele aceluiaşi an [44]. Prin procedeul închirierii a fost asigurat şi localul necesar pentru

www.dacoromanica.ro

Cancelaria Dejurstvei. În acest sens, au fost închiriate pentru o perioadă de un an (26 octombrie 1832 — 26 octombrie 1833), 4 camere din casa lui Iorgu Sturza, situată în uliţa Tîrgului de Sus din Iaşi, pentru suma de 50 de galbeni olandezi [45].

Pentru efectivele militare aflate pe graniţă, cazarea şi aprovizionarea cu alimente a fost rezolvată prin încartiruiri la populaţia din zonă. La unele puncte de pază au fost ridicate, pentru adăpost, bordeie. Dar, nemulţumirea populaţiei şi necesitatea ca soldaţii să se afle sub control permanent, determină autorităţile militare să recurgă şi la alte soluţii. La punctul de graniţă de la tîrgusorul Sculeni, a fost transformată în cazarmă o casă oferită de locuitori, dornici de a fi scutiţi de greutăţile încartiruirii. Noua cazarmă era considerată foarte bună; cu „odăi deasupra spre a să ţine amuniţie în bună păstrare, fiind şi margine, aproape de zastavă" [46] (punct de graniţă).

Sosirea anotimpului rece avea să facă imposibilă, cel puţin pentru moment, transpunerea în practică a eforturilor şi proiectelor Hătmăniei. Dealtfel, la 26 noiembrie 1832, Departamentul din Lăuntru făcea cunoscut hatmanului că proiectul referitor la construcţiile necesare armatei, supus aprobării Sfatului Administrativ, a fost înapoiat cu indicaţia de a fi completat cu un deviz cuprinzînd necesarul de materiale şi bani, indicîndu-se şi locul unde urma să înceapă construcţiile [47]. Abia în vara anului 1833, Departamentul armatei anunţa în presă construirea unei cazărmi, pentru unităţile din Iaşi, care urma să se realizeze prin contract. Suma afectată construcţiei era de 121.733 lei [48]. Cum construcţia necesita timp, iar efectivele oştirii s-au reîntors din cantonamentele de vară, problema cazărmii revine ca obiectiv principal al autorităţilor militare, care sînt puse în situaţia, cu toată nemulţumirea populaţiei, să legifereze obligativitatea locuitorilor de a oferi armatei încartiruire. În decembrie 1833, a fost publicată legea „Aşăzămînt pentru cvartire ostăşeşti siau postoiuri", care stabilea obligativitatea, pentru toţi locuitorii proprietari de casă, de a oferi „cvartir", contra cost. Erau excluse următoarele categorii: clerul, văduvele, orfanii, sameşul şi ispravnicul (ultimii doi cu prevederea de a se supune legii numai în cazul unor greutăţi deosebite şi la „năvală de oşteni"), funcţionarii, şcolile de stat sau particulare, clădirile consulatelor; supuşii străinii posesori de proprietăţi urmau să primească pentru cazare „numai cinuri rosieneşti oştineşti sau politiceşti" [49]. În condiţiile existente după 1834, cînd baza materială a armatei s-a consolidat, viaţa militară avea să cunoască o evoluţie firească.

Efectivul redus al oştirii din Moldova a constituit, pentru perioada analizată, o problemă dificilă, alături de cele menţionate, deoarece, prin numărul său, armata nu putea să-şi îndeplinească toate îndatoririle şi în special pe aceea referitoare la paza hotarelor. Din acest motiv, la începutul anului 1832, hatmanul T. Balş a solicitat vicepreşedintelui Mircovici, ca 825 de plăieşi din categoria slujitorilor, ce au aparţinut Hătmăniei, „să rămîie pe vo cîtăva vreme în aceeaşi categorie, spre împlinirea slujbii de pe marginile ţării" [50]. Hatmanul făcea această cerere, deşi, în conformitate cu „ofisul" (dispoziţie oficială) din 26 decembrie 1831, oştirea avea obligaţia de a elibera din subordinea sa toţi slujitorii, care trebuiau să intre în categoria birnicilor [51]. Mircovici, la 23 ianuarie 1832, s-a adresat Sfatului Ocîrmuitor [52] al Moldovei, lăsînd la latitudinea aces-

www.dacoromanica.ro

tuia aprobarea cererii„ dar cu obligaţia ca plăieşii să fie scutiţi de biruri pentru primele trei luni ale anului, iar de la 1 aprilie, să intre în categoria birnicilor, armata urmînd să-şi rezolve cu efectivele sale paza la hotare [53]. Sfatul Administrativ a aprobat cererea hatmanului [54], adresîndu-se totodată, printr-o circulară, tuturor isprăvniciilor [55] spre a scuti de bir pe plăieşi „după Aşăzămîntul de mai înainte, ca să poată împlini slujba lor, făcînd cunoscut Visteriei cît cuprinde acel număr de oameni şi în care sate se află cu locuinţa".

Insistenţele lui Mircovici ca armata să asigure cu forţele sale paza la graniţe erau determinate, pe de o parte, de obligativitatea ca noul organism să-şi intre în atribuţii, iar pe de altă parte, se încerca să se preîntîmpine o mărire a efectivelor militare prin subordonarea acestei categorii de slujitori, plăieşii — care îndepliniseră şi pînă atunci această sarcină — aşa cum, dealtfel, viza conducerea militară din Moldova. Numai astfel poate fi înţeleasă graba autorităţilor de ocupaţie de a repartiza efectivele oştirii „la cordonale şi la poliţia din lăuntru ţării". În conformitate cu instrucţiunea din 23 ianuarie 1832, Moldova era împărţită în două ocoale, cărora le erau repartizate efectivele batalioanelor I şi II. Primul ocol cuprindea ţinuturile : Botoşani, Hîrlău, Iaşi, Vaslui, Fălciu şi Galaţi. Ocolul al doilea : Herţa, Dorohoi, Tg. Frumos, Fălticeni, Neamţ, Roman, Bacău, Bîrlad, Tecuci şi Focşani. Primul ocol era subîmpărţit în 3 ocoale de roată, cel de-al doilea în 4 ocoale de roată. Aceste forţe urmau să se ajute reciproc, în caz de necesitate. Situaţia din fiecare ocol de roată era raportată săptămînal comandantului de batalion şi celui de regiment, iar acesta din urmă, la două săptămîni, raporta hatmanului [56].

Acţionînd cu presuasiune în direcţia majorării efectivelor armatei, hatmanul T. Balş [57], făcea cunoscut lui Mircovici că efectivele oştirii moldovene nu erau în măsură, dat fiind numărul lor redus, să îndeplinească şi slujba la graniţă. În adevăr, conform unei statistici elaborată de Hătmănie, armata Moldovei avea în acel moment un efectiv de 1.271 de oameni, din care 165 erau „neagiunsu completuirii". Majoritatea acestora, în număr de 626, au fost repartizaţi în interiorul Principatului, iar pentru paza graniţei erau doar 240 de oşteni şi un număr egal pentru schimb [58]. Pentru a remedia situaţia, locotenent-colonelul Met, a primit misiunea de a reanaliza situaţia şi a face propuneri concrete. Conform raportului lui Met, majoritatea armatei era repartizată în 9 oraşe mai importante ale Moldovei : Iaşi, Galaţi, Botoşani, Dorohoi, Fălticeni, Roman, Bacău, Focşani şi Bîrlad [59], cu obligaţia de a ajuta autorităţile civile „unde va fi trebuinţă de putere înarmată", împotriva răufăcătorilor, pentru formarea convoaielor ce asigurau transportul banilor şi a arestaţilor [60]. Situaţia impunea o colaborare între Vornicul din Lăuntru şi hatman. La graniţă erau repartizaţi 201 oşteni astfel : la Dunăre 65, la Prut 30, la graniţa cu Imperiul Austriac 86 şi la cea cu Ţara Românească 20 [61]. Dată fiind întinderea graniţei şi numărul redus al soldaţilor ce erau repartizaţi, s-a hotărît ca o parte din slujitori, plăieşii, care îndepliniseră pînă atunci această slujbă, să fie folosiţi în continuare de armată. Majoritatea punctelor de graniţă urmau a fi deţinute de oştire, numărul plăieşilor, comparativ cu aceste efective, fiind redus [62]. În ce priveşte carantina şi paza la Dunăre, conform unei hotărîri a lui Kiselev, acestea urmau să fie îndeplinite de „brandvahte rosieneşti" [63].

www.dacoromanica.ro

În condițiile în care slujitorii erau desființați prin Regulamentul Organic, slujba la hotar a plăieșilor era o obligație ce decurgea din așezarea geografică a satelor. În această situație, sînt explicabile nemulțumirile acestor săteni. Tulburările produse în lumea satelor determină pe Mircovici ca să ordone locotenent-colonelului Fonton să elaboreze un proiect, „atît pentru chezășluirea lăcuitorilor de pe margine, întru ceea ce se atinge de paza hotarului, cît și de a se lăsa în folosul prinzătorilor jumătate din „contrabantul" [64].

Dacă din necesități obiective și explicabile, față de plăieși au fost luate măsurile subliniate, în schimb toate căpităniile și basbulubășiile subordonate Hătmăniei erau desființate, isprăvniciile urmarînd să oblige aceste categorii de slujitori de a-și abandona slujba [65]. Măsura nu a fost aplicată imediat, autoritățile ținuturilor tergiversînd-o, așa cum a fost cazul basbulubășiei din Galați „și a altora de pe margine" [66]. Departamentul din Lăuntru, prin adresa din 16 mai 1832, explica Sfatului Administrativ că vina neaplicării hotărîrilor nu o purtau dregătorii ținuturilor, ci Hătmănia, care nu repartizase nici la această dată, armată pe graniță. Drept consecință, „făcătorii de rele s-au înmulțit și nu este cine să-i alunge" iar „puncturile de pe graniță, păzite pînă acum de căpitănii și basbulubășii, au rămas fără nici o pază" [67]. Adevărul era că măsura a întîmpinat opoziție în lumea satelor, grefată pe o stare de nemulțumire generală, determinată de prevederile regulamentare privind desființarea slujitorilor, care urmau să intre în categoria birnicilor. Cei care serveau pe viitor în administrație erau doar retribuiți, retribuție mai mult simbolică, date fiind posibilitățile Principatului, epuizate sub toate raporturile, ca urmare a ocupației străine, începînd cu anul 1828. Plăieșii din satele de graniță, care trebuiau să îndeplinească paza la hotar în continuare, se aflau în aceeași categorie a birnicilor, dar avînd o obligație în plus. Situația a provocat — cum se aprecia într-o adresă a Sfatului Administrativ către Cancelaria Administrației rusești, din 5 septembrie 1832 [68] — „mare supărare, struncinare și păgubire acelor sate rînduite spre aceasta". În această situație, găsim explicabil tergiversarea autorităților din ținuturi, ca și opoziția unor căpitani de poteră care-și continuau activitatea, refuzînd să se supună prevederilor noului așezămînt. Astfel, la 27 august 1832, Hătmănia cerea Isprăvniciei ținutului Tecuci să-l aresteze pe căpitanul de poteră, Dumitrachi Cogele „care este cu totul împotriva Organicescului Reglement" [69].

Starea de confuzie existentă impunea autorităților o rezolvare, în condițiile în care Sfatul Administrativ era asaltat cu propuneri și proiecte privind organizarea slujitorilor, majoritatea acestora tinzînd spre revenirea la vechiul sistem [70]. În această atmosferă de incertitudine, s-a recurs de către Administrația rusească la o împărțire a atribuțiilor privind „paza orînduielii din lăuntru a țării, între Straja Pămîntească și Isprăvnicii". Conform hotărîrii, Hătmănia urma să asigure „ținerea caraulurilor (patrule pentru pază) și a cordoanelor pe la carantine, margini și în orașul Eși", iar Logofătul din Lăuntru „paza bunei orînduieli și a liniștii Prințipatului" [71]. Lipsa slujitorilor necesari pentru obiectivele ce le avea de asigurat Logofătul din Lăuntru a obligat armata să sprijine cu forțele sale Administrația. Astfel, batalionul I și escadronul I au fost repartizate

www.dacoromanica.ro

pentru asigurarea cordoanelor carantinelor, caraulelor, paza hotarelor şi a oraşului Iaşi. Efectivele batalionului urmau să se mărească cu 192 de soldaţi şi subofiţeri, pentru fiecare companie, iar cele ale escadronului cu 16 pedeştrii; în total batalionul şi escadronul aveau un efectiv de aproximativ 900 de oameni [72]. Batalionul II şi escadronul II, cu un efectiv de 416 oameni (256 infanterişti şi 160 cavalerişti), trebuiau să asigure ordinea internă. În fiecare ţinut al Moldovei au fost repartizaţi 1 ofiţer superior, 3 subofiţeri şi 12 soldaţi din infanterie şi 1 subofiţer şi 9 soldaţi din cavalerie, subordonaţi Isprăvniciilor, „spre închipuirea privitoare către paza liniştii şi a bunei orînduieli" [73]. Batalionul II şi escadronul II intrau sub conducerea Departamentului din Lăuntru care, prin adresa nr. 231, din 28 iunie 1832, către Sfatul Administrativ al Moldovei, făcea cunoscut modul în care noile efective ce le avea în subordine urmau să fie repartizate pe ţinuturi [74]. Existenţa unei stări de confuzie poate fi evidenţiată prin faptul că, în vreme ce Administraţia rusească indica un efectiv de 416 oameni ce intrau în subordinea Departamentului din Lăuntru, Hătmănia menţiona 536, dar, făcînd repartizarea a 532 de oameni, la 76 de ocoale [75]. O cifră aproximativă era specificată într-un raport adresat lui Metternich, din Cernăuţi, la 12 septembrie 1832 : „au fost scoşi din cadrul Miliţiei 600 de oameni, şi potrivit unor ispoziţiuni mai vechi, au fost puşi la dispoziţia Ministerului de Interne. Aceşti oameni sînt repartizaţi Isprăvniciei ca slujitori" [76]. În acest mod oştirea Moldovei a fost redusă la un batalion şi un escadron, totalizînd 953 de oameni, din care 617 pentru paza la hotare şi a carantinelor, iar 336 pentru caraulurile din Iaşi.

Paralel cu aceste acţiuni de reducere a efectivelor armatei, autorităţile militare autohtone au depus eforturi, concretizate în refuzul, sub diverse pretexte, de a ceda în totalitate Departamentului din Lăuntru, efectivele batalionului II şi escadronului II, transformate în slujitori. Din totalul de 416 oameni, ce au fost repartizaţi departamentului în cauză, Hătmănia cedează doar 178 de soldaţi şi subofiţeri [77]. Aceste efective urmau să fie completate de Isprăvnicii, prin recrutări, pînă la realizarea numărului iniţial [78]. Problemele complexe cu care a fost confruntată administraţia, au determinat autorităţile să procedeze la repartizarea urgentă, pe ţinuturi, a noilor slujitori proveniţi din armată, în funcţie de ţinutul şi satul din care făceau parte : la ţinutul Suceava—18, Neamţ—16, Roman—6, Bacău—13, Putna—14, Tecuci—10, Galaţi—8, Tutova—11, Vaslui—5, Fălciu—13, Herţa—4, Dorohoi—11, Botoşani—12, Hîrlău—5, Cîrligătura—4, Iaşi—18. În total, 178 de slujitori [79].

Măsurile privitoare la reducerea efectivelor şi a stabilirii noilor atribuţii ale armatei au fost întărite de „Pricazul prin toată Straja Pămîntească a Moldovei" [80], nr. 54, din 8 august 1832. Conform pricazului (ordin), batalionului I şi escadronul I au rămas sub comanda hatmanului, urmînd să fie completate cu efective din batalionul II şi escadronul II, „şi are a se numi, fără număr, ci de-a dreptul Batalionul şi Escadronul Străjii Moldovei" [81]. Atribuţiile acestor forţe erau limitate la : asigurarea pazei la hotare, la închisorile din Iaşi şi Tg. Ocna şi pentru carantinele din Galaţi şi Iaşi. În noile condiţii, armata avea următoarea structură; batalionul un efectiv de 889 oameni, iar escadronul 212. Conducerea oştirii era alcătuită din hatman, care purta denumirea de „nacealnicul Străjii

www.dacoromanica.ro

Hătmăniei''',2 aghiotanți și 6 pisari [82]. Soldații și subofițerii batalionului II și escadronul II erau transformați în slujitori și repartizați la Isprăvnicii. Centrul de concentrare era stabilit la Iași.[83] Ofițerii, dacă refuzau să se subordoneze Departamentului din Lăuntru, erau eliberați din activitate. Iuncării, care depășeau sub raport numeric efectivul fixat prin noua reformă, rămîneau în cadrul armatei peste complet, exceptînd pe cei neștiutori de carte [84]. Soldaților transformați în slujitori, pentru săbiile, pistoalele, șeile și îmbrăcămintea „căruia i s-a sfîrșit sorocul, să nu se ceară plată". Uniformele cărora nu le-a expirat termenul de folosință și pe care logofătul Departamentului din Lăuntru va considera necesar să le folosească pînă la confecționarea altora noi, trebuiau plătite Hătmăniei din bugetul alocat pentru întreținerea slujitorilor pe anul 1832 [85]. Restul de uniforme, muniții, arme și cai rămîneau armatei, fiind întocmite acte în acest sens. Un număr de 160 de cai din escadronul II, erau vînduți „prin mezat și, din banii ce se vor aduna pentru aceea, să se sloboadă logofătului Pricinilor din Lăuntru, atît cît va socoti de cuviință Sfatul Ocîrmuitor, spre cumpărarea cailor cu preț mai mic, după soiul slujbei cavaleriștilor escadron al 2-lea, ce acum se numesc slujitori" [86]. Dată fiind reducerea efectivelor armatei, se mai prevedea un nou buget, corespunzător situației, fixat în baza unui raport elaborat de hatman.

Noua legislație, aprobată de Adunarea Obștească, se constituia parte integrantă a Regulamentului Organic. Se impune a fi subliniat, în mod deosebit, faptul că toate schimbările survenite în organizarea armatei din Moldova aveau la bază un proiect elaborat de Sfatul Administrativ al principatului, expus în raportul ce a fost înaintat lui Kiselev [87].

Transformările pe care le-a cunoscut armata în vara anului 1832 au fost completate de măsuri referitoare la organizarea slujitorilor, element ce a constituit o preocupare constantă a conducerii militare din Moldova. Astfel la 8 august 1832, Kiselev se adresa Sfatului Administrativ [88], reîntărind măsurile privind noua structură a oștirii, cu deosebirea că la punctul al 3-lea, erau specificate sarcinile slujitorilor: „Cu paza liniștii în lăuntru a țării, descoperirea și prinderea tîlharilor, ducerea arestanților de la un loc la altul, după rînduirea lor, convoierisirea sumelor de bani și alte trebuințe a țării, după împregiurări și cu unirea Sfatului Ocîrmuitor" [89]. Punctul al 4-lea prevedea obligativitatea pentru Sfatul Administrativ, de a elabora un proiect referitor la organizarea slujitorilor, începînd cu 1 ianuarie 1833, „atît pentru cei de mai înainte slujitori, cît și pentru acești din nou informarisiți, fără osăbire" [90].

Noua reformă de reorganizare a armatei a fost completată, în toamna aceluiași an, cu o majorare a retribuției anuale a ofițerilor superiori. Măsura era impusă de faptul că retribuția existentă nu satisfăcea „toate cheltuielile trebuitoare slujbii lor, iar pe de altă, că Ocîrmuirea locală întîmpina aseminea mare greutate cu rînduirea cvartirilor pentru acești ofițeri și încă mai mult, încălzirea lor în vreme de iarnă" [91]. Astfel, din suma de 625.000 lei, repartizată armatei pentru o perioadă de un an, 174.848 lei erau alocați pentru soldă ofițerilor [92]. Majorarea soldei impunea obligația, pentru ofițeri, de a-și asigura, contracost, cazarea și deplasările în interes de serviciu. Noua salarizare intra în vigoare de la 1 ianuarie 1833.

www.dacoromanica.ro

Reforma din vara anului 1832, deşi fixa cu precizie atribuţiile armatei şi ale slujitorilor, nu a fost în măsură să rezolve problema deosebit de importantă a efectivelor militare, care, dimpotrivă, au cunoscut cu acest prilej o reducere prin desfiinţarea batalionului II şi escadronului II. În noua sa structură organizatorică, armata nu reuşea să-şi îndeplinească indatoririle sale sub raportul efectivelor. De aici expedientele la care au recurs autorităţile militare, confruntate cu situaţia practică. Aşa trebuie înţeles refuzul disimulat al armatei, cu toate ordinele date şi hotărîrile luate, de a ceda Isprăvniciilor în totalitate efectivele din batalionul şi escadronul desfiinţat. După cum am subliniat, problema a fost încheiată prin cedarea doar a 178 de oameni. Sesizăm totodată o permanentă colaborare dintre armată şi slujitori, determinată, pe de o parte, de necesităţile practice impuse de lipsa efectivelor necesare pentru îndeplinirea îndatoririlor ce reveneau oştirii, dar, pe de altă parte, şi de concepţia consolidată în cadrul conducerii militare, în conformitate cu care efectivele cedate prin forţa împrejurărilor Departamentului din Lăuntru nu încetau de a aparţine armatei, iar măsura avînd un caracter de provizorat.

În acest context, sînt explicabile pe deplin acţiunile întreprinse de Hătmănie, ce vizau majorarea efectelor armatei. În cadrul acestor acţiuni, o problemă de referinţă a constituit-o paza la hotare. Sub diverse motivaţii şi necesităţi, efectivele militare de la graniţe au fost retrase, fiind înlocuite cu plăieşi. Astfel, pentru a majora efectivele garnizoanelor din Iaşi şi Galaţi, Hătmănia solicita retragerea oştenilor de pe graniţa de la Prut, sub motivul că „după apa ce acum au venit mare, sînt de prisos". Printr-o adresă din 18 februarie 1833, Marele Postelnic, secretar de stat, informa pe hatmanul T. Balş că punctele de pe graniţa Prutului vor fi păzite de plăieşi [93]. Sub motivul, dar, şi din necesitatea instruirii armatei în totalitatea sa, în taberele de vară, Hătmănia s-a adresat Departamentului din Lăuntru pentru a proba „înfiinţarea străjărilor pe la punctele de zastavă de pe graniţă cu locuitorii de prin sate, în locul străjilor din Miliţie[94]. Concomitent cu aceste solicitări, Hătmănia a trecut la măsuri concrete, elaborînd un proiect în conformitate cu care, pentru paza hotarelor, erau necesari un număr de 612 plăieşi „care vor fi scutiţi atît de toate havalelele şi orice alte dări sau havaieturi, precum şi birul lor". Aceste unităţi de pază, conduse de căpitani de plai, se aflau, conform proiectului, sub conducerea Hătmăniei [95].

Analizînd proiectul, vicepreşedintele Mircovici aproba ca paza hotarelor să fie îndeplinită de plăieşi, iar la ocne de slujitori, dar numai pentru perioada de vară, cînd armata se afla în taberele de instrucţie. Retribuţia căpitanilor de plai era fixată cu 80 de lei lunar[96]. Paza graniţei în zona Bucovinei, Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Prutului era asigurată de 198 de plăieşi şi 10 căpitani. Cum serviciul plăieşilor era de o săptămînă, iar două săptămîni erau liberi, erau necesare trei schimburi, totalizînd 594 de plăieşi[97]. În conformitate cu dispoziţiile menţionate, Hătmănia a numit ofiţeri pentru fiecare ţinut, care, împreună cu dregătorii civili, trebuiau să „căpitanii de margine, fiiştecare la zastavile unde sînt întăriţi încredinţîndu-le şi tot nomărul plăieşilor"[98]. Cu toate asigurările date Hătmăniei de către Departamentul din Lăuntru, privind necesitatea unei colaborări în vederea îndeplinirii misiunii, înlocuirea oştenilor de pe graniţe cu plăieşi nu a fost realizată la termenul fixat[99]. Unele isprăvnicii, cum a fost cazul

www.dacoromanica.ro

celei din Iași, din numărul total de 11 plăieși, cîți erau repartizați la punctul de graniță Sculeni, avea numiți la 6 mai 1833, doar 4 și „aceia pedeștri și copii"[100]. Se adăugau animozitățile, devenite curente, dintre autoritățile militare și cele civile, fiecare dorind subordonarea celuilalt. Astfel, într-un raport al Isprăvniciei Iași către hatmanul T. Balș, din 12 mai 1833, se menționau neînțelegerile dintre căpitanul Neculai Gociu de la punctul de graniță Sculeni și „comisarul din tîrgușorul Sculeni, Bliahu"[101]. Neînțelegeri similare erau și între ispravnicul de Fălciu și căpitanul de la punctul de graniță Leova, acestuia din urmă fiindu-i impus „ca numai la zastavă să aibă privighere, iar pi malul Prutului să nu să amestece"[102].

După numeroase pertractări, în iulie 1833, 16 puncte de graniță erau încredințate celor 198 de plăieși, repartizați în trei schimburi săptămînale, conduși de 10 căpitani. Aceste efective se aflau sub conducerea ofițerilor Criticos (căruia îi revenea sectorul de la Leova pînă la Cornul Luncii) și Hîncul (de la Bicaz la Tîrgul Ocna)[103]. Punctele de graniță și căpitanii acestora erau: Leova — Dumitrachi Popovici, Sculeni și Ștefănești — Neculai Gociu, Rădăuți — Vasile Zmău, Mamornița și Tîrgul Nou — Grigori Zosim, Burdujeni, Nimirceni și Cornul Luncii — Gheorghi Popazoglu, Bicaz — postelnicul Anton, Comănești — Grigori Costin, Oituz — paharnicul Pantazoglu, Milcov, Focșani și Biliești — Costachi Filalithi, Tîrgul Ocna — Petrachi [104].

În cele din urmă, problema pazei la hotare a fost rezolvată în vara anului 1833, prin elaborarea „Instrucții pentru paza marginilor Prințipatului Moldovei", alcătuită din 18 paragrafe[105]. Paza hotarelor la Prut, Dunăre, cu Bucovina și Țara Românească era asigurată de armată, cu excepția zonelor de graniță din sectoarele de munte, unde oștenii erau sprijiniți de plăieșii din satele „în dreptul cărora se află asemine potice și tainice trecătoare". Nu putem atribui acestei îndatoriri militare un caracter național, în sensul apărării hotarelor în cazul unui atac extern, ci, așa cum rezultă din instrucțiunile menționate, erau doar atribuții polițienești, armata ocupîndu-se de supravegherea exportului de mărfuri, de introducerea ilicită a acestora în Principat, cu prinderea răufăcătorilor și cu supravegherea trecerii persoanelor, doar pe baza pașapoartelor[106].

Transformările pe care le-a cunoscut armata, începînd din momentul reorganizării acesteia și pînă la finele anului 1833[107], aveau să fie completate de o serie de proiecte care, la începutul anului 1834, aprobate de forurile competente, deveneau legi, conferind structurii militare din Moldova un cadru definitiv și nou, pentru etapa în cauză. Astfel, în ședința Adunării Obștești din 29 ianuarie 1834, hatmanul T. Balș prezintă „Proiectul pentru chipul completarisirei numerului miliției", a cărui dezbatere a avut loc la 1 februarie, același an[108]. Plecînd de la stipulațiile Regulamentului Organic referitoare la armată și de la situația oferită de practică, proiectul sublinia ca efectivele armatei, să fie realizate prin recrutări din lumea satelor, serviciul militar urmînd să devină o îndatorire obștească. Din dorința ca aceste efective să fie complecte permanent, necesarul era de 2.152 de oameni, pentru perioada 1 ianuarie 1834 — 1 ianuarie 1843, urma „să se analoghisească acum, deodată, asupra obștei lăcuințelor satelor acestui Prințipat, intrînd în această analaghie și oamenii fără căpetîiu; afară numai de satele slujitori posturilor dupe noua alcătuire"[109].

www.dacoromanica.ro

Cum numărul locuitorilor satelor nu era egal, se impunea unirea a 2 — 3 sate, în această situaţie eventualele nemulţumiri impuneau principiul tragerii la sorţi. Dezertorii erau înlocuiţi anual de satele cărora le aparţineau. În cazul în care unele sate nu aveau recruţi care să se înroleze benevol, aceştia erau luaţi de sat din familiile care aveau mai mulţi fii. Erau scutite de recrutări următoarele categorii: negustorii, meşterii patentari, clerul, mazilo-ruptaşii[110], toţi cei care erau în slujba statului, a moşiilor boiereşti şi mănăstirilor. Se primeau voluntari în „cinurile de gios" din toate categoriile, cu excepţia ultimilor două. Înaintarea în grad a acestor voluntari se făceau conform regulamentelor militare în vigoare. Excluzînd aceste categorii privilegiate, proiectul prevedea următoarele situaţii cînd tinerii nu erau supuşi recrutării şi deci serviciului militar: inapţii medical, cei cu o situaţie precară în familie sau ai căror părinţi ori fraţi au activat sau continuau să activeze în cadrul oştirii[111]. La 7 februarie 1834, proiectul a fost aprobat, fiind semnat de preşedinte şi membrii Adunării Obşteşti [112].

În aceeaşi şedinţă a fost dezbătut şi aprobat „Proiectul atingetoriu de organizarea pazei graniţilor Principatului şi de îndatoririle Miliţiei în starea ei de acum"[113]. În elaborarea acestui proiect, s-a plecat de la relaţiile concrete existente în Moldova, dar avînd drept model modul în care a fost rezolvată problema, pentru aceeaşi perioadă în Ţara Românească, prin angajarea locuitorilor din satele de graniţă. Conform proiectului, unităţile armatei din Moldova erau repartizate astfel: 2 companii de infanterie şi 3 plutoane de cavalerie la Iaşi, pentru serviciul garnizoanei şi pentru patrulele de pază; 2 companii de infanterie şi 1 pluton de cavalerie la Galaţi, cu misiunea de a asigura paza pe linia Dunării în sectorul delimitat între vărsarea Siretului şi pînă la vărsarea Prutului, carantina, brandwachta (patrulă fluvială) şi asigurarea ordinei în acest oraş portuar[114].

Întreaga zonă de graniţă a Moldovei era împărţită în două sectoare, formate fiecare din 13 puncte mari şi 48 puncte mici. Armata asigura paza celor 13 puncte prin alegerea oştenilor „mai vrednici şi ispitiţi din comănzile de la Galaţi şi Eşi". Garnizoana din Iaşi dădea, în acest scop, 10 subofiţeri şi 40 de soldaţi, iar cea din Galaţi 3 subofiţeri şi 36 de soldaţi. Cele 48 de puncte mici de graniţă erau încredinţate pentru pază satelor din zonele limitrofe graniţei. Condiţiile de recrutare erau următoarele: un sat cu 120 de locuitori avea obligativitatea de a da 6 plăieşi (4 pedeştri şi 2 călări). În cazul în care un sat nu avea numărul de locuitori indicat, se unea cu alte sate. Erau recrutaţi locuitorii birnici între 20 — 50 de ani, fiind exceptate funcţiile de vornicel, vătăşel şi slujbaşii liberi ai moşiilor boiereşti şi mănăstireşti. Serviciul se executa din 3 în 3 săptămîni. Satele care dădeau plăieşi erau scutite de corvezi şi biruri faţă de stat, precum, şi de recrutări. Plăieşii treceau sub comanda ofiţerilor din cele 13 puncte mari de frontieră[115]. După cum am subliniat, proiectul a fost aprobat, cu o singură modificare introdusă de Kiselev, ca vîrsta plăieşilor să nu fie încadrată în anumite limite, iar numărul pe care urma să-l dea fiecare sat să fie de 4 plăieşi (3 pedeştri şi 1 călăreţ) şi nu de 6, cît era prevăzut iniţial[116].

Analiza acestui proiect, comparativ cu cel privind modul de recrutare al armatei, evidenţiază tendinţa factorilor autohtoni militari, în condiţiile prezenţei administraţiei ruseşti în Moldova şi a măsurilor

www.dacoromanica.ro

ce le impunea, conform obiectivelor politice vizate, de a pregăti în timp, atunci cînd condiţiile aveau să favorizeze acest lucru, eludarea conştientă a prevederilor regulamentare, prin majorarea efectivelor militare. Plăieşii, prin modalitatea de recrutare, prin scutirile de care beneficiau satele ce îi dădeau, prezentau evidente similitudini cu armata, constituind adevărate rezerve capabile, la momentul oportun, de a fi integrate acesteia. Trecerea lor sub comanda Hătmăniei, deşi erau subordonaţi Departamentului din Lăuntru, era un argument în acest sens.

Tot pentru executarea serviciul de pază la hotare au fost destinate o parte din efectivele corpului de slujitori. După numeroase pertractări şi proiecte, slujitorii au fost reorganizaţi în aprilie 1834, prin „Pravila pentru înfăţişarea şi ţinerea slujitorilor. Despre chipul alcătuirii slujitorilor şi uniforma lor"[117]. Era o lege alcătuită din 23 de paragrafe, avînd un caracter hibrid, cu elemente ale vechii organizări a slujitorilor, dar cu tendinţe de modernizare a administraţiei. Din corpul slujitorilor, alcătuit din 1563 de oameni subordonaţi Departamentului din Lăuntru, 226 au trecut sub comanda Hătmăniei, efectuînd paza la hotare, în cele 48 de puncte mici[118].

De remarcat că toate transformările pe care armata le-a cunoscut începînd din august 1832, concretizate sub formă de proiecte sau ordine, au fost sintetizate la 16 martie 1834, în cadrul Adunării Obşteşti, în „Proiectul pentru chipul îndeplinirei de epururea a numărului Miliţiei, care va sluji de anexă supt litera B, la secţia II, cap. VII, titlul I, din Regulamentul Organic"[119]. Era o sinteză a tot ce s-a realizat pînă atunci în armată sub raport organizatoric, rezultat al căutărilor şi tendinţelor manifestate de elementele autohtone, îmbinate, evident, cu măsurile administraţiei ruseşti. Vom insista asupra acestei legi cu caracter revolut pentru etapa analizată, doar în situaţia în care aduce modificări sau elemente noi, în raport cu măsurile luate anterior şi pe care le-am subliniat.

Conform articolului I, servea în armată „Tot pămînteanul în vîrstă de 20 de ani, osebit de familiile boierilor de tot rangul, ale treptelor privileghiate, precum cei la neamuri, polcovnicei, postelnicei, familiile preoţilor ce se află în slujbă, care rămîn slobode de această alcătuire"[120], recrutarea avînd loc pe baza introducerii principiului tragerii la sorţi. Nu făceau parte din numărul celor supuşi recrutării, voluntarii şi medicii „intraţi sau renduiţi în slujba Miliţiei". Articolele 14,15 şi 16 prevedeau posibilitatea pentru cei recrutaţi de a-şi pune înlocuitori[121]. În vederea recrutării, era constituită, în fiecare ţinut, o comisie denumită „Sfat de revisie", formată din: ispravnic, un reprezentant al judecătoriei ţinutului, un ofiţer superior numit hatman, ofiţerul de recrutare şi medic. Scutirile de serviciu militar, spre deosebire de hotărîrile anterioare, erau lărgite prin articolul 11, la următoarele categorii: fiii sau nepoţii de fii şi fice ai medicilor militari, precum, şi elevii din şcolile întreţinute de stat[122].

Armata era organizată dintr-un regiment în compunerea căruia intra un batalion şi un escadron, totalizînd 1.040 de oameni[123]. Soldele, uniformele şi bugetul erau stabilite pentru o perioadă de 6 ani, începînd cu anul 1833[124]. În privinţa uniformelor, s-au introdus pentru cadrele de conducere,

www.dacoromanica.ro

începînd cu hatmanul și pînă la comandanții de companii, mici elemente în ținută, care nu le diferențiau față de cele anterioare[1-5].

Spre deosebire de prevederile anterioare, se realiza de această dată o departajare precisă ca atribuții, dintre armată și Departamentul din Lăuntru, ce avea în subordine slujitorii. Dacă departamentului în cauză îi revenea sarcina de a asigura ordinea interioară a țării, cu forțele ce le avea la dispoziție, armata, exonerată total de această sarcină polițienească, prin atribuțiile fixate, tindea tot mai mult spre însăși rațiunea existenței sale; realizarea rolului de factor de apărare al țării, chiar dacă se mai păstrau reminiscențe ale funcției sale interne, insignifiante, dacă le raportăm la situația anterioară. Proiectul, aprobat de Adunarea Obștească a Moldovei, a primit caracter de lege, iar prin rezoluția din 29 martie 1834, se indica să „să puie acest așezămînt în lucrare"[126]. Dealtfel, toate proiectele militare dezbătute în cadrul Adunării Obștești, în cursul anilor 1833 și 1834, au devenit legi, fiind impuse, cum se sublinia într-un raport al acestei instituții, de „o îndreptare a măsurilor roglementare ce atîrna de aceasta" [127].

După cum am subliniat, toate problemele cu care a fost confruntată armata ca instituție, începînd cu aplicarea Regulamentului Organic în Moldova și pînă în primăvara anului 1834, au contribuit într-o mai mică sau mai mare măsură, la un început de organizare militară, creindu-se cadrul necesar unei evoluții, ce viza o structură modernă a oștirii [128]. Prezența administrației rusești și măsurile ce le-a impus în domeniul organizării militare nu au fost în măsură să stagneze inițiativele autohtone, care, prin hățișul atîtor tendințe contrare, au promovat interesele neamului, militînd în Moldova, ca și în Țara Românească, pentru transformarea armatei într-o instituție națională.

NOTE

[1] Anghel Popa, *Regulamentul Organic și organizarea armatei pămîntene în Moldova*, în „Revista de istorie", t. 32, nr. 10, 1979, p. 1871—1887.

[2] *Istoria militară a poporului român*, vol IV, Edit. militară, București, 1987, p. 195.

[2bis] N. Iorga, *Cu ocazia centenarului renașterii infanteriei*, în "Revista infanteriei", anul XXXV, nr. 350, din aprilie 1931 ,p.I.. Vezi și Apostol Stan, *Renașterea armatei naționale*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979.

[3] N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în „Foaie științifică și literară", Iași, anul I, nr. 31, din 13 august 1844, p. 242.

[4] F. Engels, *Opere militare alese*, vol. I, București, 1962, p. 12.

[5] Constantin Căzănișteanu, *Cu privire la dezvoltarea armatei române moderne în perioada 1830—1859*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. IV, București, 1977, p. 64; idem, *Organizarea armatei române și concepția de apărare a țării în perioada 1830—1859*, în RA, anul LIV, vol. XXXIX, nr. 2, București, 1977, p. 136—149; vezi și Ștefan Pascu, *Organizarea armatei române moderne și rolul ei în desfășurarea lupeti de emancipare națională (1821—1859)*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. 7, București, 1980, p. 27—43.

[6] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, p. 217—222.

[6bis] Se specifica că, pentru perioada 1 ianuarie — 1 aprilie 1834, a fost cheltuită suma de 8.705 lei și 40 bani (Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntească, tr. 1760, op. I/2009,dosar 1014, f. 62).

[7] Cf. ordinul de zi pe oștire, dat de Kiselev la 26 februarie 1834, prin care „întăresc în Miliția Moldovei ovolnitul din slujba rosiencască, maiorul Mișcenco în cin de batalionoi comandir peste complect" („Buletin. Foaie oficială", Iași, anul II, nr. 19, din 15 martie 1834, p. 196). Privind prezența ofițerilor ruși în armata Moldovei, vezi și Felix Colson, *De L'etat présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 20; Elias Regnault, *Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene*, vol. I, Iași, 1856, p. 207.

www.dacoromanica.ro

[8] Gh. Ungureanu, *Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei*, extras din *Relații româno-ruse în trecut*, (București), 1957, p. 9.

[9] Dumitru Matei, *Instruirea cadrelor de comandă și a trupelor Moldovei și ale Țării Românești, în anii 1830—1848*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*. vol. I, București, 1973, p. 29, 32—34. Vezi și V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*. Iași, 1930, p. 45—46.

[10] La 20 noiembrie 1832, colonelul Costachi, comandantul regimentului, se adresa hatmanului T. Balș, prin raportul nr. 1254, solicitînd aprobarea unei cantități de praf de pușcă pentru confecționarea de „patroane cu hîrtie" necesare „pentru deprinderea cinurilor de gios spre împușcarea cu foc" (Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 640, f. 96).

[11] „Albina românească", Iași, anul V, supliment la nr. 12, din 19 februarie 1933, p. 2.

[12] Radu Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, vol. I, Iași, 1922, p. 227.

[13] Descrierea armamentului din dotarea infanteriei și cavaleriei, la Gh. Romanescu, *Oastea română de-alungul veacurilor*, București, (1976), p. 127—128. Cf. Ion Șuța, *Infanteria română. Contribuții la istoricul armei*, vol. I, București, 1977, p. 128; Gh. Romanescu, Gheorghe Tudor, Mihai Cucu, Ioan Popescu, *Istoria infanteriei române*, vol. I, București, 1985, p. 211.

[14] Vezi raportul nr. 2213, al hatmanului T. Balș, adresat vicepreședintelui Mircovici, din toamna anului 1832 (Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 102 verso). Vezi și ibidem, dosar 233, f. 3—4,5.

[15] D. Atanasiu, V. Atanasiu, Gh. Eftimescu, N. Niculac, *Contribuții la istoria învățămîntului militar din România. Perioada 1830—1900*, vol. I, București, 1972, p. 13—14; cf. Constantin Opriță, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *Învățămîntul militar româneec. Tradiții și actualitate*, București, 1986, p. 33.

[16] Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 90—91 verso.

[17] Ibidem, f. 90.

[18] Ibidem, f. 90 verso.

[19] Ibidem, f. 90 verso—91.

[20] Ibidem, f. 91—91 verso.

[21] Ibidem, f. 91 verso.

[22] Apud N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, București, 1981, p. 506.

[23] Radu Rosetti, *Scrisori și documente turcești*, în AAR, s.a III-a, t. XXIII, București, 1940, p. 23.

[24] „Buletin. Foaie oficială", Iași, anul II, nr. 30, din 26 aprilie 1834, p. 241—242. Ordinul de zi pe armată era un răspuns la adresa de mulțumire a Adunării Obștești din 10 ianuarie 1834, pentru activitatea desfășurată de hatman. Adresa era semnată, printre alții, de postelnicul Ioan Cuza, aga Ilie Cogălniccanu și spătarul Vasile Alecsandri (ibidem, nr. 1, din 11 ianuarie 1834, p. 128).

[25] Ioan Popovici, *Organisarea armatei române*, vol. I, partea I-a, Roman, 1900, p. 110; Constantin Căzănișteanu, *Cu privire la dezvoltarea armatei române moderne în perioada 1830—1859*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. IV, București, 1977, p. 68.

[26] Buletin. Foaie oficială", Iași, anul II, nr. 24, din 1 aprilie 1834, p. 216. Cf. „Însămnare de pripasurile îndestulătoare pentru cinurile de gios a Miliții, ce au a să scoate la lagăr pe vreme de patru luni de vară" (ibidem, nr. 25, din 5 aprilie 1834, p. 222).

[27] Ibidem, nr. 10, din 11 februarie 1834, p. 159.

[28] Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 287, f. 344.

[29] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 122, f. 21.

[30] Ibidem, f. 6 și 9.

[31] Vezi raportul Hătmăniei, nr. 676, din 22 martie 1832 (ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 287, f. 14—15 verso. Ciornă în limba rusă și română).

[32] Ibidem, f. 55.

[33] Vezi adresa nr. 1589, din 26 iunie 1832, adresată de Postelnicie Obștii boierilor din orașul Iași (ibidem, f. 56).

[34] Vezi adresa nr. 1702, din 7 iulie 1832, a Marelui Postelnic către hatmanul T. Balș (ibidem, f. 54).

[35] Cf. adresa nr. 6813, din 4 iulie 1832, a Departamentului din Lăuntru către hatman (ibidem, f. 52).

[36] Ibidem, f. 45.

[37] Cf. adresa nr. 1763, din 16 iulie 1832, a Marelui Postelnic către hatman (ibidem, f. 58).

[38] Ibidem, f. 363—354 verso.

www.dacoromanica.ro

[39] Ibidem, f. 115. Privind închirierea de case particulare pentru armată, pînă la construirea cazarmei din Curtea Arsă, distrusă de incendiu, Sfatul Administrativ a desfăşurat o vastă activitate, concretizată într-o bogată corespondenţă (cf. ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 103, 56 file).

[40] Vezi raportul comandantului de regiment, Fote, nr. 1044, din 16 septembrie 1832, către hatmanul T. Balş (ibidem, fond Miliţia pămînteasc㠹 tr. 796, op. 906, dosar 287, f. 209).

[41] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 58, f. 54—54 verso.

[42] Vezi copia de pe rezoluţia pusă de Sfatul Administrativ pe adresa de la Hătmănie, din septembrie 1832 (ibidem, fond Miliţia pămînteasc㠹 tr. 796, op. 906, dosar 287, f. 246).

[43] Ibidem, f. 1—2, 245, 299.

[44] Vezi raportul comandantului de batalion, Botianov, adresat hatmanului, din 3 decembrie 1832, informînd despre construirea grajdului la cazarma din Galaţi „pentru caii zvodului al 4-lea, fără nici o cheltuială" (ibidem, f. 355).

[45] Ibidem, f. 290.

[46] Vezi rapoartele comandantului Criticos către hatman, din 30 octombrie şi 4 noiembrie 1832 (ibidem, f. 302, 318).

[47] Ibidem, f. 362.

[48] „Buletin. Foaie oficială", Iaşi, anul I, nr. 12, din 30 iulie 1833, p. 46.

[49] Ibidem, nr. 48, din 3 decembrie 1833, p. 191—192; nr. 49, din 7 decembrie 1833, p. 196; nr. 51, din 14 decembrie 1833, p. 203.

[50] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 3.

[51] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei...*, t. I, Iaşi, 1856, p. 16.

[52] Începînd cu 1 ianuarie 1832, Divanul împlinitor şi-a schimbat denumirea în Sfat Cîrmuitor sau Sfat Administrativ (*ibidem*, p. 29). Noul organism nu trebuie confundat cu Sfatul Administrativ Extraordinar, înfiinţat la 26 decembrie 1831 (Ecaterina Negruţi-Munteanu, *Sfatul Administrativ al Moldovei între anii 1832 şi 1862*, extras din AIIAI, t. VIII, 1971, p. 1 şi urm.).

[53] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 3 verso.

[54] Vezi adresa lui Mircovici, către Sfatul Administrativ, din 9 februarie 1832 (ibidem, f. 10).

[55] Ibidem, f. 13. Isprăvnicia ţinutului Herţa făcea cunoscut, la 3 martie 1832, că în căpităniа Mamorniţa, la 29 februarie erau 11 plăieşi necesari pentru paza hotarului, 3 în satul Mamorniţa, 3 în satul Sănihău, 2 în satul Slobozia şi 3 în satul Hreaţca (ibidem, f. 16 şi 17).

[56] Ibidem, f. 7—8.

[57] Ibidem, f. 19—20.

[58] Ibidem, f. 22, 22 verso.

[59] Ibidem, f. 25—31 verso. Vezi şi adresa lui Mircovici către Sfatul Administrativ din 18 martie 1832 (ibidem, f. 24).

[60] Ibidem, f. 27 verso—31 verso.

[61] Ibidem, f. 27.

[62] Pentru compararea efectivelor, vezi „Însămnare de locurile ce s-au socotit a se aşeza străjării cu păzitori pămînteşti, afară de puncturile ce sînt a se păzi cu străjări după raporturile de la Isprăvnicii" (ibidem, f. 112—116).

[63] Cf. „Instrucţiuni trimise unităţii din Straja Pămînteasc㠹 aflată în portul Galaţi, privind paza", din 16 iulie 1832 (ibidem, fond Miliţia pămînteasc㠹 tr. 566, op. I/601, dosar 28, f. 49—50 verso).

[64] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 82—82 verso.

[65] Vezi ordinul Departamentului din Lăuntru, din 19 aptilie 1832, către Isprăvnicia ţinutului Tecuci (ibidem, fond Isprăvnicia Tecuci, tr. 507, op. 550, dosar 34, f. 1).

[66] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 45.

[67] Ibidem, f. 48.

[68] Ibidem, f. 82 verso.

[69] Ibidem, fond Isprăvnicia Tecuci, tr. 507, op. 550, dosar 34, f. 29.

[70] Vezi proiectul privind „alcătuirea slujitorilor trebuitori pentru slujba pe la ţinuturi— anul 1832" (APR, t. III, partea a II-a, p. 424, 425), sau cel din 5 ianuarie 1834, despre „înfiinţarea şi ţinerea slujitorilor", care stabilea că vor fi recrutaţi din sate, „cu osebire numai a satelor de pe graniţa Prutului, i Bucovinei, a Transilvaniei şi a Valahiei, care se vor regularisi pentru paza graniţei" (*ibidem*, t. IV, partea a II-a, p. 503—504).

[71] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 59.

[72] Cf. „Raspîsania batalionului I-iu şi escadronului I-iu", din 15 iunie 1832 (ibidem, f. 58).

www.dacoromanica.ro

[73] Ibidem, f. 59 verso—60; Ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 68, f. 4—5 verso.

[75] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 61, 66 și 67.

[75] Ibidem, f. 66, 67.

[76] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XXI, p. 461.

[77] La 23 august 1832, Departamentul din Lăuntru, prin adresa nr. 9091, solicita Hătmăniei să trimită banii și proviziile necesare celor „178 cinuri de gios", transformați în slujitori „fiindcă mîini are a-i trimite pe la ținuturi" (Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 287, f. 112).

[78] Vezi raportul Sfatului Administrativ, nr. 2413, din 20 septembrie 1832, adresat vicepreședintelui Mircovici (ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 94—96 verso).

[79] Ibidem, f. 98—99.

[80] Ibidem, f. 85—86 verso.

[81] Ibidem, f. 85.

[82] Ibidem, f. 85 verso.

[83] Comandantul escadronului II, Carp, la 24 iunie 1832, primea ordin din partea generalului-maior Starov, de a-și deplasa efectivele aflate XXX în Roman și Bîrlad, la Iași „aducînd, atît caii toți, precum și toate amonițile, păr la cel mai mic lucru" (ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 68, f. 7).

[84] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 86.

[85] Ibidem, f. 86—86 verso. Condițiile în care oștenii transformați în slujitori au trecut în subordinea Departamentului din Lăuntru, sînt cuprinse într-un raport al Hătmăniei, din 12 august 1832 (ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 68, f. 29—29 verso).

[86] Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 83, f. 86 verso.

[87] Ibidem, f. 73.

[88] Ibidem, f. 73—76.

[89] Ibidem, f. 74 verso

[90] Ibidem, f. 75. Prin ordinul nr. 373, din 10 august 1832, generalul-maior Starov, în numele Administrației rusești din Moldova, solicita Sfatului Administrativ să elaboreze un proiect privind paza la hotare a „locuitorilor de pe margine, cît și pentru ceea ce se atinge de a lăsa în folosul prinzătorilor giumătate din contrabantul ce se vor descoperi" (ibidem, f. 81), Sfatul, prin adresa nr. 2255, din 5 septembrie 1832, răspunde că, în condițiile în care paza la hotare era asigurată de armată, „apoi lăcuitorii să rămîie slobozi de asămine sarcină și dacă străjării pămînteșți nu vor fi de agiuns pentru toată marginea, la asămine întîmplare să se adauge o punere la cale potrivită că să va alcătui proiectul pentru slujitori" (ibidem, f. 83).

[91] Ibidem, f. 123 verso.

[92] Ibidem, f. 126.

[93] Ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 261, f. 15.

[94] Vezi adresa Departamentului din Lăuntru către Hătmănie, din 21 februarie 1833 (ibidem, f. 20).

[95] Ibidem, f. 2—7.

[96] Ibidem, f. 33—34, 111, 112.

[97] Ibidem, f. 21.

[98] Ibidem, f. 72—73.

[99] Ibidem, f. 19 și 107.

[100] Ibidem, f. 118.

[101] Ibidem, f. 267.

[102] Ibidem, f. 222.

[103] Ibidem, f. 49 verso și 54.

[104] Ibidem.

[105] „Instrucțiile" au fost publicate în „Buletin. Foaie oficială", Iași, anul I, nr. 19, din 24 august 1833, p. 75—76; nr. 20, din 27 august 1833, p. 80; nr. 21, din 31 august 1833, p., 84; nr. 22, din 3 septembrie 1833, p. 87—88. Aceste instrucțiuni au fost „tipărite din 1832 în 18 ponturi supt pecete și iscălitura șefului Miliției hat. Balș" (Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 261, f. 289).

[106] Atribuțiile Hătmăniei în eliberarea pașapoartelor au fost fixate printr-un „jurnal" al Sfatului Administrativ, la 5 ianuarie 1832 (*Manualul administrativ al Principatului Moldovei...*, t. II, Iași, 1856, p. 184).

[107] Privind evoluția organizatorică a armatei în perioada 1830—1833, vezi raportuf prezentat la 8 ianuarie 1834, de hatmanul T. Balș, în cadrul Adunării Obștești, ca și aprecierile emise cu acest prilej (APR, t. IV, partea a II-a, p. 349—354).

www.dacoromanica.ro

[108] *Ibidem*, p. 42, 487—495.
[109] *Ibidem*, p. 490.
[110] Amănunte despre mazili, ruptași și ruptele Visterici în *Documente* (ediție îngrijită de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac), București, 1973, p. 460, 469.
[111] APR, t. IV, partea a II-a, p. 493—495.
[112] *Ibidem*, p. 46.
[113] *Ibiedm*, p. 47.
[115] *Ibidem*, p. 500.
[115] *Ibidem*, p. 500—502.
[116] *Ibidem*, p. 503. Cf. *Istoria trupelor române de grăniceri* (colectiv de autori), București, 1987, p. 107; *Istoria militară a poporului român* (colectiv de autori), vol. IV, București, 1987, p. 231.
[117] „Buletin. Foaie oficială", Iași, anul II, nr. 28, din 15 aprilie 1834, p. 232—234; nr. 29, din 19 aprilie 1834, p. 236—238.
[118] V. Nădejde, *op. cit.*, p. 55.
[119] APR, t. IV, partea a II-a, p. 70, 608—624.
[123] *Ibidem*, p. 609. Vezi și Gh. Ungureanu, *Despre „Privileghieți". Contribuții la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova până la 1862*, în RA, anul XII, nr. 2, București, 1969, p. 127—143.
[121] APR, t. IV, partea a II-a, p. 611, 612.
[122] *Ibidem*, p. 611.
[123] *Ibidm*, p. 613—614. Despre efectivele armatei, Kiselev, în raportul adresat Petersburgului în 1834, indica, pentru Moldova, 1.132 oameni: 3 ofițeri de Stat Major, 33 ofițeri superiori și 1.096 de soldați și subofițeri (cf. „Darea de seamă trimisă de generalu-adiutantu Kisseleff, despre administația sa în Moldova și Valahia, de la 15 noiembrie 1829, până la 1 ianuarie 1834", în A. Papadopol-Calimach, *Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara Românească. 1829—1834. După documente rusești*, extras din AAR, s. a II-a, t. IX, București, 1887, p. 61).
[124] APR, t. IV, partea a II-a, p. 615—623.
[125] *Ibidm*, p. 620—621.
[126] *Ibidem*, p. 70, 624.
[127] „Buletin. Foaie oficială", Iași, anul II, nr. 20, din 18 martie 1834, p. 201.
[128] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, p. 233—234.

LÉGISLATIONS, ORDRES ET RÈGLEMENTS APPLIQUÉS DANS L'ARMÉE MODERNE DE MOLDAVIE PENDANT LA PÉRIODE 1832—1834

Résumé

Analysant l'institution militaire de Moldavie à travers le prisme de la législation, des ordes et des règlements, l'auteur relève que c'était là le résultat des efforts déployés par éléments progressistes roumains qui voyait dans celle-ci un élément indispensable pour la conquête d'un desideratum majeur de l'époque moderne à savoir, l'émancipation nationale.

On examine les efforts des patriotes roumains de conférer à l'armée un caractère national en dépit des prévisions des réglements et des difficultés inhérentes découlant de tout début d'organisation.

En dépassant les difficultés reliées au manque de cadres, aux réglements nécessaires au processus d'instruction, à une base matérielle correspondant à toutes les réorganisations a dont elle a fait l'objet pendant ces années-là, l'on a réussi par la législation adoptée jusqu'au 1834 à réaliser un cadre requis à la réalisation d'une structure militaire moderne de l'armée en Moldavie.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

IMPACTUL CONJUNCTURII EUROPENE ASUPRA COMERȚULUI ROMÂNESC ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA (II)

BOGDAN MURGESCU

Dovezi suplimentare cu privire la faptul că la sfîrșitul secolului al XVII-lea importul de vite din Moldova nu era rentabil pentru negustorii central-europeni ne oferă și comparația dintre prețurile moldovene și cele de la Liov în ultimele decenii ale acestui secol (la Liov seria prețurilor boilor cunoaște o întrerupere între 1648 și 1677):

	1677	1685	1692, 1693
Moldova	207,6 g Ag	124,56 g Ag	207,6 g Ag
Liov	170,1 g Ag	132,95 g Ag*	147,6 g Ag*

(Pentru Liov datele au fost preluate din Stanislaw Hoszowski, *op. cit.*, p. 109 și 196; * = medii decenale)

Observăm că în acești ani prețul vitelor era de regulă mai mare în Moldova decît la Liov (excepție făcînd anul 1685, dar chiar și atunci diferența este foarte mică). În aceste condiții nici un negustor n-ar fi mers să cumpere vite din Moldova dacă le putea lua mai ieftin de pe piața internă din Polonia, scutind astfel și o parte din cheltuielile de transport.

Dacă comparăm prețul de la Liov cu cel din Germania constatăm că nici comercializarea vitelor crescute în Polonia nu oferea perspectiva unor profituri substanțiale. Este deci probabil că și numărul acestora a scăzut în această perioadă [41]; pentru vitele moldovenești, care aveau de parcurs un drum mai lung și deci suportau cheltuieli de transport suplimentare, scăderea va fi fost sensibil mai mare. Un anume comerț se mai efectua probabil doar atunci cînd în zonele de destinație surveneau reduceri accidentale și de scurtă durată ale ofertei, reduceri care nu sînt reflectate în suficientă măsură de mediile decenale ale prețurilor pe care ne-am bazat demonstrația. Dar pe termen mediu și lung volumul comerțului era determinat și în acest caz de nivelul cererii [42].

Ajunși în acest punct, se pune întrebarea de ce scăderea numărului de vite importate din Danemarca și din Europa răsăriteană nu a dus la redresarea prețurilor și la restabilirea rentabilității acestui comerț? Explicația credem că trebuie căutată în extinderea creșterii vitelor în Europa centrală și apuseană. Astfel, B. H. Slicher van Bath a atras primul atenția asupra faptului că în secolul al XVII-lea scăderea prețurilor a fost mai puternică la cereale decît la animale, ceea ce ar fi determinat trecerea multor producători de cereale la creșterea vitelor [43].

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 587–596, 1988

www.dacoromanica.ro

Totodată declinul demografic a contribuit şi el la diminuarea suprafeţelor cultivate cu cereale şi la extinderea păşunilor. Reconversiunea multor gospodării agricole spre creşterea vitelor s-a desfăşurat şi sub influenţa sporirii fiscalităţii în cele mai mule state europene, ţăranii fiind tot mai des siliţi să-şi ducă vitele la tîrg pentru a face rost de bani [44]. Potenţialul animalier ridicat al multor regiuni din Germania [45] în această perioadă permitea negustorilor să achiziţioneze vitele de pe aceste pieţe [46], evitînd cheltuielile mari şi riscurile comerţului la mare distanţă.

Observaţiile de mai sus cu privire la dialectica dintre cerere şi ofertă şi rentabilitatea comerţului cu vite infirmă afirmaţia că livrările silite către turci ar fi constituit cauza scăderii exportului spre Europa centrală [47]. După cum dovedeşte experienţa ordinelor repetate ale Porţii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [48], capacitatea acesteia de a opri un negoţ lucrativ erau mediocre, mai ales în condiţiile în care domnitorul şi boierii îşi însuşeau o mare parte a profiturilor rezultate. Dar, semnificativ, pînă acum nu ştim nici o oprelişte de export din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Faptul nu este întîmplător : acest comerţ scăzuse în aşa măsură încît nu mai ridica probleme. În secolul următor prima interdicţie de export datează din anul 1721, dar a fost de scurtă durată [49]. Credem că acest episod trebuie pus în legătură cu epizootia care a bîntuit întreaga Europă centrală din Olanda pînă în Polonia în deceniul 2 al secolului al XVIII-lea [50], determinînd scăderea potenţialului animalier din aceste regiuni şi creşterea cererii pentru vite din zone mai depărtate. Această conjunctură a fost însă efemeră, molima ajungînd curînd să bîntuie şi în Moldova [51] şi lichidînd disponibilul de export. Treptat însă, în secolul al XVIII-lea preţul vitelor începe din nou să urce pe pieţele germane, fapt firesc în condiţiile în care redresarea demografică stimulase din nou extinderea suprafeţelor cultivate cu cereale. Această creştere, la început lentă, s-a accentuat spre mijlocul secolului [52], permiţînd reluarea comerţului pe scară mare, despre care avem atîtea mărturii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Tot acum sînt menţionate şi noi interdicţii de export emise de Poartă [53], care totuşi nu pare să fi insistat prea mult în efortul de a opri acest negoţ care permitea Moldovei să dispună de noi fonduri susceptibile a face obiectul unor noi exacţiuni financiare.

Interesul mai degrabă moderat al Porţii pentru vitele moldovene se explică prin faptul că aceasta dispunea şi de alte zone bogate în animale, multe mai apropiate de Istanbul decît Moldova. Ca atare reorientarea exporturilor moldoveneşti de bovine spre piaţa otomană nu a avut loc fără dificultăţi. Lipsiţi de alternativă, presaţi şi de dările în creştere (în această perioadă se introduce văcăritul [54]), producătorii moldoveni s-au văzut siliţi să lase din preţ şi să vîndă în condiţii tot mai defavorabile negustorilor levantini [55]. Aceştia din urmă întîmpină tot mai rar concurenţa achizitorilor tradiţionali de vite din Galiţia, deoarece aceştia erau handicapaţi de conjunctura politică şi totodată nu puteau oferi nici măcar preţurile pe care le plăteau levantinii (după cum am văzut, scăderea preţurilor pe piaţa internă din Moldova, deşi substanţială, nu fusese suficientă pentru a îndreptăţi un negoţ rentabil spre Europa centrală). În consecinţă, chiar dacă numărul vitelor vîndute s-a menţinut (de o creştere

www.dacoromanica.ro

nu credem că poate fi vorba în condițiile pustiirilor pe care le-a suferit Moldova la sfîrșitul secolului al XVII-lea), veniturile obținute în această ramură economică au cunoscut o scădere drastică.

Dacă vitele mari erau principalul articol de export al țărilor române spre Europa centrală, principalul articol importat de acolo fuseseră în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea textilele, și mai ales postavurile [56]. Inițial provenind din manufacturile din apusul Europei (ele erau cunoscute îndeosebi sub numele de londrine), aceste postavuri erau deseori contrafăcute în țările din centrul Europei, în special în Boemia, Silezia și Slovacia. Spre mijlocul secolului al XVII-lea și acest flux comercial intră în declin. Zsigmond P. Pach explică acest declin prin reducerea puterii de cumpărare în Europa centrală și răsăriteană [57]. Cum o mare parte dintre tranzacțiile cu postavuri se efectuau cu prilejul marilor tîrguri de vite, credem că nu greșim cînd apreciem că între cele două fluxuri de mărfuri exista o puternică corelație pozitivă, decăderea unuia atrăgînd în acest caz și pe cea a celuilalt. Totodată diminuarea comerțului cu postavuri în direcția Vest-Est prin Europa centrală s-a produs în cadrul mai larg al reorientării exportului de postavuri englezești. Dacă în jur de 1600 cea mai mare parte a acestora se îndrepta spre Europa centrală, treptat acest comerț se restrînge și producătorii englezi își măresc exporturile în Levant. Faptul are imediat repercursiuni pe piața românească. Astfel, dacă la începutul secolului al XVII-lea majoritatea londrinelor ajungeau în țările române prin Europa centrală, spre sfîrșitul secolului ele vor sosi prin sud-estul Europei, deseori prin mijlocirea negustorilor levantini [58]. Tot în această perioadă reapar pe piața românească postavurile italienești[59], aduse tot pe filieră sud-est europeană. Față de această evoluție, încercările austriece inspirate de concepția mercantilistă a lui Ioachim Becker de a exporta postavuri din Boemia și Silezia la Dunărea de Jos și în teritoriile otomane cu ajutorul unei companii orientale care a funcționat în anii 1667—1683 au eșuat lamentabil [60]. Incapacitatea monarhiei habsburgice de a-și plasa postavurile este legată și de structura consumului de pe piața românească : țărănimea își satisfăcea necesitățile cu aba din producția proprie, păturile mijlocii foloseau mai ales postav produs de orașele din sudul Transilvaniei și doar „obrazele luminate" se îmbrăcau cu țesături de import. Postavurile din centrul Europei nu erau destul de bune pentru marea boierime, iar pentru păturile mijlocii erau prea scumpe. Legăturile economice dintre Europa centrală și cea sud-estică pe axa Dunării vor rămîne precare pînă spre mijlocul secolului al XVIII-lea.

Importante mutații se pot observa și în ceea ce privește comerțul de tranzit. În evul mediu țările române, Moldova îndeosebi, jucaseră un rol de seamă în aprovizionarea Europei centrale cu produse orientale, în special cu mirodenii. În pofida opiniei lui Petre P. Panaitescu, care socotea că ocuparea Chiliei și Cetății Albe de către turci a lichidat acest negoț [61], cercetările mai recente au arătat că „drumul moldovenesc" și-a păstrat însemnătatea și în secolul al XVI-lea [62]. La începutul secolului al XVII-lea, sub impactul nesiguranței politice, acest comerț începe să decadă, pentru ca după 1672 negustorii să renunțe la drumul moldovenesc și să prefere pe cel prin Țara Românească și Transilvania [63]. Această mutație va fi însoțită de exodul unei mari părți a armenilor din Moldova în Transilvania, unde s-au stabilit mai ales la Gherla, au întemeiat o

www.dacoromanica.ro

companie comercială şi au primit însemnate privilegii de la Mihail Apafy [64]. Tranzitul mărfurilor orientale prin Transilvania nu mai avea însă importanţa pe care o avusese drumul moldovenesc în vremurile lui de mare prosperitate din secolele XV—XVI. Cantităţile mai mici vehiculate, şi îndeosebi valoarea lor mai redusă, se verifică atît prin instabilitatea acestui circuit (un număr relativ mic de negustori revin un număr mai mare de ani pe această rută [65]), cît şi prin tendinţa de scădere a ponderii mărfurilor tranzitate spre Polonia în cadrul traficului total înregistrat în vama de la Turnu Roşu [66]. Această tendinţă generală dovedeşte că criza tranzitului de mărfuri din Imperiul otoman spre Polonia fusese numai agravată de desfăşurarea conflictului militar dintre aceste două state pe teritoriul Moldovei şi Podoliei (1672—1699), dar în realitate avea cauze structurale. Fundamentală ar fi scăderea cererii poloneze pentru o serie de produse orientale aduse anterior prin Levant şi ţările române. Astfel, în cazul mirodeniilor care în secolele XV—XVI constituiseră cea mai mare parte a acestui trafic, în secolul al XVII-lea aducerea de către olandezi şi englezi a unor imense cantităţi va provoca scăderea catastrofală a preţurilor în întreaga Europă [67]. Dacă anterior Polonia se aprovizionase atît pe mare, cît şi prin teritoriile otomane, linia de demarcaţie dintre cele două zone trecînd aproximativ prin Cracovia-Lublin-Brzésc [68], acum mirodeniile aduse prin Levant fac faţă tot mai greu concurenţei şi pierd aproape în întregime piaţa poloneză. O evoluţie asemănătoare a avut loc la sfîrşitul secolului al XVII-lea în ceea ce priveşte mătasea. Astfel, în această perioadă East India Company invadează piaţa europeană cu mătase indiană şi chinezească, determinînd reducerea drastică a exporturilor otomane [69]. Aceste tendinţe îşi găsesc reflectarea şi în încasările tricesimei de la Turnu Roşu din anii 1673—1686 [70]: astfel, mirodeniile sînt prezente cu un sortiment restrîns (doar tămîie, ghimbir şi şofran) şi au o pondere infimă în cadrul tranzitului spre Polonia, iar comerţul cu mătase, deşi mult mai important valoric, scade treptat de-a lungul perioadei pentru care s-au păstrat socotelile. În aceste condiţii rolul principal în cadrul tranzitului transilvănean spre Polonia revenea bumbacului şi firelor de bumbac colorate, a căror comercializare — legată în mai mare măsură de consumul de masă — s-a bucurat de o stabilitate superioară [71].

Dacă produsele orientale aduse din Imperiul otoman găseau tot mai greu cumpărători pe piaţa poloneză şi ajungeau doar în cantităţi mici în Ungaria şi în Europa centrală [72], în schimb ele dominau cu autoritate piaţa ţărilor române. O explicaţie a acestui fapt ar fi buna organizare a acestui negoţ prin intermediul celor două companii greceşti de la Sibiu şi mai ales de la Braşov. Astfel, aceleaşi mărfuri care pe piaţa poloneză nu mai aveau loc, erau vîndute cu profituri însemnate de către negustorii companişti în ţările române, îndeosebi în Transilvania [73]. În acelaşi timp alături de produsele orientale, pe această rută sînt traficate şi tot mai multe produse sud-dunărene de larg consum (piei, în special cordovane, pînzeturi grosolane, bumbac, orez, tutun), care erau vîndute în oraşele transilvănene, îndeosebi la Sibiu [74]. Dificultăţile comerţului exterior, scăderea importanţei economice a celui de tranzit, ponderea în creştere a produselor de larg consum faţă de mărfurile (orientale) de lux reprezintă factori care au contribuit la adîncirea treptată a economiei de mărfuri

www.dacoromanica.ro

în spațiul românesc. Sudul Transilvaniei constituie din acest punct de vedere doar zona cea mai avansată; tendința era însă generală la nivelul întregului teritoriu românesc[75].

Totodată se conturează destul de limpede concluzia că a doua jumătate a secolului al XVII-lea a marcat un declin al legăturilor comerciale ale țărilor române cu Europa centrală, îndeosebi cu Polonia, și în consecință o creștere a ponderii relațiilor cu Imperiul otoman. În acest punct observațiile noastre confirmă o intuiție mai veche a lui Nicolae Iorga: „De aici înainte [1650—B.M.] relațiile noastre cu Răsăritul devin tot mai strînse, pe cînd cele cu Apusul se pierd pentru mai bine de jumătate de secol"[76]. De fapt nu este vorba de o încetare absolută. Dacă în noile condiții relațiile cu Europa centrală erau în declin, unele dintre circuitele economice care legau țările române de Occident și care nu mai sînt atestate în arhivele Liovului (pe baza cărora își formulase marele istoric opinia), par să se fi deplasat doar spre Levant. Astfel, peripețiile prin care trece Patrick Simson în deceniul 7 al secolului al XVII-lea atestă faptul că exportul moldovenesc de potasă prin Polonia spre Anglia întîmpina dificultăți tot mai mari; pînă la urmă îndărătnicul scoțian a ajuns la concluzia că tranzitul prin Istanbul și prin Smirna era mai convenabil[77]. Noua orientare a exportului de potasă a durat pînă spre sfîrșitul secolului, cînd a încetat nu atît din cauza vreunei deficiențe comerciale, ci din pricina mutațiilor tehnologice din Anglia și a deteriorării condițiilor de producție din Moldova[78].

Din ultima parte a secolului al XVII-lea ne-au rămas numeroase mărturii despre volumul mare și prosperitatea exportului de ceară românească spre Veneția, traficul efectuîndu-se pe uscat pînă în porturile de pe litoralul albanez și apoi pe mare pînă în cetatea lagunelor, fiind controlat de negustorii levantini, cei mai mulți aromâni din Moscopole și membri ai Companiei grecești din Sibiu. Sumele însemnate obținute din exportul de ceară (și de piei) la Veneția permiteau achiziționarea din acest oraș a unor cantități relativ mari de postavuri, țesături fine, danteluri și articole de sticlărie[79]. Totodată, exporturile masive spre Veneția coincid cu tendința de scădere a prețului cerii pe piața Liovului și probabil mai departe în Europa centrală[80].

Afirmația noastră cu privire la creșterea ponderii relațiilor comerciale cu Imperiul otoman în dauna celor cu țările din Europa centrală se cere verificată statistic. În această încercare ne lovim de absența unor date totalizatoare. Unele informații ne oferă sumele încasate în vămile transilvănene. Astfel, se pare că la începutul secolului al XVII-lea comerțul exterior al principatului cunoștea un anume echilibru între orientările central-europeană și sudică[81]. Un secol mai tîrziu, datele mult mai precise strînse de autoritățile habsburgice cu privire la încasările tuturor punctelor vamale ale principatului indică preponderența netă a comerțului prin trecătorile carpatine, care reprezenta în jur de 80% din total[82]. Referitor la Țara Românească și Moldova nu dispunem de informații de acest tip. În ceea ce privește Țara Românească nu par să existe dubii cu privire la faptul că cea mai mare parte a comerțului său se desfășura cu Imperiul otoman. Trăinicia legăturilor cu teritoriile otomane avea să fie probată și de experiența ocupației austriece din Oltenia (1718—1739), eforturile noilor stăpînitori fiind insuficiente pentru modificarea acestei

www.dacoromanica.ro

orientări economice[83]. Oarecum deosebită este situaţia Moldovei; scăderea drastică a comerţului ei cu Polonia şi centrul Europei pare evidentă, dar nu dispunem de informaţii suficient de precise pentru a putea estima în ce măsură acest declin a fost compensat prin sporirea comerţului cu teritoriile otomane. Deşi o anume compensaţie pare neîndoielnică, este probabil că în această perioadă comerţul exterior al Moldovei a scăzut în termeni absoluţi, cu efecte semnificative asupra veniturilor obţinute. În această situaţie domnitorii vor căuta să-şi refacă veniturile prin înăsprirea şi „modernizarea" fiscalităţii, dar — în condiţiile unei conjuncturi economice defavorabile — aceste încercări vor avea rezultate mediocre şi vor genera o adevărată „obsesie fiscală" care exprimă fidel tensiunile provocate la nivelul tuturor straturilor sociale. Totodată avem o explicaţie suplimentară a evoluţiei relative a potenţialului economic al celor două state româneşti extracarpatice: dacă în timpul lui Matei Basarab şi Vasile Lupu exista un anume echilibru între cele două ţări româneşti, poate cu un uşor avantaj pentru Moldova, spre sfîrşitul secolului se produce o ruptură de echilibru vizibilă în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, iar în secolul următor tronul muntean era mult mai căutat (şi mai scump) decît cel al Moldovei.

Diferenţierile regionale evocate mai sus nu trebuie să ne ascundă însă faptul că încă din această perioadă teritoriile româneşti evoluează convergent din punct de vedere economic. Deplasarea centrului de greutate al comerţului românesc dinspre Europa centrală spre teritoriile otomane constituie o caracteristică comună întregului spaţiu românesc. Acest proces are la bază pe de o parte mutaţiile observate în cazul fluxurilor comerciale analizate mai sus (exportul de vite, importul de postavuri, tranzitul de produse orientale prin teritoriile româneşti şi cel de mărfuri româneşti sau occidentale prin teritoriile otomane, importurile transilvănene de bunuri de larg consum de la sud de Dunăre), pe de altă parte stabilitatea exporturilor tradiţionale ale ţărilor române pe piaţa otomană (în primul rînd oi şi sare, apoi lemn, cereale, miere ş.a.).

Totodată, această desprindere parţială[84] a ţărilor române din circuitele comerciale central-europene aflate în declin[85] şi integrare a lor sporită în circuitele sud-est europene (otomane) a avut consecinţe sociale notabile. Astfel, ea a constituit una din raţiunile intensificării penetraţie levantine în spaţiul românesc, iar legăturile tot mai strînse cu lumea otomană au stat la baza „orientalizării" vestimentaţiei, alimentaţiei, habitatului şi modului de viaţă al unei mari părţi a boierimii şi păturilor înstărite de la oraşe. Pe de altă parte însă — aşa după cum legăturile economice cu ţările din apusul Europei se efectuau pe filieră sud-est europeană — şi contactele culturii româneşti cu cea occidentală se vor înnoda tot mai mult prin mijlocirea levantină. Ecran şi releu de legătură totodată, Levantul va modela timp de peste un secol relaţiile ţărilor române cu civilizaţia occidentală.

Întorcîndu-se la întrebarea pusă mai sus cu privire la efectele recesiunii europene asupra ţărilor române putem conchide următoarele: contracţia economiei-univers europene a anihilat primii paşi care fuseseră făcuţi în secolul al XVI-lea pentru integrarea ţărilor române la periferia

www.dacoromanica.ro

acesteia. Vor trebui să mai treacă încă două secole pentru ca — sub impactul revoluției industriale, al revoluției transporturilor și al revoluțiilor politice — acest proces temporar întrerupt să fie finalizat.

NOTE

[41] Opinie împărtășită de Antoni Maczak, *Continental East-West trade as a factor of development in Central Europe from the middle of the 16th to 18th century* în „Fifth International Congress of Economic History...", vol. VI, p. 171; despre criza șeptelului polonez în această perioadă, Bohdan Baranowski, *Changes in the Structure and Productivity of Cattle Breeding in Central Poland in Modern Times* în „Studia Historiae Oeconomicae", I, 1966, p. 62—63; idem., *La spécificité de l'économie en Pologne Centrale du XVIe au XVIIIe siècles* în „Studia Historiae Oeconomicae", 5, 1970, p. 137.

[42] Aceeași constatare despre exportul polonez de cereale la Andrzej Wyczánski, *La base intérieure de l'exportation polonaise des céréales dans la seconde moitié du XVIe siècle* în *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650*, p. 260—270.

[43] B. H. Slicher van Bath, *Die europäischen Agrarverhältnisse im 17. und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts* în „A. A. G. Bijdragen", 13, 1965, p. 138 144; idem., *Agriculture in the Vital Revolution* în *The Cambridge Economic History of Europe*, V, p. 69—76.

[44] Wilhelm Abel, *Wandlungen...*, p. 433.

[45] A se compara media de 8,73 de capete de vită în gospodăriile țărănești din Mecklenburg în 1703 (cf. Gerhard Heitz, *Die Sozialökonomische Struktur im ritterschaftlichen Bereich Mecklenburgs zu Beginn des 18. Jahrhunderts. (Eine Untersuchung für vier Ämter)* în *Beiträge zur deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1962, p. 62—65; pe proprietățile cavalerilor media era însă de 36,47 de vite/domeniu, cf. *ibidem*, p. 26) cu cifrele mult mai modeste din Transilvania secolului al XVII-lea (vezi David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea. Vol. I. Supușii*, București, 1986, p. 354—402). Rolul sporit al producției animaliere din Europa apuseană și centrală confirmă o observație pe care o făcea Immanuel Wallerstein cu privire la culturile cerealiere: în perioade de recesiune, zonele centrale din punct de vedere economic tind să-și asume și activități pe care în epoci prospere le lăsaseră pe seama periferiei *(Le système du monde du XVe siècle à nos jours. II. Le mercantilisme et la consolidation de l'économie-monde européenne 1600—1750*, Paris, 1984, p. 111—118 și 181—186). Situația țărilor române era totuși mai complexă: astfel, dacă se poate accepta că în ceea ce privește creșterea vitelor pentru export Moldova îndeplinea o activitate periferică față de economia-univers europeană, ea nu era însă pe deplin integrată acesteia, prin alte activități economice fiind legată de sistemul economic otoman; legăturile celorlalte teritorii românești cu economia-univers europeană erau dealtfel mai puțin importante decît cele ale Moldovei.

[46] Kristof Glamann amintește de pildă intensul export pe care îl efectuează în această perioadă Brandenburg-ul și Pomerania *(op. cit.*, p. 233)

[47] E. M. Podgradskaia, *Torgovie sviazi Moldavi so Lvovom v XVI XVII vekah*, Kișinev, 1968, p. 112.

[48] Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea* în „Revista de istorie", 32, 1979, nr. 9, p. 1754 1758.

[49] Nicolae Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondența diplomatică străină* în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice", seria II, XXXII, 1910, p. 22—24.

[50] Kristof Glamann, *op. cit.*, p. 238; Bohdan Baranowski, *Changes...*, p. 63. Relatările lui Dimitrie Cantemir *(Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 115) și Philippe Le Masson Du Pont *(Călători străini despre țările române*, VII, București, 1980, p. 297) despre un export prosper spre Europa centrală credem că trebuie raportate la acest moment deosebit și nu la a doua jumătate a secolului al XVII-lea; dealtfel primul își redactează opera în 1716 iar al doilea abia în 1726.

[51] Ion Neculce, *Opere* (ed. Gabriel Strempel), București, 1982, p. 687.

[52] Astfel, pe domeniile Schaffgotsch din Silezia, față de pragul minim din anii 1661—1690 prețul vitezelor ajunge la indicii 107 în 1691—1720, 120 în 1721—1750, 144 în 1751—1780 și 169 în 1781—1810 (Wilhelm Abel, *Wandlungen...*, p. 440); aceeași tendință și în nord-vestul Germaniei, unde în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prețul unui bou fluctuează în jur de 500 g Ag, față de 314,9 g Ag în deceniul 1681—1690 (Heinz Wiese, *op. cit.*, p. 137); a se vedea și graficul alcătuit de István N. Kiss, *Money, Prices...*, p. 482.

www.dacoromanica.ro

[53] De pildă, Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*, doc. 73 și 122; curînd aceste interdicții erau abolite (*Ibidem.*, doc. 75 și 150).

[54] Vasile Mihordea, *Văcăritul, dare temporară* în „Studii", 21, 1968, nr. 3, p. 449—467; Mihai Lazăr, *Contribuții la cunoașterea fiscalității în Moldova în secolul al XVIII-lea: văcăritul, cunița, alămul și cornăritul* în „Suceava", 6—7, 1979—1980, p. 149—161.

[55] Pentru scăderea prețului vitelor pe piața internă din Moldova, vezi Tabelul 1. Frustrarea marilor proprietari moldoveni față de prețurile oferite de negustorii levantini e exprimată destul de bine de Dimitrie Cantemir: „negustorii străini: turci, evrei, armeni și greci, pe care obișnuit îi numim *gelepi*, și-au însușit, din pricina nepăsării alor noștri, tot comerțul Moldovei, ducînd obișnuit la Constantinopol și în alte orași turme și cirezi întregi de oi și de vite cumpărate pe un preț mic în Moldova și vînzîndu-le acolo de două sau de trei ori mai scump", op. cit., p. 297—299). Din păcate nu dispunem de informații cu privire la prețurile din marile orașe otomane, pentru a putea evalua rentabilitatea acestui comerț; singurele date strînse de Ljuben Berov pentru această perioadă se referă la teritoriile iugoslave, ele însele exportatoare de vite (*Dvizenieto...*, p. 235). Pe piața internă din Moldova o redresare parțială va avea loc spre mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd prețul boilor va ajunge la 14—17 lei (cf. Gheorghe Sibechi, *Știri despre creșterea bovinelor în Moldova în secolul al XVIII-lea* în „Cercetări agronomice în Moldova", 1982, nr. 1, p. 147).

[56] A se vedea bilanțul importurilor clujene realizat de Francisc Pap, *Comerțul Transilvaniei...*, p. 130—135; de asemenea, Samuel Goldenberg, *Comerțul, producția și consumul de postavuri de lînă în țările române (sec. XIV — jumăt. sec. XVII)* în „Studii", 24, 1971, nr. 5, p. 877—897 și Ludovic Demény, *Relațiile economice între Transilvania și Anglia în prima jumătate a secolului al XVII-lea* în „Revista de istorie", 33, 1980, nr. 11, p. 2107—2123.

[57] Zsigmond P. Pach, *Diminishing...*, p. 297—299.

[58] Paul Cernovodeanu, *England's Trade Policy in the Levant and her Echange of Goods with the Romanian Countries under the Latter Stuarts (1660—1714)*, București, 1972.

[59] Samuel Goldenberg, *Les relations économiques entre Est et Ouest aux XVe—XVIIIe siècles* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca", XXIV, 1981, p. 159.

[60] Studiul lui Herbert Hassinger, *Die erste Wiener orientalische Handelskompanie 1667—1683* în „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte", XXXV, 1942, p. 1—53, nefiindu-mi accesibil, am preluat aceste informații din Othmar Pickl, *Die Verkehrswege nach dem Südosten vom Ausgang des Mittelalters bis ins 18. Jahrhundert* în „Südostdeutsches Archiv", XV/XVI, 1972/1973, p. 111—113 și Paul Cernovodeanu, *England's Trade Policy...*, p. 94—95; cu privire la ansamblul comerțului cu postavuri pe piața otomană vezi Traian Stoianovich, *Pour un modèle du commerce du Levant: économie concurrentielle et économie du bazar* în *Istanbul à la jonction des cultures balkaniques, méditerranéennes, slaves et orientales, aux XVIe—XIXe siècles*, Bucarest, 1977, p. 189—248.

[61] Petre P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Age* în „Revista istorică română", III, 1933, fasc. II—III, p. 191—192.

[62] Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI...*, p. 283—287; Othmar Pickl, *op. cit.*, p. 110; Cvetana Georgieva, *Les rapports de commerce entre l'Empire ottoman et la Pologne et les terres bulgares au XVIe siècle* în „Bulgarian Historical Review", 1978, nr. 3, p. 38—49; Eleonora Nadel-Golubić, *Armenains and Jews in medieval Lvov. Their role in oriental trade 1400—1600* în „Cahiers du monde russe et sovietique", 20, 1979, p. 345—371.

[63] Ludovic Demény, *Comerțul de tranzit spre Polonia prin Țara Românească și Transilvania (ultimul sfert al sec. al XVII-lea)* în „Studii", 22, 1969, nr. 3, p. 465—498.

[64] H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române* în „Balcania", II—III, 1939—1940, p. 138—141.

[65] Ludovic Demény, *op. cit.*, p. 487—496.

[66] *Ibidem.*, p. 483; Snezka Panova, *Zur Frage der Handelsbeziehungen zwischen den bulgarischen und den rumänischen Landen im 17. Jahrhundert* în „Etudes balkaniques", 1975, nr. 1, p. 109.

[67] Kristof Glamann, *European trade 1600—1750* în *The Fontana Economic History* (ed. Carlo M. Cipolla), vol. II, Glasgow, 1977, p. 477—485; C. H. H. Wake, *The Changing Pattern of Europe's Pepper and Spice Imports, ca. 1400—1700* în „The Journal of European Economic History", 8, 1979, nr. 2, p. 389—391.

[68] Mihai Dan și Samuel Goldenberg, *Le commerce balkano-levantin de la Transylvanie au cours de la seconde moitié du XVIe siècle et au début du XVIIe siècle* în „Revue des études sud-est européennes", 5, 1967, nr. 1—2, p. 114; vezi și observațiile lui Miroslav Hroch despre prețul mirodeniilor în orașele poloneze în secolul al XVI-lea (*Die Rolle des zentraleuropäischen Handels im Ausgleich der Handelsbilanz zwischen Ost- und Westeuropa 1550—1650* în *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650*, p. 12—15).

www.dacoromanica.ro

[69] Paul Cernovodeanu, *England's Trade Policy...*, p. 34—38; Traian Stoianovich, *op. cit.*, p. 209—210.

[70] A se vedea tabelul alcătuit de Ludovic Demény, *op. cit.*, p. 479—480.

[71] Pentru problematica bumbacului otoman vezi Halil Inalcik, *Kuln* în *The Encyclopedia of Islam*, vol. V, Leyden, 1981, p. 557—566. Potrivit acestuia, exporturile otomane în bazinul Mării Negre s-au menținut constant la niveluri ridicate în secolele XVI—XVIII; în schimb, cele spre Europa centrală au crescut semnificativ abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (cf. Traian Stoianovich, *op. cit.*, p. 234—236).

[72] Astfel, mărfurile tranzitate spre Ungaria nu au depășit niciodată 8% din valoarea traficului înregistrat la Turnu Roșu (cf. Snezka Panova, *loc. cit.*): a se vedea și eșecurile curții de la Viena și ale negustorilor armeni în încercările de a statornici un trafic regulat de mărfuri orientale de la gurile Dunării prin Transilvania și Viena spre Europa centrală (Ioan Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII* în „Anuarul Insti. tutului de istorie națională Cluj", VII, 1936—1938, p. 102—103; Paul Cernovodeanu, *England's Trade Policy...*, p. 119—124).

[73] A se vedea lista mărfurilor comercializate de negustorii companiști la Olga Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636—1746*, București, 1981, p. 134—141.

[74] Lidia A. Demény, *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danube effectué par la douane de Turnu-Roșu en 1685* în „Revue roumaine d'histoire", 7, 1968, nr.5, p. 761—777; Snezka Panova, *op. cit.*,; idem., *Uber einige Probleme in der Entwicklung des Handels in den bulgarischen Ländern vom 16.—17. Jahrhundert* în *Wirtschaftskräfte und Wirtschaftswege*, V, 1981, p. 65—78.

[75] În acest punct concluziile noastre se întîlnesc cu cele ale lui Paul Cernovodeanu, Comerțul..., p. 1071.

[76] Nicolae Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900, p. 5. Ca de obicei, Iorga nu emitea această opinie *ex nihilo*, ci pe baza unei cunoașteri neegalate a izvoarelor: astfel, această observație era făcută după investigații în arhivele Liovului, punct privilegiat de observare a declinului comerțului central-european al țărilor române, și nu putem decît să regretăm faptul că marele istoric a renunțat să continue lucrarea sa și pentru perioada de după 1600.

[77] Eric D. Tappe, *Patrick Simson: A Scottish Merchant in the Moldavian Potash Trade* în „The Slavonic and East European Review", XXX, 1952, nr. 75, p. 494—513.

[78] Paul Cernovodeanu, *England's Trade Policy...*, p. 85—86.

[79] Nicolae Iorga, *Cîteva știri despre comerțul nostru în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea* în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice", seria II, XXXVII, 1914—1915, p. 305—321; Valeriu Papahagi, *Aromânii din Moscopole și comerțul venețian în sec. XVII și XVIII*, București, 1935; Alexandru Dobroși, *Relațiile comerciale ale Principatelor Române cu Veneția*, Cluj, 1936; Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, p. 46—48; Olga Cicanci, *loc. cit.*

[80] Stanislaw Hoszowski, *op. cit.*, p. 125; a se vedea și prețul lumînărilor în Europa în Fernand Braudel și Frank Spooner, *op. cit.*, p. 478, fig. 25.

[81] Raportul foarte favorabil comerțului cu centrul Europei la care ajunge Francisc Pap *(Orientarea central-europeană a comerțului clujean în prima jumătate a sec. XVII* în „Acta Musei Napocensis", 17, 1980, p. 211—218 și *Orientarea balcano-otomană și mediteraneană în comerțul clujan (prima jumătate a sec. XVII)* în „Acta Musei Napocensis", 19, 1982, p. 93—103) nu pot fi generalizate la nivelul întregului principat, deoarece Clujul ocupa o poziție excentrică în cadrul Tranilvaniei; estimările lui Mihai Dan și Samuel Goldenberg despre ușoara preponderență a importurilor sudice de piper (*op. cit.*, p. 115—116) nu sînt nici ele revelatoare pentru ansamblul comerțului, întrucît mirodeniile reprezentau un produs care sosea în mod tradițional pe filieră sud-est europeană. Valoarea ridicată a piperului în jurul anului 1600 ne permite să compensăm cele două dezechilibre și să conchidem cu privire la un anume echilibru geografic al comerțului transilvănean.

[82] Tabele statistice detaliate la Lidia A. Demény, *Relațiile...*, p. 989—998.

[83] Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, București, 1971, p. 89—104.

[84] Insistăm asupra faptului că declinul comerțului cu Europa centrală nu trebuie înțeles ca o încetare a acestuia; există fluxuri de mărfuri care se mențin sau chiar se amplifică în această perioadă (de exemplu importurile românești de sticlărie și articole de fierărie din teritoriile habsburgice), dar acestea nu egalează valoarea și ponderea economică a celor care decad sau chiar încetează cu totul.

[85] O analiză de ansamblu la Zsigmond P. Pach, *Diminishing...*, p. 289—306.

www.dacoromanica.ro

L'IMPACT DE LA CONJONCTURE EUROPÉENNE SUR LE COMMERCE ROUMAIN DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE (II)

Résumé

La baisse du prix du bétail sur le marché intérieur de Moldavie pendant les dernières décennies du XVIIe siècle n'a pas été suffisamment importante pour qu'elle puisse rétablir la rentabilité du commerce de bétail vers l'Europe centrale. Ainsi, pendant cette période, la plus grande part des exportations moldaves de bétail a été enregistré sur le marché ottoman, les causes de cette réorientation étant essentiellement économiques. Mais les conditions étaient moins favorables pour les producteurs moldaves que lorsqu'il avait existé la possibilité de l'option entre les deux marchés de vente ; c'est pourquoi, au milieu du XVIIIe siècle, lorsque le prix du bétail s'accrut de nouveau en Europe centrale, l'exportation sera repris dans cette direction. Dans le cadre des importations roumaines d'Europe occidentale et centrale, le drap avait détenu le poids le plus important. Pendant la seconde moitié du XVIIe siècle, en même temps avec le déclin de l'exportation vers l'Europe centrale, le drap provenant d'Angleterre arrive dans les pays roumains de plus en plus par la filière du Levant et le drap de Bohème et Silésie connaît des difficultés de vente sur les marchés roumain et ottoman. Dans le même temps, le commerce de transit de l'Orient vers l'Europe centrale marque une décadence évidente, aggravé seulement dans le cas de la route moldave par le long conflit militaire opposant l'Empire Ottoman à la Pologne pour la Podolie (1672—1699).

Toutes ces mutations, en étroit rapport avec la stabilité des exportations traditionelles des pays roumain sur le marché ottoman (en premier lieu de moutons et de sel, de bois, de céréales, de miel etc.) ainsi qu'avec l'accroissement des importations transylvaines d'articles de consommation courante provenant des territoires situés au sud du Danube ont déterminé la hausse du poids des relations économiques avec l'Empire Ottoman au détriment de ceux avec l'Europe centrale, notamment des rapports avec la Pologne. En dépit des différenciations régionales (la Moldavie qui, antérieurement avait entretenu les relations les plus intenses avec l'Europe centrale, a subi de sensibles pertes, tandis que la Valachie connaissait une relative prospérité commerciale), il nous faut relever que tous les territoires roumains évoluent de manière convergente du point de vue économique.

En conclusion, la contraction de l'économie — monde européenne du XVIIe siècle a annihilé les premiers pas enregistrés au cours du siècle passé pour l'intégration des pays roumains à la périphérie de celle-ci. Il faudra que deux siècles s'écoulent encore pour que — sous l'impacte de la révolution industrielle, de la révolution des transports et des révolutions politiques — ce procesus temporairement interrompu soit parachevé.

www.dacoromanica.ro

AȘEZAREA GETICĂ ȘI CETATEA ROMANĂ DE LA INDEPENDENȚA (JUD. TULCEA)

ALEXANDRU SUCEVEANU

Pămîntul dintre Dunăre și Marea Neagră, parte integrantă a formațiunilor politice care s-au succedat pe teritoriul actualei Românii de la Burebista la Mircea cel Mare și apoi la zilele noastre, reprezintă una din zonele cele mai bogate ale țării noastre în vestigii arheologice. Dobrogea, care cunoscuse cele mai înalte forme ale creativității umane încă din perioada neolitică — avem în vedere produsele așa-numitei culturi Hamangia dar în special, cum se înțelege, „gînditorul" și perechea sa de la Cernavoda —, va fi martora primelor cristalizări ale etniei traco-getice, convingător ilustrate de cultura Babadag. Nu-i deci de mirare că prima atestare scrisă a geților, „cei mai viteji și mai drepți dintre traci", se referă tocmai la geții dobrogeni, cei care aveau să-i reziste cu vitejie marelui rege al Persiei, Darius. Fondarea între timp a coloniilor grecești Histria, Tomis și Callatis pe litoral avea să constituie o adevărată revoluție în lumea getică dobrogeană prin polivalentul fenomen al interculturației greco-indigene. Ajunge să evocăm aici transformarea comunităților getice din simple partenere de schimburi comerciale și pe seama cărora se vor fi constituit teritoriile rurale ale orașelor grecești în puternicele formațiuni politice getice care se conturează aici încă din secolul IV î.e.n., culminează cu cea a lui Zalmodegikos și continuă, cum se știe, pînă în pragul epocii romane.

Cele șapte secole ale existenței unei provincii romane în Dobrogea (*Moesia Inferior* și apoi *Scythia Minor*) constituie nu numai perioada celei mai înalte civilizații cunoscute vreodată pînă atunci ci și aceea a derulării procesului simbiozei daco-geto-romane și mai apoi a cristalizării noii etnii românești. Atît de profunde și de ireversibile vor fi fost aceste două procese încît, în pofida unei perioade cînd stăpînirea romană pierduse practic controlul militar al zonei sau mai tîrziu, cînd Dobrogea va intra sub dominația otomană, daco-romanii și mai apoi românii vor fi rămas populația majoritară a zonei.

Studiul romanității dobrogene — interesant așadar în sine pentru excepțional de variatele-i și interesantele-i manifestări, Dobrogea aflîndu-se la zona de interferență dintre realitățile orientale și cele occidentale ale Imperiului Roman — devine așadar o datorie patriotică dacă avem în vedere că aici s-a aflat una din vetrele de formare a poporului român. Eforturile arheologilor și istoricilor — din zilele lui Tocilescu și Pârvan pînă în cele ale noastre — au dus fără îndoială la punerea în evidență a unui inestimabil tezaur documentar, bază științifică de necontestat pentru afirmațiile anterioare.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 597—608, 1988

www.dacoromanica.ro

Cu toate acestea cunoașterea realităților romane din Dobrogea este încă incompletă. Ele ne sînt mai bine cunoscute grație cercetărilor din orașele grecești și, ca o remarcabilă excepție, celor de la Tropaeum Traiani. Artera danubiană în schimb — adică zona unde s-ar putea studia mai bine contactul nemijlocit dintre geți și romani — este mai puțin studiată din punct de vedere arheologic. Recunoscînd importanța unor cercetări sistematice de mai lungă durată cum ar fi cele de la Dinogeția (Garvăn), Capidava sau Sucidava (Muzait) sau chiar a unor anchete mai sumare cum ar fi cele de la Noviodunum (Isaccea) sau Aegyssus (Tulcea) nu putem să nu menționăm că centre de o extremă importanță cum ar fi cele de la Troesmis (Iglița) sau Axiopolis (Cernavoda), pentru a nu mai vorbi de o serie de alte orașe sau fortificații mai mici, rămîn a fi cunoscute pe de o parte prin simple cercetări de teren efectuate în secolul trecut, pe de alta prin descoperiri izolate.

Aceasta era și situația cetății de la Independența, jud. Tulcea (fostă Murighiol), cunoscută, pînă de curînd, grație înainte de toate descrierii exacte a ei de către excepționalul cunoscător al antichităților dobrogene care a fost inginerul topometru român Pamfil Polonic. Notele lui Polonic, rămase inedite pînă în 1935, cînd au văzut lumina tiparului într-o variantă prescurtată[1], au constituit baza notițelor — rămase deasemenea inedite — ale lui Gr. Tocilescu[2] — dar în special ale arhiepiscopului R. Netzhammer, care preia dealtfel și propunerea lui Polonic, de a localiza aici antica *Ad Stoma*[3]. Vizitată și descrisă între timp — de data aceasta fără acces la manuscrisul Polonic — de către colonelul M. D. Ionescu-Dobrogianu[4], cetatea de la Independența avea să fie semnalată și de C. Moisil care pe lîngă unele descoperiri întîmplătoare — numismatice și epigrafice — postulează localizarea aici a anticei *Halmyris*[5]. Fără a mai face obiectul unor noi cercetări de teren, cetatea noastră n-a continuat să intereseze decît prin numele pe care îl va fi purtat în antichitate. Astfel la scurtă vreme după ce Moisil optase pentru *Halmyris*, geograful austriac J. Weiss formulează ipoteza după care acest nume s-ar potrivi mai bine pentru cetatea de la Dunavățu de Jos (Cetatea Zaporojeni)[6], situație în care V. Pârvan aduce în discuție numele de *Gratiana* — oscilînd o vreme între *Halmyris* și *Gratiana* — dar optînd în final pentru acest din urmă nume[7]. Autoritatea conjugată a lui Weiss și Pârvan a făcut — cu o singură excepție[8] — ca toți cercetătorii să accepte ultima propunere a lui Pârvan. Astfel rînd pe rînd R. Vulpe[9], I. Barnea singur[10] sau împreună cu Gh. Ștefan[11], Em. Popescu[12] și H. Gajewska[13] dau ca sigură localizarea anticei *Gratiana* la Independența, măcar că între timp Exp. Bujor făcuse unele sondaje sau publicase materiale izolate[14]. Semnele de întrebare care începuseră să apară în literatura de specialitate din ultima vreme[15] s-au concretizat într-o luare fermă de poziție a lui A. Aricescu, potrivit căruia *Gratiana* trebuie căutată în vestul Dobrogei, la Independența putînd ființa anticului *Thalamonium*[16].

Rezumînd așadar cunoștințele despre cetatea de la Independența pînă în 1980, se putea afirma că e vorba de o cetate de aproximativ 2 ha, de formă triunghiulară, aflată la 2,5 km est de actuala comună Independența. Promontoriul pe care se află cetatea — situată între bălțile Cruhli Mare și Cruhli Mic, reprezentînd traseul de odinioară al Dunării, acum ea curgînd 1 km mai la nord — are o înălțime de cca. 7—8 m față de te-

www.dacoromanica.ro

renul înconjurător, el lăsînd a se recunoaște pe lîngă urmele a 15 turnuri de apărare a cel puțin două valuri și șanțuri care înconjurau cetatea la vest și sud. Chiar dacă unele descoperiri lăsau să se înțeleagă că așezarea ar fi fost mai veche (monede republicane și imperiale romane, inscripții romane timpurii), cetatea era considerată o fortificație romană tîrzie (secolele IV—VII e.n.), despre al cărei nume am văzut că ipotezele oscilau între *Ad Stoma*, *Halmyris*, *Gratiana* — opinia predominantă — și mai recent *Thalamonium*.

★

Acestea erau așadar datele de la care au început în 1981 — din lăudabila inițiativă a Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, reprezentat de M. Zahariade căruia i s-a adăugat autorul acestor rînduri precum și trei arheologi tulceni (Cristina Opaiț, A. Opaiț și Fl. Topoleanu) — primele cercetări sistematice în cetatea de la Independența[17].

Fiind vorba de o săpătură într-un sit practic necunoscut s-au efectuat pentru început două secțiuni magistrale Est-Vest și respectiv Nord-Sud care au parcurs în întregime atît cetatea cît și sistemul de valuri și șanțuri de la exterior. Aceste secțiuni au avut ca prim rezultat stabilirea stratigrafiei așezării, așa cum va fi ea prezentată în continuare. După epuizarea lor s-a trecut la o săpătură în suprafețe mai mari pentru a pune în evidență ultimul nivel urbanistic bine păstrat anume cel din secolul VI e.n. În momentul de față această a doua etapă de lucru se află în plină desfășurare, ea promițînd de pe acum rezultate dintre cele mai elocvente. Din păcate însă ea nu va duce decît la cunoașterea, cum spuneam, a cetății de secol VI e.n., nivelurile mai vechi nemaiputînd a fi cercetate decît în mod cu totul excepțional, în funcție de monumentele acestei ultime cetăți. Este desigur o limită impusă de obligația de a conserva muzeistic monumentele odată descoperite dar care în final va prezenta avantajul descoperirii în întregime a unui ansamblu urbanistic unitar, comprehensibil tuturor categoriilor de vizitatori. Trebuind așadar să ne mulțumim pentru reconstituirea istoriei așezării doar cu datele obținute din cele două secțiuni — desigur utile în măsura în care ele au parcurs situl integral în ambele orientări dar tot atît de sigur avînd o valoare preponderent indicativă — să reluăm așadar succesiunea straturilor arheologice de la cele mai vechi pînă la ultimele manifestări de viață din așezarea noastră. De la început trebuie precizat că săpăturile noastre au pus în evidență trei mari perioade și anume :

1. Perioada getică (secolele IV î.e.n. — I î.e.n.),
2. Perioada romană timpurie (I — III e.n.),
3. Perioada romană tîrzie (secolele IV—VII e.n.).

Perioada getică este ilustrată prin descoperirea a două niveluri de locuire, databile — prin materialul ceramic sau numismatic grecesc — în secolele IV—III î.e.n. și respectiv secolul II î.e.n. Recenta descoperire a unui fragment de cupă arhaică (secolul VI î.e.n.) nu ne permite încă — dat fiind caracterul fortuit al descoperirii — devansarea începutului așezării pînă în secolul VI î.e.n.[18]

Prelungirea vieții așezării de la Independența pînă în secolul I î.e.n. se datorează doar unui tezaur, descoperit mai demult, care se încheie cu o monedă din 41 î.e.n.[19]. În ceea ce privește caracterul acestei așezări nu

www.dacoromanica.ro

se pot formula concluzii mai ferme cîtă vreme o serie din elementele ei de fortificaţie (val, şanţ) au putut fi distruse cu ocazia instalării, cum vom vedea îndată, a fortificaţiei romane timpurii; oricum ipoteza că ea ar fi avut aspectul unei *dava* nu este de exclus, chiar dacă nu putem stabili încă vreo legătură cu cimitirul getic din apropiere[20].

Perioada romană timpurie debutează printr-un nivel databil în secolul I e.n. în care găsim asociate materiale elenistice tîrzii, getice dar şi romane timpurii. Aşezarea are încă un caracter preponderent civil ceea ce ar putea duce la concluzia că ea reprezintă o continuare a vechii aşezări getice. În viaţa elementului getic autohton nu-i deci de căutat nici un hiatus cum s-au grăbit s-o afirme, fără temei, unii istorici din ţările vecine.

Pe la începutul secolului II e.n. — certitudinea fiindu-ne oferită de un document epigrafic pe care-l vom prezenta în partea a doua a acestui studiu — se construieşte prima fortificaţie romană. Anumite indicii din interiorul ei precum şi faptul că nivelul ei nu poate fi corelat încă cu fortificaţia de piatră — construită după cît se pare ceva mai tîrziu — nu exclud posibilitatea ca această primă fază a fortificaţiei romane să fi fost încă din pămînt — altfel spus cu val şi şanţ — aşa cum ştim, de pildă că arată majoritatea castrelor din Dacia pînă către domnia lui Marcus Aurelius (161—180 e.n.).

Cîndva după această dată, oricum funcţionînd în vremea lui Caracalla (212—217 e.n.) — aşa cum ne-o certifică o monedă din vremea acestui împărat — castrul este reconstruit în întregime din piatră. Dintre elementele acestei noi fortificaţii notăm ansamblul monumental de poartă din nordul cetăţii — cea prin care se acceda la instalaţia portuară, Dunărea curgînd atunci, cum se reţine, pe lîngă cetate iar documentele epigrafice confirmîndu-ne că cetatea era o staţie a flotei dunărene — precum şi un turn interior din partea ei de sud. Notînd doar că şanţurile şi valurile acestei fortificaţii vor fi fost la rîndu-le distruse de ansamblul corespunzător din epoca romană tîrzie şi că, pe de altă parte, forma acestui castru timpuriu ne rămîne practic necunoscută — ea trebuind să coincidă însă în linii mari cu cea a cetăţii romane tîrzii — să reţinem că pînă la ora actuală fortificaţia romană timpurie de la Independenţa este prima de acest gen identificată în Dobrogea. Descoperirea ei se datoreşte desigur înainte de toate metodei de săpătură aplicată — mai sus descrisă — în contrast cu vechea metodă a descoperirii în suprafaţă doar a cetăţilor romano-bizantine, metodă care a generat eronata opinie — curentă încă — potrivit căreia în Dobrogea n-ar exista decît cetăţi romane tîrzii. În jurul acestui castru ia fiinţă o întinsă aşezare civilă, încă necercetată arheologic, dar despre care se întîmplă să avem, cum vom vedea îndată, numeroase informaţii epigrafice.

Documentele pe care le avem la îndemînă nu ne permit să fixăm în timp distrugerea, refacerea şi apoi distrugerea definitivă a fortificaţiei romane timpurii, ultimul eveniment trebuind să fi avut loc oricum înaintea anului 270 e.n.

Perioada romană tîrzie începe prin reconstrucţia fortificaţiei sub forma cetăţii păstrată pînă astăzi. Începută în zilele domniilor lui Aurelian (270—275 e.n.) sau, cel mai tîrziu, Probus (276—282 e.n.) — aşa cum

www.dacoromanica.ro

ne-o confirmă descoperirile numismatice — și continuată, după o nouă distrugere, în vremea lui Diocletian, mai exact spus a tetrarhiei (293—305 e.n.) — așa cum pare s-o indice un document epigrafic aflat încă în studiu —, reconstrucția de care vorbim se va fi materializat așadar într-o cetate de aproximativ 2 ha, înconjurată de un zid gros de 3,20 m prevăzut cu minimum 15 turnuri de apărare. Pe lîngă refacerea porții din nordul cetății, acum se construiește o nouă poartă la vest — de data aceasta rutieră — cetatea fiind traversată de două artere principale orientate est-vest și nord-sud. La încrucișarea celor două artere se află o mare clădire desigur oficială — eventual clădirea comandamentului cetății *(principia)* — pe lîngă care mai sînt de semnalat o serie de clădiri publice — dintre ele un edificiu de caracter termal — sau particulare. Tot acum se articulează și sistemul defensiv extramuran constînd din două valuri și șanțuri spre vest și trei valuri și șanțuri la sud. Judecînd după materialul ceramic și numismatic acest nivel — inițiat în zilele lui Aurelian sau Probus și reluat în cele ale lui Diocletian continuă pînă către mijlocul secolului IV e.n., cînd o nouă distrugere este constatată pe toată întinderea celor două secțiuni.

Refacerea începe probabil tot în zilele lui Constantius II (337—361 e.n.) evident în a doua parte a domniei acestuia și toate monumentele anterior descrise își continuă existența pînă cel puțin în 378 e.n. — data dezastrului suferit de armata romană la Adrianopol cînd nici măcar cadavrul împăratului Valens n-a mai fost regăsit — dacă nu cumva cîțiva ani mai tîrziu, cum vom vedea îndată.

Urmează o scurtă perioadă destul de tulbure — se constată acum chiar existența unor bordeie în interiorul cetății — pentru ca în vremea lui Arcadius (395—408 e.n.) cel mai devreme, dacă nu în cea a lui Theodosiu al II-lea cetatea să fie, din nou, integral reconstruită. Remarcabilă de pildă este refacerea incintei, constatată pînă acum atît în partea ei de sud cît în special la poarta de nord, acum considerabil lărgită, ceea ce ar duce la concluzia că activitatea militară și comercială legată de artera danubiană căpătase o importanță deosebită. Tot acum este refăcut probabil și sistemul defensiv extramuran.

Către mijlocul secolului V e.n. — poate în legătură cu pustiitoarele razii hunice — cetatea este din nou distrusă, refacerea ei, pe care am data-o pe baza materialului numismatic și ceramic în a doua jumătate a secolului V e.n. prezentînd urmele unei serioase decadențe.

Cu atît mai spectaculoasă va fi refacerea din secolul VI e.n., databilă prin monede de la Iustin I (518—527 e.n.) sau Iustinian (527—565). Cu excepția edificiului termal toate monumentele anterior descrise își continuă existența, chiar dacă poarta de nord pare a fi fost acum blocată, urmare poate a colmatării cursului Dunării din dreptul cetății. Oricum cetatea cunoaște acum o ultimă perioadă de înflorire și distrugerea de la mijlocul secolului VI e.n. nu pare să-i fi dăunat prea mult. În schimb o nouă distrugere care trebuie plasată după 584/585 e.n. — așa cum o sugerează o descoperire monetară — înseamnă începutul declinului ei urbanistic, următoarele două niveluri acuzînd un înaintat proces de ruralizare. Cîndva pe la începutul secolului VII e.n. — ultima descoperire monetară o constituie o monedă de la Focas (602—610 e.n.) surfrapată în vremea lui Heraclius (610—649 e.n.), mai exact în 612/613 e.n. — în

www.dacoromanica.ro

cetate apar numeroase bordeie în care s-au găsit chiar vase de factură alogenă. În plin secol VII e.n. — poate chiar către a doua sa jumătate — cetatea de la Independenţa, devenită între timp un simplu sălaş protejat de o fortificaţie a cărei funcţionalitate strategică încetase de mult este abandonată, locuitorii retrăgîndu-se în alte locuri, poate chiar în apropiere aşa cum o sugerează cele două aşezări din secolele VIII—XII e.n. descoperite la vest de actuala comună Independenţa.

★

Acestea fiind aşadar elementele arheologice să încercăm în continuare o schiţă a istoriei aşezării de la Independenţa în lumina, pe de o parte, a unui excepţional de numeros material epigrafic (pînă în prezent în cercetările noastre s-au găsit 20 inscripţii la care se adaugă una descoperită mai demult, pe de alta în aceea a repunerii în discuţie a ipotezei mai vechi a lui C. Moisil, potrivit căreia la Independenţa ar fi fiinţat antica *Halmyris*. Reactualizarea acestei ipoteze merită o discuţie mai amplă — aşa cum am făcut-o în locul potrivit — ceea ce nu ne dispensează de o reluare a ei în liniile-i esenţiale.

Arheologic vorbind după Isaccea *(Noviodunum)* spre est, de-a lungul Dunării, există trei relativ mari cetăţi şi anume cea de la Tulcea (Dealul Monumentului), Mahmudia şi Independenţa precum şi două mici fortificaţii de la Dunavăţu de Sus şi de la Dunavăţu de Jos (cetatea Zaporojeni), toate înşirîndu-se pe distanţa de 50 de km.

Itinerariile vremii prezintă, cu puţine excepţii, secvenţa *Aegyssus*, *Salsovia* şi *Halmyris*. Astfel *Itinerarium Antonini* (secolele III—IV e.n.) ne înfăţişează exact această succesiune [23]. Lista unităţilor militare din secolele IV—V e.n. *Notitia Dignitatum Orientis* ne prezintă două secvenţe, în funcţie de unităţile care staţionau în respectivele cetăţi, şi anume *Aegyssus — Thalamonium* şi respectiv *Salsovia — Gratiana* [24]. În secolul VI e.n. Hierocles notează în ordine *Aegyssus — Halmyris* [25] iar în secolul VIII e.n. în lista episcopatelor dobrogene apare succesiunea *Aegyssus — Salsovia — Halmyris* [26].

Distanţele indicate în aceste itinerarii — problemă asupra căreia vom reveni — exclud amplasarea în cei 50 km care ne reţin atenţia a localităţilor *Ad Stoma*, *Vallis Domitiana* sau *Ad Salices*, aşa cum s-a propus, încercînd să se forţeze aceste distanţe, procedeu greşit din punct de vedere metodologic [27]. Amplasarea fermă, pe baza unor documente epigrafice indiscutabile, a anticelor *Aegyssus* la Tulcea [28] şi *Salsovia* la Mahmudia [29], nu lasă aşadar pentru cetatea de la Independenţa decît numele de *Halmyris* (cu varianta lui latinească *Salmorus)* dar în subsidiar şi *Thalamonium* sau *Gratiana*.

În ceea ce priveşte *Thalamonium*, s-a arătat încă din secolul trecut că e vorba de o variantă coruptă pentru *Halmyris* (= *Salamorium)*, lucru perfect explicabil prin numeroasele coruptele din *Notitia Dignitatum* [30]. Săpăturile noastre confirmă această conjectură, întrucît e greu de crezut că o cetate de importanţa celei de la Independenţa — şi pînă atunci dar oricum în vremea redactării acestui document — ar fi putut lipsi din lista cetăţilor care ar fi adăpostit unităţi militare.

Amplasarea anticei *Gratiana* la Independenţa întîmpină şi ea serioase dificultăţi. Am văzut că ea a fost localizată de Pârvan aici pentru

www.dacoromanica.ro

a „lăsa loc" *Halmyris*-ului la Dunavățu de Jos (Cetatea Zaporojnei), conform ipotezei lui Wiss. Or această localizare reprezintă o eroare, dat fiind că o cetate de importanța *Halmyris*-ului — cum vom vedea îndată — nu putea ființa într-un mic *burgus* de 53 × 40 m, construit probabil doar în secolul IV e.n. Astăzi, cînd sîntem în posesia unor noi dovezi arheologice [31] ipoteza amplasării *Halmyris*-ului la Dunavățu de Jos este de-a dreptul absurdă dar, repetăm, ea a reprezentat o greșeală metodologică încă de pe vremea lui Weiss și Pârvan, pentru a nu mai vorbi de susținătorii ei de mai tîrziu. Pe de altă parte o cetate care poartă numele de *Gratiana* — de la numele împăratului Gratian (367—383 e.n.) — trebuie să fi fost fie fondată în acest moment, ceea ce am văzut că nu e cazul cu cetatea de la Independența, fie „rebotezată" acum, ceea ce este iarăși exclus dat fiind că toate cetățile de la *Aegyssus* și *Salsovia* spre est își păstrează în continuare vechile nume. Mai mult chiar, conform unei noi ipoteze, cum s-a văzut, *Gratiana* trebuie plasată pe frontul vestic dobrogean [32].

Admițînd așadar că *Thalamonium* reprezintă o coruptelă pentru *Salamorium* (= *Salmorus* = *Halmyris*), că *Halmyris*-ul nu poate fi plasat la Dunavățu de Jos (Cetatea Zaporojeni) și că *Gratiana* nu poate fi plasată la Independența, rezultă clar că în această ultimă localitate nu putea ființa decît antica *Halmyris*. Deducție logică, s-ar putea replica, dacă am omite că în *Itinerarium Antonini* — document în care distanțele dintre cetăți sînt indicate cu o precizie care ar stîrni invidia oricărui topometru din zilele noastre — distanța dintre *Salsovia* și *Salmorus* (*Halmyris*) este de 9000 de pași (= 13,311 km) adică exact cît sînt astăzi între cetățile de la Mahmudia și Independența [33].

Odată repusă în drepturi ipoteza mai veche a lui Moisil — ipoteză care mai are încă nevoie de un document epigrafic explicit pentru a deveni certitudine — să rederulăm în continuare, pe scurt, istoria *Halmyris*-ului așa cum ne apare ea astăzi în lumina documentelor arheologice și epigrafice de la Independența.

Considerat pe nedrept un toponim tracic [34], *Halmyris* reprezintă un nume curat grecesc care înseamnă „sărătură", zona fiind probabil renumită încă din antichitate pentru această particularitate, ordine de idei în care nu-i poate cu totul inutil de adăugat că atît varianta lui latinească *Salmorus* cît și numele vecinei ei de la vest *Salsovia* conțin — în radical — aceeași semnificație. Revenind la așezarea getică — din secolele IV—I î.e.n. oricum, devansarea ei pînă în secolul VI î.e.n. fiind, cum s-a văzut, mai mult decît problematică — este foarte posibil ca ea să fi fost astfel denumită de grecii cu care ea întreține relații comerciale intense. Ele, relațiile, erau dovedite și pînă acum de numeroasele materiale grecești găsite în săpătură — printre care și două amfore stampilate din Chersones și Rohdos — dar o recentă descoperire, constînd dintr-un fragment de platou purtînd un grafit, a avut darul să contureze și mai mult legăturile comerciale dintre așezarea noastră și grecii de pe litoral. Aflăm astfel din acest grafit că grecoaica Sime — locuitoare sau numai rezidentă la *Halmyris* — a cumpărat de la grecul Amaios un vas (*tribaion*), nume neastestat pînă acum în terminologia vaselor grecești [35]. Avem așadar și dovada epigrafică a prezenței grecești la *Halmyris*, prezență care va fi constituit un puternic impuls pentru o vie activitate economică. Rolul coloniilor grecești în evoluția acestor așezări va trebui reevaluat, altfel

www.dacoromanica.ro

spus va trebui să se revină la opinia mai veche a lui Pârvan [36] — mult mai lucidă decît a unor contemporani de-ai noştri — potrivit căreia grecii vor fi asigurat comunităţilor un nivel de cultură materială şi civilizaţie spirituală mult superior altor neamuri rămase în afara acestor contacte.

După cum am văzut, aşezarea getică îşi continuă existenţa şi în secolul I î.e.n., nivelul de secol I e.n. — prin caracteristicile-i descrise — reprezentînd de fapt o prelungire în timp a aceleiaşi aşezări.

De-abia la începutul secolului II e.n. peste aşezarea getică se construieşte prima fortificaţie romană. Certitudinea cronologică ne este oferită de un altar dedicat lui Hercules de către un detaşament format din unităţi din legiunea I Italica şi a XI-a Claudia, altar databil la începutul secolului II e.n. şi care a fost interpretat ca o posibilă dovadă a construcţiei castrului de către acest detaşament[37]. Încă din acest moment — cînd este posibil ca fortificaţia să fi avut aspectul unui castru de pămînt — şi cu atît mai mult mai tîrziu — cînd ea va fi fost refăcută în piatră — ea va fi fost o importantă staţie a flotei dunărene *(classis Flavia Moesica)*. O dovedeşte atît numele purtat de aşezarea civilă din jurul castrului, denumită în 5 inscripţii „Satul corăbierilor" *(vicus classicorum)* [38] cît şi menţionarea ei deopotrivă în itinerariile vremii — *Itinerarium Antonini*, după cum am văzut, în varianta latinească *Salmorus* — sau în etapele unui periplu circumpontic reprezentat de un document descoperit la Dura-Europos[39], de data aceasta în varianta greacă coruptă *Oulmyrya*. Instalaţia portuară — presupusă a fi funcţionat prin poarta de nord a cetăţii — reprezintă o decisivă confirmare a documentelor scrise, situaţie în care putem afirma că în jurul castrului care va fi purtat probabil încă de pe acum traducerea latinească *Salmorus* a vechiului nume grecesc *Halmyris* (care reapare, după cum s-a văzut, în documentele greceşti) funcţiona o întinsă aşezare civilă, corespondentă *canabae*-lor castrelor de legiune. Din populaţia acestei aşezări civile — aşa cum ne apare ea în lumina inscripţiilor citate dar şi a celor 10 inscripţii funerare — vor fi făcut parte atît veterani fie de flotă *(classici)* care vor fi dat numele aşezării — fie ai altor unităţi de legiune sau auxiliare, cetăţeni romani civili, numeroşi purtători ai unor nume romane dar care nu pot fi consideraţi încă cetăţeni romani (*peregrini*) dar şi unele elemente greceşti — unii dintre ei ajunşi chiar în funcţia de primari *(magistri)* ai aşezării *(vicus)* — sau chiar unii purtători ai unor nume indigene. Din rîndul acestora să le citäm pe Aelia Bendsi, soţia lui Titus Flavius Secundus sau pe Valeria Nene, soţia lui Valerius Ponticus, al căror fiu, Valerius Valens, a ajuns militar în legiunea I-a Italica[40]. Aşezarea civilă din jurul castrului Halmyris, deopotrivă tuturor aşezărilor din jurul castrelor romane din Dobrogea, a constituit aşadar creuzetul binecunoscutului fenomen al simbiozei daco-romane, fenomen care n-a avut decît să fie favorizat de permanenta prezenţă grecească. A extrage Dobrogea din sfera acestui fenomen — aşa cum mai procedează deliberat unii istorici din ţările vecine dar cum, din păcate, o mai susţin, din ignoranţă, unii compatrioţi — reprezintă o gravă greşeală din toate punctele de vedere.

Distrugătoarele invazii gotice de la mijlocul secolului al III-lea e.n. afectează mai întîi parţial şi apoi definitiv castrul roman timpuriu. Recon-

www.dacoromanica.ro

strucția începe, cum am văzut, în jurul anilor 270—280 e.n. atunci cînd se trasează noua incintă — inclusiv ansamblul monumental de poartă din nord — arterele principale și desigur clădirea comandamentului militar din centrul cetății. Către anul 290 e.n. lucrările de reconstrucție se vor fi aflat într-o fază avansată. Este momentul cînd despre cetatea noastră se vorbește pe larg într-un text din *Acta Sanctorum*[41]. Lăsînd pentru moment deoparte extrema importanță a acestui text pentru istoria creștinismului dobrogean — asupra căruia vom reveni — să notăm însă că puțina lui credibilitate, datorată în primul rînd redactării lui tîrzii, se vede considerabil reabilitată în lumina transpunerii realităților descrise la Independența. Aflăm astfel că cetatea *Halmyris* se afla pe Dunăre, din moment ce unul din personaje se duce să bea apă din fluviu, posibilitate ce se exclude dacă se acceptă aberanta ipoteză a plasării *Halmyris*-ului la Dunavățu de Jos (Cetatea Zaporojeni). Mai mult chiar cetatea posedă un port, în care intră la un moment dat o corabie mică, or am văzut că săpăturile noastre au certificat posibilitatea existenței unei instalații portuare în nordul cetății. În sfîrșit același text ne face cunoscută existența unui *praetorium* și a unei piețe largi în centrul cetății, ambele identificate în cercetările noastre.

O nouă distrugere, de plasat prin analogie cu alte așezări dobrogene în 295 e.n., va fi determinat o reluare a activității reconstructive, inaugurarea noii cetăți avînd loc cîndva în vremea tetrarhiei, mai exact spus pînă în 305 e.n. Este vorba, cum spuneam, de o inscripție fragmentară, aflată încă în studiu, dar în care apare numele cezarului Galerius Valerius Maximianus, inscripție comparabilă — ca formular — cu cele de la Durostorum sau Transmarisca[42].

Chiar dacă din nou distrusă și refăcută în vremea lui Constantius al II-lea, cetatea *Halmyris* va fi cunoscut în secolul IV e.n. o deosebită înflorire așa cum ne-o certifică săpăturile noastre și cum ne-o dovedește și *Notitia Dignitatum Orientis* care ne informează, cum spuneam, că aici — adică la *Thalamonium* — staționa o unitate auxiliară de cavalerie *(cuneus equitum Arcadum)*. Această unitate va fi colaborat cu cea de flotă — care trebuie să fi existat în continuare din moment ce instalația portuară continuă să funcționeze — numai că începînd din acest moment toate cetățile, indiferent de originea lor civilă sau militară, par să fi adăpostit trupe în chiar interiorul lor. Vechea diferență dintre castru și așezarea civilă — de factură occidentală dar existentă, cum s-a văzut, și în Dobrogea — cedează acum locul unei realități pe care o întîlnim în Orient încă din primele secole ale erei noastre și anume aceea că în aceeași incintă coexistau atît militarii cît și civilii. Și lucrul nu trebuie să surprindă cîtă vreme Dobrogea, aflată cîndva la interferența dintre zona occidentală și cea orientală a Imperiului roman, va fi devenit o parte integrantă stabilă a noului Imperiu roman de răsărit.

Nu știm, cum spuneam, dacă anul 378 e.n. — anul dezastrului de la Adrianopol — va fi fost resimțit și la *Halmyris*. Un text din Philostorgios ne informează însă că în 384—386 e.n. *Halmyris*-ul a fost luat de barbarii care au trecut Dunărea înghețată[43]. Va fi fost oare această razie o urmare a haosului creat în zonă după bătălia de la Adrianopol sau ea va fi însemnat chiar distrugerea înfloritoarei cetăți din secolul IV e.n.? Oricum ar sta

www.dacoromanica.ro

lucrurile, cetatea, după o perioadă ceva mai critică, este refăcută în zilele lui Arcadius sau ceva mai tîrziu dar despre secolul V e.n. izvoarele scrise lipsesc.

În schimb spectaculoasa refacere din vremea lui Iustinian, prezentată mai sus pe baza datelor arheologice, este ilustrată nu numai, cum spuneam, de Hierocles, reluat în secolul X de Constantin Porphirogenetul[44] dar şi de alte două izvoare de o deosebită importanţă. Este vorba mai, întîi de un text din Procopius care ne informează că găsind-o în ruină, împăratul Iustinian a conservat cetatea *Halmyris*, restaurînd-o integral[45]. Că restaurarea lui Iustinian va fi avut efectele scontate ne-o demonstrează al doilea text, de această dată păstrat în aşa numita *Notitia Episcopatuum*, potrivit căruia cetatea *Halmyris* devenise centru episcopal. Corelate, cele două texte ne demonstrează că în secolul VI e.n. cetatea de la *Halmyris* reprezenta o celulă cu o romanitate atît de viguroasă încît ajunsese un centru de difuziune a creştinismului, corolarul spiritual şi în ultimă instanţă ideologic al romanităţii tîrzii.

Oriunde se va fi retras populaţia romanică creştinată de la *Halmyris*, din cauza vitregiei vremurilor, este sigur că ea va fi constituit o enclavă pe care o putem socoti, pe la cumpăna veacurilor VII—VIII e.n., ca românească.

★

Aflate abia la începutul lor săpăturile de la Independenţa — *Halmyris* ne-au relevat aşadar rînd pe rînd o relativ dezvoltată aşezare getică, o importantă fortificaţie romană timpurie, în a cărei aşezare civilă se va fi manifestat fenomenul simbiozei daco-romane, o puternică cetate romană tîrzie şi un însemnat centru eclesiatic, toate acestea demostrînd importantul rol pe care cetatea noastră îl va fi avut în procesul etnogenezei româneşti.

Odată înmulţite, săpăturile din centrele urbane antice dobrogene ar putea exemplifica pe o scară mult mai largă decît este posibil în acest moment rolul Dobrogei în toate aspectele mai sus citate, astfel încît diferitele afirmaţii restrictive sau chiar negative din unele publicaţii apărute în unele ţări vecine să se dovedească nu numai neştiinţifice ci de-a dreptul antiştiinţifice.

NOTE

[1] P. Polonic, *Natura*, XXIV, 1935, p. 25; manuscrisul de care vorbim se află în colecţia Bibliotecii Academiei RSR, I, Varia f. 215/38 din 21 aprilie 1898.

[2] Gr. Tocilescu, Biblioteca Academiei RSR, ms. 5132, f. 95.

[3] R. Netzhammer, *Auf dem Razelm*, Bucureşti, 1907, p. 15—16; *Aus Rumänien*, I, Einsiedeln, 1909, p. 206—207; *Die christlichen Altertümerder Dobrudscha*, Bucureşti, 1918, p. 25, 36.

[4] M. D. Ionescu-Dobrogianu, *Dobrogea în pragul veacului XX*, Bucureşti, 1904, p 401—403.

[5] C. Moisil, BCMI, II, 1909, 2, p. 85—92; BCMI, III, 1910, 2, p. 93—94.

[6] J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum*, Sarajevo, 1911, p. 55—56.

www.dacoromanica.ro

[7] Încă ezitant în *Ulmetum*, I, București, 1913, p. 597, nota 2, Pârvan optează definitiv pentru *Gratiana* în ultimele sale lucrări, cum ar fi *Municipium Aurelium Durostorum*, p. 335 a extrasului din *Rivista di Filologia e d'Istruzione Classica*, N.S., II, 1924, sau în *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, p. 130 din *Atti della Pontificia Accademia Romana di Arheologia*, Rendiconti, II, 1924.

[8] G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 91: *Ad Salices* sau *Vallis Domitiana*.

[9] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 301.

[10] I. Barnea, *Dinistoria Dobrogei*, II, București, 1968, harta VI.

[11] I. Barnea, Gh. Ștefan, *Actes du IX Congrès International d'études sur les frontières romaines*, Mamaia, 1972, București — Köln — Viena 1974 p. 16.

[12] Em. Popescu, *Tabula Imperii Romani, L 35*, București, 1969, p. 44 și 52.

[13] H. Gajewska, *Topographie des fortifications romaines en Dobroudja*, Wroclaw-Varșovia, 1074, p. 154.

[14] Exp. Bujor, SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 572; *Materiale*, III, 1957, p. 247—253; V, 1959, p. 377; VI, 1959, p. 328—329; VII, 1961, p. 299.

[15] Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I—III e.n.*, București, 1977, p. 58, 96 și 132; Al. S. Ștefan, *Peuce*, IX, 1984, p. 297—310, studiu în care se prezintă și o interpretare a unei fotograme a sitului.

[16] A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 118—119.

[17] M. Zahariade, Al. Suceveanu, A. Opaiț, Cristina Opaiț, Fl. Topoleanu, *Dacia*, N.S., XXXI, 1987, 1—2, p. 97—106.

[18] Al. Suceveanu, M. V. Angelescu, *Dacia*, N.S., XXXII, 1988, 1—2 (sub tipar).

[19] Oct. Iliescu, *Pontica*, 7, 1974, p. 205—211.

[20] Vezi, în ultimă instanță, Exp. Bujor, *Dacia*, N.S, II, 1958, p. 125—142.

[21] Exp. Bujor, SCIV, V, 1954, 3—4, p. 599—601.

[22] Al. Suceveanu, M. Zahariade, *Dacia* N.S. XXXI, 1987, 1—2, p. 87—96.

[23] *Itinerarium Antonini*, 226, 2—3.

[24] *Notitia Dignitatum Orientis*, XXXIX, 17, 18, 26, 27, 30.

[25] Hierocles, 637, 14—15.

[26] *Notitia Episcopatuum*, editată de C. de Boor în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, XII, 1891, p. 531—532.

[27] Este vorba propunerile lui P. Polonic și G. Brătianu citate mai sus în notele 1 și respectiv 8.

[28] La Tulcea s-a descoperit o inscripție menționînd o *vexillatio Egisseis*; cf. Em. Popescu, *Inscripțiile din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 280, nr. 270.

[29] La Mahmudia s-a decoperit mai demult o inscripție menționînd *castra Salsoviensia*; cf. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 283, nr. 271.

[30] Este opinia editorului *Notitiei Dignitatum* din 1853, Ed. Böcking. Varianta *Salamorium* este confirmată de W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Viena, 1980 (reeditare), p. 99. În ceea ce privește coruptelele din *Notitia* ajunge să menționăm: *Bireo, Axiupoli, Carso, Iprosmis, Dirigothia, Novioduro, Accisso.*

[31] E vorba de cercetările pe care le efectuează în acest moment la Dunavățu de Jos Al. Barnea și M. Zahariade.

[32] Vezi mai sus, nota 16.

[33] Vezi mai sus, nota 23.

[34] W. Tomaschek, *op. cit., loc. cit.*

[35] Vezi mai sus, nota 18.

[36] V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la valée du Danube*, în BSH, X, 1923, p. 23—47, opinie care n-a avut decît a fi confirmată de cercetările ulterioare.

[37] M. Zahariade, *Dacia*, N.S., XXX, 1986, 1—2, p. 173—176.

[38] Al. Suceveanu, M. Zahariade, *Dacia*, N.S., XXX, 1986, 1—2, p. 109—120.

[39] *Scutum Durae-Europi*, 14.

[40] Tot lotul de inscripții funerare se află în studiul lui M. Zahariade și Fl. Topoleanu.

[41] *Acta Sanctorum*, Mensis Iulius, f. 538—551.

[42] *Année Epigraphique*, 1936, p. 256, nr. 10 și CIL, III, 6151.

[43] Philostorgius, X, 6.

[44] Constantinus Porphyrogenitus, 47. 1, 58—60.

[45] Procopius, *De aedificiis*, IV, 7, 20.

www.dacoromanica.ro

L'ÉTABLISSEMENT GÈTE ET LA CITÉ ROMAINE DE INDEPENDENȚA (DÉPARTEMENT DE TULCEA)

Résumé

Remarquable carrefour des civilisations anciennes, la Dobroudja a connu son plus haut degré d'épanouissement pendant l'époque romaine. Malgré les nombreuses découvertes et recherches archéologiques, il y a encore des sites connus seulement par des découvertes fortuites ou recherches de surface, comme c'était le cas de l'établissement de Independența (anc. Murighiol) département de Tulcea, a propos duquel on supposait qu'il renfermait une cité romaine tardive (IVe—VIIe s. de n.è.) portant le nom de *Halmyris* ou de *Gratiana*.

Grâce à l'heureuse initiative du Centre d'Etudes et de Recherches d'Histoire et de Théorie Militaire à partir de 1981 on pratique des fouilles systématiques à Independența, fouilles qui ont établi que le site a connu trois grandes périodes dans son existence millénaire, à savoir la période gétique (IV^{er}—Ier s. av. n. è.), la période romaine (Ier—IIIe s. de n.è.) et la période romaine tardive (IVe—VIIe s. de n.è.).

D'autre part, les nombreux documents épigraphiques, découverts à l'occasion de ces fouilles ainsi que la remise en droits de l'ancienne hypothèse de C. Moisil, suivant laquelle à Independența aurait existé l'antique *Halmyris*, nous perment de retracer l'histoire de ce site.

Habité par les Gètes dès le IVe s. av.n.è., l'établissement s'est développé grâce aux contacts commerciaux avec les Grecs du littoral, quelques-uns d'eux habitant même à Halmyris. Au début du IIe s. de n.è. les Romains y installent un camp — une station de la flotte danubienne — dans l'établissement civil duquel (''le village des marins'') habitent Gètes, Grecs et sans doute Romains. C'est sans donte la meilleure preuve de la symbiose daco-géto-romaine.

Détruit vers le milieu du IIIe s. de n.è., le camp est reconstruit, sous le forme de la cité aujourd'hui visible, à la fin du siècle. Le IVe siècle de n.è. représente une période de développement pour la cité de *Halmyris*, siège d'une unité de cavalerie ainsi que de l'ancienne station de flotte. La cité est entourrée d'une puissante muraille de défense avec 15 tours, deux portes — dont une aboutissant vers le port — et tout un système de défense extramuros comprenant des vallums et des fosses. À l'intérieur de la cité au croisement des deux artères routières principales on a découvert les traces d'un grand édifice, peut-être le commandament de la cité, ainsi que d'un bâtiment thermal.

Détruite vers la fin du IVe siecle de n.è., refaite au début du siècle suivant et de nouveau détruite, la cité de *Halmyris* connût une dernière période de prospérité au VIe siècle, quand elle fait l'objet d'une restauration spéciale au temps de Justinien et devient, par conséquent, un des évêchés de la Scythie Mineure.

La citée fût abandonée au milieu du VIIe s. de n.è., les habitants se rétirant aux environs ; les recherches entreprises à la cité de Independența — *Halmyris* démontrent tour à tour l'existence et la continuité de la population gète autochtonne, la symbiose daco-géto-romaine, ainsi que le processus de formation du peuple et de la langue roumaines.

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI GHEORGHE IONESCU-GION

PAUL GRIGORIU

Spirit ştiinţific şi scriitor talentat, remarcabil orator şi entuziast animator cultural, înzestrat cu o fire dinamică, cel a cărei memorie a rămas fixată în istoriografia românească mai mult prin lucrarea *Istoria Bucureştilor*, a fost o personalitate complexă afirmîndu-se ca istoric, ziarist, cronicar şi autor dramatic. Gh. Ionescu-Gion a descris cu pasiune trecutul istoric al poporului român, fiind preţuit în epocă de un cerc larg de cititori şi ascultători atraşi de modalitatea sa de reînviere a trecutului.

Gheorghe Ionescu-Gion s-a născut la 14 octombrie 1857, în Piteşti, iar după absolvirea şcolii primare în oraşul natal, a urmat studiile secundare la liceele Gheorghe Lazăr şi Sf. Sava din Bucureşti [1]. Vocaţia sa umanistă i-a călăuzit paşii la facultatea de litere şi filozofie din Capitală unde a audiat, între altele, cursurile ţinute de Bogdan Petriceicu Haşdeu şi Alexandru Odobescu, a căror influenţă s-a resimţit în toate lucrările semnate de Ionescu-Gion. Ulterior s-a specializat la Paris, susţinîndu-şi apoi teza de doctorat la Bruxelles [2].

După încheierea studiilor, Gh. Ionescu-Gion a activat ca profesor de istorie, limba română şi limba latină la cîteva licee din Bucureşti, apoi, mai mulţi ani (1894 — 1904), a predat limba şi literatura franceză la Liceul Matei Basarab [3]. Scurtă vreme a lucrat în Ministerul Cultelor şi Instrucţiei Publice ca secretar general şi inspector general al învăţămîntului secundar [5]. În acelaşi timp, el îşi înscrie numele în literatura didactică ca autor de manuale, culegeri de texte, exerciţii de gramatică, metodici şi piese de teatru [1], lucrări adresate atît elevilor cît şi profesorilor [6].

Atras irezistibil de gazetărie, debutează în 1876 în presă; de altfel, în perioada studiilor din Franţa a transmis ziarului „Binele public" materiale pentru rubrica „Corespondenţă pariziană" [7]. După ce a revenit în ţară, a susţinut, timp de opt ani neîntrerupţi, rubricile de teatru şi literatură la unul dintre cotidienele cu cea mai mare longevitate, „Românul" [8], întemeiat şi condus multă vreme de remarcabilul intelectual-patriot, C.A. Rosetti.

Ionescu-Gion a fost un mare şi pasionat gazetar; în scurta-i existenţă, îl găsim colaborator cu subiecte diferite la cele mai de seamă organe de presă din România [9] sau la cunoscuta revistă transilvăneană „Familia" [10]. A fost unul dintre colaboratorii ultimei şi celei mai apreciate reviste fondate şi conduse de Bogdan Petriceicu Haşdeu, „Revista nouă", în care a publicat articole, studii (unele editate apoi şi în volum) sau medalioane (între acestea şi cel dedicat celei căreia a sperat să-i fie soţ, Iulia Haşdeu) [11].

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 609—620, 1988

www.dacoromanica.ro

În activitatea sa Ionescu-Gion a depus pasiune și energie inepuizabilă, ceea ce i-au adus stimă și prețuire; o recunoaștere a meritelor a fost și alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române, la secția de literatură [12]. Moartea sa timpurie i-a surprins pe contemporani; în urma unei răceli s-a stins din viață la 29 iunie (stil vechi) 1904, cînd nici nu împlinise vîrsta de 47 de ani [13]. Pe lîngă lucrările, studiile și articolele publicate, el strînsese documentația pentru monografia orașului natal și era în curs de pregătire a unor ediții îmbunătățite ale studiilor sale istorice. Imediat după moartea lui Gion, s-au făcut propuneri de editare integrală a manuscriselor ce se găseau ordonate pe probleme și grupate în mape speciale [14], dar imensului material adunat cu trudă timp de peste 15 ani i s-a pierdut urma. Mereu activ în viața social-culturală, cunoscut în țară și peste hotare și lăsînd o interesantă moștenire istorică „Gion avea darul — după cum sublinia Gr. Tocilescu în necrologul rostit la înmormîntare — de a zugrăvi în stil elegant și spiritual faptele străvechi ale istoriei noastre, după cum mai înainte, în curgătoarea frază a lui Ion Ghica, desfășurarea istorică a trecutului se lămurea într-un stil bătrînesc și familiar" [15].

★

Gheorghe Ionescu-Gion a fost adeptul consecvent al „școlii istorice" romantice", al cărui exponent de seamă, după 1870, era B. P. Hașdeu. Comunitatea de idei și preocupări dintre acesta și mai tînărul său colaborator este reflectată, între altele, și în corespondența dintre Iulia și B. P. Hașdeu [16].

Ionescu-Gion a nutrit sentimente de admirație și prietenie față de Alexandru Odobescu, — alt exponent de frunte al istoriografiei romantice — în care și-a găsit cel mai bun corespondent spiritual. Înțelegînd imperativele epocii, amîndoi au aspirat să contribuie la progresul societății românești, au manifestat un patriotism ardent, au iubit trecutul țării privind cu încredere viitorul ei. Zguduit de tragicul sfîrșit al bunului său prieten, la 12 noiembrie 1895, Gion spunea: „Mi-ar trebui grai românesc mai dulce ca fagurul de miere, mai răsunător ca buciumul de primejdie din vremurile de nenorocire ale strămoșilor noștri, mi-ar trebui, o, învățătorule neasemuit de iubit al tinerimii române, graiul tău, ca să spun aici, în pragul mormîntului, și mai tîrziu pentru depărtata viitorime, tot rodul și toată bogăția și toată frumusețea muncii tale" [17]. Devotamentul pentru Odobescu s-a dovedit trainic și după dispariția acestuia; sub îngrijirea lui Gion au fost publicate, în 1896 și 1900, ultimele două volume din *Tezaurul de la Pietroasa* [18].

Gh. Ionescu-Gion s-a aflat în bune raporturi și cu cel de-al treilea reprezentant de frunte al istoriografiei romantice, Grigore G. Tocilescu, ale cărui cercetări le va utiliza în unele dintre lucrările sale. Alături de Tocilescu a contribuit la îmbunătățirea tematicii Revistei pentru istorie, arheologie și filologie", periodic de mare prestigiu în „lumea" istoricilor [19].

Discipol al marilor corifei ai istoriografiei romantice românești și reprezentant al acestei istoriografii, Gheorghe Ionescu-Gion s-a afirmat în calitate de cercetător al trecutului istoric într-un moment în care, spre sfîrșitul secolului al XIX, curentul pozitivist inaugurat de A. D. Xenopol devenea predominant în istoriografia română prin activitatea lui Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul și Nicolae Iorga [20]. Gion a manifestat obiectivitate în recenzarea monografiilor și manualelor de istorie națională

www.dacoromanica.ro

elaborate de A. D. Xenopol, acesta la rîndul său dovedind o anumită bunăvoinţă şi chiar preţuire faţă de activitatea istoriografică a acestui reprezentant al şcolii romantice [21]. Nicolae Iorga, Ioan Bogdan şi Dimitrie Onciul, fondatorii „şcolii istorice critice," [22] au dezaprobat însă fără menajamente concepţiile fanteziste ale şcolii romantice, ceea ce şi-a pus amprenta şi asupra raporturilor dintre Gh. Ionescu-Gion şi aceşti mari critici ai activităţii sale istoriografice [23].

Lucrările lui Gheorghe Ionescu-Gion au avut o largă bază documentară. Călătorind mult în ţară şi peste hotare, el citea şi căuta noi informaţii pretutindeni. La curent cu tot ceea ce publicaţiile de specialitate din ţară puneau în circulaţia ştiinţifică, cu studiile marilor istorici şi cărturari ai vremii [24], el a cules şi utilizat şi numeroase informaţii inedite din fonduri ale Academiei Române, arhivelor centrale sau locale, arhive de familii. Sursele sale bibliografice, numeroase şi diverse, denotă un larg orizont de cultură generală, pasiunea de a cunoaşte şi de a împărtăşi tot ceea ce afla în cursul investigaţiilor sale. Larga bază documentară asigura, în concepţia lui Ionescu-Gion, posibilitatea istoricului de a oferi cititorului contactul cu trecutul „reînviat". În acest sens, este concludentă precizarea pe care Ionescu-Gion o făcea în prefaţa la una din lucrările sale: „Nepierzînd un singur moment adevărul istoric şi afirmaţiile documentelor, am năzuit a aşeza, a povesti şi a zugrăvi faptele astfel încît dispoziţiunea, expunerea şi descripţiunea lor să facă pe cititor să vadă cît mai bine într-însele *„reînvierea trecutului"* [25]. Marea majoritate a scrierilor realizate de Gh. Ionescu-Gion în ceva mai mult de un sfert de secol de activitate este răspîndită în periodice şi cotidiene; o altă parte s-au concretizat în lucrări independente, în manuale şi culegeri pedagogice destinate uzului didactic.

Scrierile sale, cu o tematică variată şi atractiv redactate, reflectă o constantă preocupare pentru studiul istoriei naţionale. Cu toate că a fost uneori didactic în expunerea concepţiilor sale despre funcţia educativă a istoriei, nu scria rece şi impasibil; dimpotrivă, el insufla cu mare talent viaţă textelor, constituind din conţinutul documentelor o epopee sau o dramă accesibilă iubitorilor de istorie. Este mai puţin important, susţinea Gion, să reţinem unele date cronologice din viaţa domnitorilor, dar este de dorit ca toţi să fim convinşi că: „Un popor nu devine mare şi nu rămîne mare decît prin nemărginita şi neclintita încredere ce are în puterile sale prezente, în menirea sa viitoare. Sînt acum pentru că am fost în trecut; voi fi totdeauna pentru că sînt şi am fost" [26].

O cercetare atentă a gîndirii istorice a lui Gh. Ionescu-Gion ne îndreptăţeşte să spunem că el vedea istoria ca armă de luptă pentru cucerirea şi apărarea drepturilor naţionale. El a văzut în istorie un produs al experienţei şi un călăuzitor care l-a determinat să reflecteze la ţările române, în trecutul nu prea îndepărtat, cînd: „...întocmai ca pe nişte mingii, marele cuceritor le făcea cu vîrful spadei să se rostogolească uneori spre Turcia, alte ori spre Rusia sau Austria" [27]. Se înţelege că cel care gîndea şi se exprima astfel vedea în istorie, asemenea lui N. Bălcescu, B.B. Haşdeu şi Al. Odobescu, un mijloc concret de educare pe lîngă cel de instruire teoretică [28]. Sub raportul concepţiei care l-a călăuzit, a contrastului dintre dorinţa de libertate a românilor şi divergenţele ruso-tur-

www.dacoromanica.ro

co-austriece pentru dominație în sud-estul Europei, Gion sesiza necesitatea cunoașterii istoriei în vederea dezvăluirii adevăratelor opțiuni politice ale marilor puteri.

În acest sens, este de subliniat că prima sa lucrare importantă — este vorba de *Ludovic al XIV și Constantin Brîncoveanu. Studiu asupra politicii franceze în Europa răsăriteană (1534 — 1688—1715)* [29] avea ca mesaj, explicit afirmat, să transmită că C. Brîncoveanu și D. Cantenmir, Muntenia, Transilvania și Moldova s-ar fi sprijinit pe Franța în lupta lor de eliberare — dacă Ludovic al XIV-lea ar fi dorit să acorde, spre beneficiul francez, acestor țări ajutor — în primul rînd pentru că Franța era o mare putere îndepărtată, care nu putea nutri intenții cotropitoare [30]. Nu era aici doar o aluzie la marile imperii vecine, ci o numire directă a lor și o rememorare a grelei experiențe a trecutului românesc: „La masa verde a diplomației europene, în secolul XVIII și în secolul nostru — arăta Ionescu-Gion — cartea de joc care se va prefira mai mult va fi aceea a Munteniei și a Moldovei... Certe și învoieli, împărăcheri și vrajbe, însîngerate lupte și prietenii perfide — și-n totdeauna fără răgaz, în timp de un secol și nu știu cîți ani, între puterile Europei, pentru stăpînirea Mnteniei și Moldovei, ură, ură nestinsă — cu atît mai înfocată, cu cît negustorii popoarelor erau pătrunși de frumusețea cîștigurilor împodobite și binecuvîntate de Providență cu toate darurile pămîntești. Mulțumită acestei uri și numai acestei uri dintre vecinii săi România putu să scape cu viața, deși sfîșiată, din viforile trecutului" [31]. Chiar dacă această imagine oferită de Gion necesită unele retușuri, ea este deosebit de sugestivă pentru modul în care vedea cursul istoriei naționale în secolul al XVIII-lea și o bună parte a secolului XIX. De fapt, lucrarea viza și contextul internațional în care se afla România la sfîrșitul secolului XIX-lea. Atașat patriei, poporului din care făcea parte și intereselor majore ale națiunii române, el susținea că este nevoie să descoperim noi documente care să dovedească statornicia noastră pe meleagurile strămoșilor deoarece: „*Astăzi căutăm adevărul, și nimic decît adevărul*" [32]. Prin studiul istoriei, susținea Gion, prin extensiunea cunoașterii despre revoluțiile din 1784, 1821 și 1848, trebuia să se cultive sentimentul de solidarizare a contemporanilor săi cu acei care ceruseră libertate, egalitate, fraternitate, iar tînăra generație trebuia să cunoască că „noi vrem să ne unim cu țara", era crezul unei națiuni de milioane de oameni, care atunci, ca și în trecut, dorea să fie liberă și unită. El nu s-a limitat, în lucrările sale, la o prezentare a valențelor educative ale istoriei, ci a căutat, prin tot ceea ce a scris, să reliefeze folosul concret al cunoașterii istoriei naționale. În acest context, combătea factologia măruntă, fără semnificații pentru istoria națională.

O privire retrospectivă asupra tematicii studiilor de istorie națională elaborate de Gheorghe Ionescu-Gion arată absența preocupărilor pentru partea străveche și veche a istoriei românești. În *Istoria Bucureștilor* [33], el s-a sprijinit cît a fost posibil pe rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse de Grigore Tocilescu.

Scrierile referitoare la feudalism, cu precădere la glorioasa epocă a lui Mihai Viteazul și la cea care a urmat [34], relevă aceiași înclinație a sa pentru folosirea cunoașterii istoriei în înțelegerea evenimentelor contemporane. Lucrările au fost concepute și realizate ca publicații științifice de popularizare și urmărea să releve, între altele, tendințele expansio-

www.dacoromanica.ro

niste ale imperiilor din jurul ţărilor române şi ostilitatea monarhilor vecini faţă de luptele lui Mihai Viteazul pentru recîştigarea libertăţii şi înfăptuirea unităţii statale. Scrierile sale nu sînt o sinteză asupra domniei viteazului voievod, ci abordează mai larg contextul internaţional, înfăţişează atitudinea habsburgilor, a regatului polon şi Imperiului otoman, subliniind că, chiar dacă a căzut răpus mişeleşte, Mihai Viteazul a: „... *ţinut în vîrful spadei sale, pentru nepieritoarele învăţături ale viitorului român, tabelul scînteitor al unităţii naţionale*" [35] (subl. ns.). Cu mult interes s-a oprit autorul asupra celor care, alături de Mihai Viteazul, au făcut minuni de vitejie în marile bătălii pentru unirea poporului român într-un singur stat.

Secolul al XVIII-lea a fost caracterizat de Ionescu-Gion ca o perioadă grea pentru ţările române datorită războaielor dintre Suedia, Turcia, Rusia şi a instaurării domniilor fanariote [36]. Firește, în interpretarea evenimentelor social-politice, el, ca şi alţi istorici şi scriitori, s-a oprit superficial asupra raporturilor dintre clasele sociale, asupra obligaţiilor ţăranimii, a fiscalităţii şi instituţiilor medievale.

Interesante consideraţii găsim în studiile referitoare la domeniile fanariote şi implicaţiile lor în structura economică şi social-politică a ţărilor române. În aceste studii, grupate într-un volum [37], nu şi-a propus să analizeze multilateral regimul social-politic, ci s-a oprit asupra domniilor lui Alexandru Ipsilanti şi N. P.Mavrogheni, asupra Bucureştiului în timpul revoluţiei franceze etc. Studiile au meritul de a zugrăvi sugestiv şi nuanţat mentalităţile şi comportamentul familiilor domnitoare în general, luxul şi descompunerea claselor avute, situaţia grea a ţărănimii. Pe de altă parte, adept al aspiraţiilor pentru progres promovate de tînăra naţiune română, el vedea în capitala României un centru cultural-politic puternic, receptiv la proclamaţiile, scrierile şi poeziile revoluţionare expediate din Paris [38]. Desigur, perioada dominaţiei turco-fanariotă este cunoscută azi mult mai adînc, dar în vremea respectivă cînd puţini istorici şi publicişti cercetau această epocă, lucrarea a contribuit la ridicarea vălului şi la modificarea imaginii lăsată de scrieri mai vechi.

Ionescu-Gion ne-a lăsat interesante reflecţii despre influenţa gîndirii înaintate a revoluţionarilor francezi de la 1789, asupra românilor transilvăneni care înaintaseră Vienei cunoscutul Supplex Libellus Valachorum.

Gion a descifrat unele limite ale absolutismului luminat şi a privit ironic încercările zadarnice ale împăratului Iosif al II-lea de a opri criza feudalismului prin măsuri superficiale, sporadice, în ultimă instanţă nesatisfăcătoare. Acest despot luminat, remarca Gion în limbajul său expresiv, referindu-se la Iosif al II-lea, „a fost cu reformele sale în toată viaţa întocmai ca omul căruia îi vine să strănute, care dă să strănute, care e cît p-aci să strănute şi... nu strănută" [39].

Aceste orientări trebuie înţelese în contextul spiritului predominant de la sfîrşitul secolului al XIX-lea în cultura românească, cînd se dăzbătea intens problema influenţei culturii şi ideologiei apusene asupra societăţii româneşti. Ionescu-Gion considera că înrîurirea ideologiei revoluţionare franceze în România se explică prin existenţa unor tradiţii de luptă şi de viaţă ale poporului nostru, fără de care influenţele apusene rămîneau artificiale şi deci nepotrivite specificului românesc. Acestea sînt,

www.dacoromanica.ro

de altfel, opinii întîlnite și în lucrările lui A.D. Xenopol, Pompiliu Eliade și N. Iorga [40].

Fără să întreprindă cercetări deosebite de istorie universală, în măsura în care aceasta nu includea și istoria românească, Ionescu-Gion s-a apropiat tangențial de acest domeniu prin obligațiile ce-i reveneau ca profesor de istorie și publicist de reputație. În articole publicate în „Familia" și destinate unor cercuri largi de cititori, Gh. Ionescu-Gion a abordat probleme ale specificului civilizației feniciene, lupta grecilor împotriva cotropitorilor perși, migrația vechilor germani spre „Roma imperială", dispariția Imperiului bizantin [41]. Orizontul interpretărilor sale face de exemplu, loc unor înțelegeri profunde cu privire la cauzele, desfășurarea și urmările răscoalei „Nika" din vremea *„șovăelnicului"* împărat Justinian și a *„coruptei"* împărătese Teodora [42].

Sînt de remarcat însă preocupările lui Gh. Ionescu-Gion pentru încadrarea istoriei naționale în istoria universală, prezentarea istoriei românilor în cadrul evenimentelor europene în general, al relațiilor cu popoarele și statele vecine în special. Aceste preocupări s-au concretizat în primul rînd în lucrarea, citată mai sus, referitoare la Constantin Brîncoveanu și Ludovic al XIV-lea. Cartea urmărind să evidențieze dorința de libertate promovată de domnii români ai epocii, întreprinde o incursiune îndrăzneață în păienjenișul dens și uneori obscur al relațiilor dintre Ludovic al XIV-lea, Petru I și Carol al XII-lea. În mai multe studii și articole, Ionescu-Gion stăruie asupra conexiunilor dintre istoria națională și aceea universală și relevă influențe și aspecte inedite [43]. Influența unor evenimente de istorie românească asupra situației europene este pusă în evidență, în cazul răscoalei conduse de Horea în 1784, cînd „diplomația și politica" apuseană s-au resimțit concret în demersurile lor, iar nobilimea pariziană se temea de „rebelul Horia" care se luptă *„cu nobilii și-i omoară fără milă"* [44]... Tot în acest sens menționăm și comparațiile neașteptate făcute de Ionescu-Gion între operele unor cronicari români și cele ale moraliștilor francezi cuprinse în conferința *Elementul pitoresc în cronicele române*; pentru prima dată se pune semnul egalității între cronicarii români (Neculce) și moraliștii francezi (Saint-Simon). Străduințele lui Gh. Ionescu-Gion pentru o mai bună înțelegere a istoriei naționale în legătură cu momentele principale ale istoriei universale nu făceau decît să se încadreze în orientarea inaugurată de G. Săulescu și Aaron Florian și aprofundată de A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu și alții în perioada intensificării luptei pentru desăvîrșirea unității naționale și afirmarea României pe plan internațional [45].

Ionescu-Gion s-a ocupat și de realizarea unor medalioane dedicate unor oameni de seamă în viața și opera cărora el nu a văzut doar un obiect de cercetare, ci și modele care trebuiau să transmită mesajul că atașamentul pentru patrie și popor nu cunoaște nici compromisul și nici renunțarea. Aceste „portrete istorice", reunite într-un volum [46], în care se înregistrează pagini reușite de memorialistică, au ca persoanaje pe C. Herescu-Năsturel, C. A. Rosetti, I. Maiorescu, I. Brezoianu, George Sion, dar și nume mai puțin cunoscute azi, ca, de pildă, medicul C. Caracaș (cu merite în organizarea științifică a medicinii românești și fondator al primei tipografii laice din Țara Românească, în 1817, unde s-a tipărit, în martie 1821,

www.dacoromanica.ro

„Proclamaţia de la Padeş") sau M. Obedenaru (diplomat şi publicist, membru în anul 1878 al juriului de la Montpellier care a decernat în unanimitate premiul pentru cîntecul latin poetului Vasile Alecsandri).

Ionescu-Gion a publicat studii şi articole şi despre alte subiecte care relevă viziunea sa de istoric în analiza evoluţiei culturii şi civilizaţiei naţionale, înţelegerea unor conexiuni între diferite laturi ale dezvoltării societăţii [47].

Dintre lucrările lui Gion, cea mai cunoscută a rămas *Istoria Bucureştilor*, ce se impune ca un adevărat monument editorial dedicat capitalei noastre, istoriei culturii şi civilizaţiei româneşti; ea încheie de fapt opera de istoric a lui Gheorghe Ionescu-Gion. Obiectul lucrării, multitudinea problemelor abordate, metoda de lucru l-au situat pe autor în centrul recepţiei critice, primind aprecieri elogioase dar şi observaţii dure. Pentru vremea în care a fost scrisă, monografia face cinste autorului şi progreselor înregistrate de istoriografia românească. Lucrarea a fost concepută ca o mare frescă a societăţii urbane, cuprinzînd factorii economici, politici, sociali şi culturali, accentul căzînd pe epoca medievală. Partea de istorie veche este extrem de restrînsă, în absenţa unor cercetări arheologice corespunzătoare. În chip inexplicabil însă, autorul s-a oprit la anul 1800, cu toate că pentru secolul al XIX-lea avea la dispoziţie numeroase izvoare edite şi inedite.

Din introducerea lucrării se desprind comparaţii interesante între condiţiile istorice diferite în care s-au întemeiat şi dezvoltat marile capitale europene (Roma, Paris, Londra) şi oraşul Bucureşti. Marea frescă a Bucureştilor de altă dată a fost desprinsă de Ionescu-Gion din „litera" documentelor istorice, scăldată în farmecul legendelor şi folclorului, înfrumuseţată cu atractive ilustraţii de epocă. Stampele au fost culese din colecţii de arhivă de la Academia Română şi particulari, din lucrări de specialitate. Însoţind cuvîntul scris cu mărturiile iconografice, autorul îşi poartă cititorii prin lumea peisagiului bucureştean, fără să poată departaja totuşi, în unele cazuri, adevărul istoric-sociaologic de unele reprezentări fanteziste ale desenatorilor care, voit, mistificau înfăţişarea Bucureştilor [48]. Progresele istoriografiei consacrate istoriei oraşului Bucureşti au demonstrat că viaţa în oraşul medieval, descrisă de Gion, are numeroase trăsături reale [49].

Grăbit în cercetarea fenomenului istoric, Ionescu-Gion a fost criticat de renumitul slavist I. Bogdan. Pe un ton calm, dar de pe poziţii ştiinţifice, acesta a reproşat lipsa de unitate în tematica *Istoria Bucureştilor*, preluarea cu puţin discernămînt a informaţiilor furnizate de documentele de arhivă şi de relicvele arheologice; într-un cuvînt, Gion a fost acuzat că a lucrat fără să posede o metodă riguroasă de adevărat istoric [50]. Reproşînd aceleaşi carenţe de fond, cu unele adăugiri neesenţiale, D. A. Sturdza s-a opus în cadrul Academiei Române, ca monografia să fie premiată [51]. Pe un ton glumeţ, N. Iorga, într-o culegere de articole, semnala „iluziile" arheologice şi afirmaţiile eronate exprimate în *Istoria Bucureştilor*, cu privire la originea şi întemeierea capitalei României [52].

Aprecieri favorabile a primit autorul *Istoriei Bucureştilor* de la alte personalităţi de seamă ale vieţii culturale şi ştiinţificice cum au fost: B.P. Haşdeu, A.D. Xenopol, Gr. Tocilescu şi C. Erbiceanu. Atît opiniile lauda-

www.dacoromanica.ro

tive cît și cele critice s-au evidențiat cu pregnanță în ședințele Academiei Române cînd monografia capitalei a fost propusă pentru premiere ; ieșind biruitoare cu un vot în plus, tabăra adversă a reușit să înlăture cartea de la premiere. În timpul dezbaterilor, arheologul Gr. Tocilescu, cu recunoscuta sa experiență de cercetător și scriitor, a insistat zadarnic să fie revizuite opiniile critice deoarece, susținea el : „Sînt puține operele în limba română care să însușească calități atît de mult și prețioase ca Istoria Bucureștilor. Numai cei care au întreprins asemenea cercetări, au avut poate prilejul să se convingă de dificultatea lor, de stăruitoarea muncă ce ele reclamă, de răbdarea titanică cu care pot fi duse la bun capăt" [53]. Pe aceleași poziții obiective s-a situat și istoricul de renume european, A.D. Xenopol, nemulțumit de faptul că I. Bogdan pretindea lui Gion să întrunească calitățile unui bun slavist, paleograf, epigrafist și arheolog. De altfel, I. Bogdan, în studiul său critic, a menționat și unele merite ale monografiei lui Ionescu-Gion, iar N. Iorga, în amurgul vieții, a revenit asupra unor exagerări din tinerețe cu privire la *Istoria Bucureștilor* [54].

Mai de curînd, Constantin C. Giurescu, procedînd la alcătuirea unei noi monografii asupra capitalei României, avea să ofere una dintre cele mai frumoase și autorizate opinii cu privire la această lucrare a lui Gion : „Aproape patru decenii după lucrarea lui Dimitrie Berindei, a apărut aceea, monumentală, a lui Gh. Ionecu-Gion, *Istoria Bucureștilor* ; e contribuția cea mai prețioasă din tot ce au dat predecesorii noștri asupra istoriei capitalei. Cuprinde atîta informație de bună calitate, culeasă din mulțimea de documente inedite de la Arhivele Statului și Academiei, e scrisă cu atîta căldură pentru zbuciumatul nostru trecut și prezentată grafic cu atîta grijă, încît nu se poate să nu te impresioneze" [55].

★

Gheorghe Ionescu-Gion a fost un istoric al culturii în înțeles larg, el a cercetat istoria spre a extrage din ea mentalitatea epocii, felul de a gîndi al unei societăți.

Prezență marcantă în viața cultural-științifică românească din ultimele decenii ale secolului trecut, așa cum rezultă și din foarte recent publicata și binevenita reeditare a unor articole sau fragmente de studii [56], Gh. Ionescu-Gion și-a încîntat contemporanii cu remarcabila sa capacitate de evocator care valorifica lecturi întinse, un vast bagaj de cunoștințe. El nu a întreprins cercetări sistematice în arhive, dar a utilizat numeroase categorii de izvoare care-i permiteau înțelegerea epocii studiate. Uneori însă absența unor izvoare primare, mai ales pentru epocile mai vechi, avea să conducă la înlocuirea realului istoric prin fantezia creatoare a autorului. Multe date și aspecte ale lucrărilor sale rezistă totuși exigențelor istoriografiei contemporane.

Receptiv la cerințele societății românești, Ionescu-Gion a abordat în lucrările sale de istorie o tematică destinată să contribuie la educarea patriotică și să ofere criterii de judecată istorică a unor probleme politice ale epocii. Înclinat spre subiecte restrînse și avînd mai multe preocupări, el n-a reușit să elaboreze mari lucrări de sinteză, chiar și *Istoria Bucureștilor*, a fost realizată din unirea unor micromonografii.

A fost printre puținii istorici români din veacul trecut care s-a îndepărtat de istoria predominant politică. Îl găsim și ca istoric al ideilor înoi-

www.dacoromanica.ro

toare, iar momentele legate de lupta pentru unitate și libertate le-a expus în stilul său avîntat de epopee, ceea ce îi definește și mai mult apartenența sa la curentul romantic tîrziu.

NOTE

[1] I. E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, București, 1931, vol. I, p. 95; *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1979, p. 454—456.

[2] *Scrisori către Ioan Bianu*, Ediție de Marieta și Petre Crocu, Edit. Minerva, București, 1976, vol. III, p. 110; C. Angelescu, *Studenții români în străinătate—Universitatea din Bruxelles* în „Studii și cercetări istorice", Iași, vol. XVIII, noiembrie, 1943, p. 119—126.

[3] N. I. Apostolescu, *Gion*, în „Literatură și artă română", an. VIII, nr. 6, 7, 8, iulie—august 1904, p. 347—360.

[4] *Prof. Ionescu Gion*, în „Luceafărul", an. III, nr. 12—13, iulie, 1904, p. 247; Șt. Bîrsănescu, Florela Bîrsănescu, *Educația, învățămîntul, gîndirea pedagogică în România. Dicționar cronologic*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 197; Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, t. II, Sibiu, 1900, p. 556—557.

[5] Gh. Ionescu Gion și alții, *Carte de citire pentru clasa...*, București, 1897; Idem, *Exerciții de gramatică și compozițiuni pentru clasa...*, București, 1899—1900; G. I. Ionescu-Gion, *Manuel de lecture*, treisième année, Craiova, 1904; Idem, *Liceul Țepeluș Vodă real. Vechiu? Clasic? Modern? Glumă didactică într-un act*, Bucureșci, 1904; Idem, *Ședătoarea Ștefan-Vodă, făcută de elevii liceului Matei Basarab...*, Bucuresci, 1904.

[6] Ilie Popescu Teiușan, *Pedagogi și oameni de școală din România. Mic dicționar*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1975, p. 79—80.

[7] Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille-tinerețea unui socialist*, Edit. politică, București, 1973, p. 164. Vezi colecția gazetei bucureștene „Binele public"; Silvestru Voinescu, *Argeșeni în spiritualitatea românească*, Pitești, 1980, p. 48—50.

[8] Mihai Canianu, *Gion*, în „Familia", an. XXVIII, 4 octombrie, 1892, p. 464; Șerban, Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 193, 200, 206, 211; Petre Oprea, *Critica de artă din presa bucureșteană a anilor ...*, în „Revista muzeelor și monumentelor-muzee", nr. 2, 8, 9 din 1978 și nr. 1 din 1979.

[9] Z. Ornea, *Sămănătorismul*, Edit. Minerva, București, 1971, ed. a II-a revăzută și adăugită, p. 39; V. Firoiu, *Biografii în bronz și marmură*, Pitești, 1972, p. 71; Gheorghe Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, Edit. Casei școalelor, București, fasc. III, 1928, p. 195—196.

[10] Vezi colecția revistei „Familia" din perioadele 1884, 1897 și 1899; *Reviste literare românești din ultimele decenii ale sec. XIX-lea*, Edit. Academiei București, 1974, p. 313. Îngrijire științifică de Ovidiu Papadima.

[11] I. Hangiu, *Presa literară românească, articole-program de ziare și reviste (1789—1948)*, I *(1789—1901)*, Edit. pentru literatură, București, 1968, p. 384; Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete ,reviste)*, t. I, București, 1913, p. 582.

[12] „Analele Academiei Române", II, t. XI, 1888—1889, *Partea administrativă și deezbaterile*, București, 1889, p. 124—126.

[13] Constantin Săineanu, *Amintiri*, București, 1947, p. 92; Paul Grigoriu, *Grigorie G. Tocilescu*, în „Revista arhivelor" an. LVI, vol. XLI, nr. 4, 1979, p. 440.

[14] V. Cîrsteanu, *Ionescu-Gion, date biografice*, în „Românul", nr. 26—27, din 18—25 iulie, 1904, p. 197; Biblioteca Academiei R.S.R., secția manuscrise, *Gr. Tocilescu—Corespondență*, vol. I, f. 101—102.

[15] Biblioteca Academiei R.S.R., Secția manuscrise, fond *Gr. Tocilescu*, t. 5145, f. 14 (Necroloage și conferințe).

[16] Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, *Documente și manuscrise literare*, vol. III, *Corespondența B. P. Hașdeu*, Edit. Acad., București, 1976, p. 19 și urm.

[17] Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, Studii și documente, Edit. pentru literatură, București 1965, p. 407. Ediție îngrijită de Geo Șerban.

[18] Al. Odobescu, *Le trésor de Pétrossa*, vol. 1—3, Paris, 1898—1900.

[19] Vezi colecția periodicului „Revista pentru istorie, archeologie și filologie" din perioada 1883—1902; Ion Apostol, *Privire generală asupra principalelor publicații de istorie românești*: *„Revista de istorie". Realizări și perspective la 30 de ani de la apariție*, în „Revista de istorie", t. 31, nr. 2, 1978, p. 202.

www.dacoromanica.ro

[20] Ștefan Ștefănescu, *Scurtă privire asupra istoriografiei românești*, în *Enciclopedia istoriografiei românești* (coordonator Ștefan Ștefănescu), Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 11—12.

[21] A. D. Xenopol, *Răspunsul meu d-ului Gion*, în „Voința Națională", an. III, nr. 633 din (29) septembrie, 1886, p. 2—3; Gion, *Curiculi literar*, în „Românul", an. XXVIII din 12 februarie 1884, p. 138; idem, *Domnia lui Cuza Vodă*, în „Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1901—1902", Iași, 1903, p. 280—287.

[22] Ștefan Pascu, Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României — Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în „Studii", XVII, 1964, p. 133—158; Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, Universitatea din București, 1976, p. 231—1239; Vasile Cristian, *Istoriografia generală*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1979, p. 236—257.

[23] „Analele Academici Române", II, t. XXII, 1899—1900, *Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1900, p. 214—216, 234—245; N. Iorga, *L'histoire de la ville de Bucarest*, în vol. *Opinions pernicieuses d-un mauvais patriote*, București, 1900 p. 43—48; Prof. Ionnescu Gion, *Brașovul domnului Ioan Bogdan*, în vol. *Din istoria românilor. Studie și recenziuni*, București, 1903, p. 13—43; Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Edit. tineretului, București, 1968, p. 215—127.

[24] N. Petrașcu, *Icoane de lumină*, Edit. Casei școalelor, București, 1940, vol. III, p. 197—204; Radu Rosetti, *Eri* ..., Edit. Universul, București, 1931, p. 105—113; Ion Cruceană, *Gheorghe Ionescu-Gion*, în vol. *Momente și figuri argeșene*, Pitești, 1980, p. 78—83.

[25] G. I. Ionnescu-Gion, *Din istoria fanarioților — studie și cercetări*, Bucureșci, Socec, 1891, p. 1—2.

[26] G. I. Ionnescu-Gion, *Studiul istoriei naționale în școlele noastre*, conferință... București, 1899, p. 9.

[27] G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria națională în istoria universală*, raport..., București 1900, p. 21.

[28] Ionnescu-Gion, *Entusiasmul în trecuta generațiune*, conferință..., București, 1888, p. 5, 36 și 46; Leonid Boicu, *Istoricul Nicolae Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie", XIV, 1969, p. 43—44; Marin Bucur, *Istoriografia literară românească*, Edit. Minerva, București, 1973, p. 63—69.

[29] Lucrarea, însumînd 444 pagini, a fost editată în 1884.

[30] Ionnescu-Gion, *Ludovic XIV și Constantin Brîncoveanu*..., p. 412—413.

[31] *Ibidem*, p. 423—424.

[32] G. I. Ionnescu-Gion, *Istorice*, București, f.a., p. 43, 53.

[33] G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Stabilimentul grafic I. V. Socecu, Bucuresti, 1899, VI + 818 p.

[34] George I. Ionnescu-Gion, *Dusmanii lui Mihai Viteazul*, conferință..., București, 1890; Idem, *Din istoria Bassarabilor, I, Sima Stolnicésa Buzésca*, București, 1903; Idem, *Boierii Craiovesci*, în „Revista pentru istorie, archeologie și filologie", an. IV, vol. VIII, București, 1902, p. 74—79.

[35] Idem, *Dușmanii lui*..., *op. cit.*, p. 32.

[36] Idem. *Călătoriele lui Carol XII, regele Suediei, prin Țéra Românéască*, conferință..., București, 1890.

[37] G. I. Ionnescu-Gion, *Din istoria fanarioților — studie și cercetări*, Socec, București, 1891, 259 p.

[38] Idem, *Bucurescii în timpul revoluțiunei franceze (1791—1800)*, în vol. *Din istoria fanarioților — studie și cercetări*, 1891, p. 219—259.

[39] Idem, *Bucurescii în timpul*..., *op. cit.*, p. 230.

[40] A. D. Xenopol, *Influența franceză*, în „Dreptatea", IV, din 26 iunie, 1899, p. 1; Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'espirit public en Roumanie*, Paris, 1898 și *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, vol. I, Paris, 1905; vol. II, Paris, 1914; N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*..., 1912, și altele consemnate de B. Theodorescu în *Nicolae Iorga — biobibliografie*, Edit. științifică și enciclopedică, Edit. militară, București, 1976, p. 265—272.

[41] Semnate G. I. Ionnescu-Gion articolele se intitulau: *Luarea Constantinopolei, 24 mai 1453*; *Comerciul fenician*; *Germanul*; *Bătălia de la Salamina*. Toate publicate în „Famlia", an. XXXV, nr. 18, 21, 32 și 34 din 1899.

[42] Ionnescu-Gion, *Din viața imperială a Bizanței. Justinian și Teodora*, în „Familia", an XXXIV, Nr. 28 din 12/24 iulie, 1898, p. 325—326. Vezi și Mircea Avram, *Catalogul manuscriselor literare*, Sibiu, 1971, p. 70.

[43] G. Ionnescu-Gion, *Montaine și Valachia. Cercetare critică*, în „Revista pentru istorie, archeologie și filologie", an. I, vol. I, ed. II, Bucuresci, 1883, p. 477—484.

www.dacoromanica.ro

[44] George I. Ionnescu (Gion), *Pieptănătura „à la Horia"*, în „Familia", an. XXVI, Nr. 23, din 10/22 iunie, 1890, p. 268—269. Vezi și Lidia Băncescu, *Scrisori către Iosif Vulcan, (Catalog)*, Sibiu, 1971, p. 29.

[45] V. Cristian, *Preocupări de istorie universală în opera lui A. D. Xenopol*, în vol. *A. D. Xenopol — studii privitoare la viața și opera sa*, Edit. Acad., București, 1972, p. 99—111; Al. Zub, *Junimea — implicații istoriografice*, Edit. Junimea, Iași, 1976, p. 202—207; Paul Grigoriu, *Poziții ale publicisticii românești în timpul războiului de independență*, în vol. „Muzeul național", IV, București, 1978, p. 467—476.

[46] G. I. Ionnescu-Gion, *Portrete istorice*, Bucureșci, 1894.

[47] Dintre acestea menționăm selectiv: *România în secolul XVII — schițe geografice*; *Doftoricescul meșteșug în trecutul țerilor române*; *Din vremurile bătrîne ale filozofiei în România*; *Încercare asupra istoriei științelor în trecutul țerilor române*; *Marea frescă istorică a Ateneului român*. Vezi și N. Georgescu-Tistu, *G. I. Ionescu-Gion*, în vol. „Materiale de istorie și muzeografie", IV, Muzeul de istorie a orașului București, 1966, p. 407—417.

[48] Andrei Cornea, *De la portulan la vederea turistică...*, Edit. Sport-Turism, București, 1977, p. 5—13.

[49] Vezi: Constantin G. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Edit. pentru literatură, București, 1966; Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești, 1459—1862*, Societatea de științe istorice și filologie din R.P.R., București, 1963 și Nicolae Vătămanu, *Odinioară, în București*, Edit. Eminescu, București, 1975.

[50] I. Bogdan, *Istoria Bucureștilor, de...*, în „Convorbiri literare", nr. 3, 4 martie-aprilie 1900, p. 237—255 și 301—315.

[51] Analele Academiei Române, II, t. XXII, 1899—1900, *Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1900, p. 234—245.

[52] N. Iorga, *L'historian de la ville de Bucarest* și *Les doléances de M. Ionnesco-Gion*, ambele în vol. *Opinions perniceuses d'un mauvais patriote*, București, 1900, p. 43—48 și 169—181.

[53] Analele Academiei Române, III, t. XXII, *luc. cit.*, p. 236.

[54] N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 5—6.

[55] Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor, op. cit.*, p. 8.

[56] În cadrul salutarei colecții „Restitutio", inițiată de Editura Minerva, recent, după elaborarea prezentului studiu, a văzut lumina tiparului sub îngrijirea competentă a lui Vistian Goia volumul G. I. Ionnescu-Gion *Portrete și evocări istorice*. Urmărind să ofere o perspectivă largă asupra activității lui Gh. Ionescu-Gion, volumul include și cronici teatrale, însemnări de călătorie etc.

L'ACTIVITÉ HISTORIOGRAPHIQUE DE GHEORGHE IONESCU-GION

Résumé

Orateur inné, publiciste doué, enthousiaste animateur culturel, d'un caractère dynamique, Ionescu-Gion est plutôt connu dans l'historiographie — si l'on ne tient pas compte de tout son héritage historique — comme l'auteur d'un seul ouvrage „L'histoire de Bucarest". Le professeur Ionescu-Gion nous a légué des études et des articles sur Louis XIV et Constantin Brancovan, Michel le Brave, sur la révolte de Horea, sur les princes phanariotes, Bucarest pendant la révolution française, sur les peuples germaniques, des portraits historiques, des pages sur l'histoire de l'empire byzantin.

Dans toutes ces études on remarque la corrélation entre l'histoire et la littérature, entre le document et la légende, la vérité et la fantaisie créatrice. La bibliographie édite et inédite met en évidence l'érudition de l'auteur, sa passion et sa vocation por l'histoire. Ionescu-Gion envisage l'histoire comme une science et un instrument efficace pour les grandes problèmes nationaux du peuple roumain.

www.dacoromanica.ro

De toutes les œuvres de Ionescu-Gion „L'histoire de Bucarest" reste un véritable monument de la culture et de la civilisation roumaines. L'immence bibliographie et l'inconographie attractive employées, la multitude des problèmes traités, la méthode du travail, tout comme l'expression érudite le placent parmi ceux qui ont contribué au progrès de l'historiographie nationale à la fin du siècle passé.

Partisan des idées des grandes personnalité sculturelles et scientifiques — B.P. Haşdeu, Al. Odobescu, Gr. Tocilescu et A.D. Xenopol — il a poursuivi constamment l'intégration de l'histoire nationale aux événements européens. Il a été pourtant l'un des premiers historiens qui se soient éloignés de l'aspect uniquement politique de l'histoire pour s'occuper de l'étude des idées qui circulaient déjà à l'époque en Roumanie et à l'étranger.

www.dacoromanica.ro

REPUBLICA GHANA PE DRUMUL INDEPENDENȚEI

VIOREL CRUCEANU

Situată în vestul Africii, cu o populație de peste 13 milioane de locuitori și o suprafață de 238.537 km², Ghana a fost prima țară independentă din Africa de la sud de Sahara. Evenimentul se constituie într-un moment de referință al istoriei contemporane a continentului, el inaugurînd cel mai important fenomen social-politic din viața Africii negre: Revoluția de eliberare națională. Pe cîmpul de luptă, prin acțiuni protestatare dar și pe calea tratativelor, popoarele africane și-au recîștigat dreptul sacru la o viață liberă și demnă. Astăzi, 50 de state își construiesc propriul destin, într-o lume frămîntată și contradictorie. Evoluțiile spectaculoase din Africa ultimelor decenii au sporit considerabil interesul pentru istoria sa. Cu deplin temei se poate vorbi de adevărați „specialiști" în domeniu precum francezii: Marianne și Robert Cornevin, Pierre Bertaux, Marcel Merle, Hubert Deschamps; englezii: Basil Davidson și Jack Woddis sau americanul: E. Jefferson Murphy. Lor li se adaugă istorici africani de prestigiu precum: Cheikh Anta Diop, Joseph Ki-Zerbo, A. Adu Boahen, M. Glélé, Amadou Hampaté Bâ, ș.a. În țara noastră s-au evidențiat strădaniile profesorilor Elena și Marin Voiculescu și Aurel Filimon, care prin lucrările și articolele publicate ne-au familiarizat cu desfășurările africane. Abordarea unui subiect inspirat de realitățile Africii nu este lipsit de dificultate, mai ales datorită insuficienței bogăției materialului bibliografic. El impune neobosite căutări și un efort comprehensibil ce nu trebuie neglijat în investigarea unui univers cu o pronunțată diversitate etnico-culturală. Bogata zestre istorică a continentului, oferă, însă, spre analiză, teme dintre cele mai captivante. Un loc central revine amplei „renașteri africane" produsă după cel de-al doilea război mondial. În acest context se plasează și „fenomenul ghanez" care a marcat începutul destrămării anacronicului sistem colonial în statele Africii negre. Cum e și firesc se nasc întrebări: De ce Ghana a fost primul stat independent din Africa de la sud de Sahara după 1945? Ce factori au catalizat o asemenea evoluție? A existat aici o tradiție a luptei de eliberare? Cum a reacționat puterea colonială la aspirațiile legitime ale ghanezilor? Aflarea răspunsurilor impune un demers gnoseologic aprofundat în intimitatea evoluției istorice caracteristice poporului ghanez.

Primele forme de organizare statală pe teritoriul Ghanei de astăzi datează din secolul al XIII-lea și sînt legate de numele regatului Bono-Mansu supranumit și „regatul de aur". Au urmat apoi alte regate feudale timpurii precum Akwamu și Denkyira; ele au dus o susținută politică de expansiune teritorială în dauna triburilor mai slabe. Acțiunile lor au anunțat ridicarea unei puternice formațiuni medievale. Confederația Ashanti, cu capitala la Kumasi.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 621—630, 1988

www.dacoromanica.ro

Cei dintîi europeni sosiți pe aceste meleaguri au fost portughezii, în 1471. Impresionat de marile cantități de aur găsite la regii africani cu care a intrat în contact, căpitanul Fernão Gomes a numit teritoriul, Coasta de Aur, nume ce se va perpetua pînă la proclamarea independenței. Portughezii au fost urmați de olandezi, danezi, suedezi și francezi, dar aceștia au reprezentat episoade efemere în contactul cu istoria Coastei de Aur. Au venit apoi englezii. În prima sa fază prezența engleză se preta doar la înființarea de factorii pe coastă și la încurajarea schimburilor comerciale, în special cu aur și sclavi. Ei și-au consolidat pozițiile în urma păcii de la Breda în iunie 1667 : olandezii renunțau la posesiunile lor din Coasta de Aur în favoarea Angliei. Se creau astfel condiții ca în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și mai ales în secolul următor, penetrația engleză să se transforme tot mai mult într-o veritabilă politică colonială. Se utilizau metode dintre cele mai diverse : de la promisiuni la amenințări, de la misionarism la înrobire, de la expansiunea economică la cea militară. Și aici face carieră rutinată și verificată „divide et impera". Anglia prezenta imaginea unei țări prospere care grație Revoluției burgheze din 1642 corectată prin „revoluția glorioasă" din 1688 și completată de revoluția industrială devenise liderul de necontestat al lumii. Aceste transformări „n-au așezat numai temeliile sistemului constituțional parlamentar britanic, ci au netezit și calea Angliei spre hegemonie mondială" [1]. Procesul de aservire a Coastei de Aur a fost lent și de durată. El s-a intensificat în secolul al XIX-lea cînd au fost necesare nu mai puțin de șapte lungi și sîngeroase războaie cu eroicul regat Ashanti. Ridicată în secolul al XVII-lea, Confederația Ashanti devenise o temută putere regională sub conducerea unor regi remarcabili precum Osei Tutu, Opoku Ware I sau Kusi Obodum. La 5 februarie 1874, forțele engleze care exercitau deja un „protectorat de fapt" pe coastă (o fîșie de cca 100 km lățime) au ocupat orașul Kumasi, capitala Ashanti. În schimbul unei mari sume plătite în aur, Confederația își păstrează independența. Englezii nu renunță și la 17 ianuarie 1896 are loc asaltul decisiv asupra capitalei regatului african. Kumasi este iarăși cucerit iar regele Agyman Prempeh I este exilat în îndepărtatul arhipelag Seychelles din Oceanul Indian. Prin reunirea Coloniei (zona de coastă) cu regatul Ashati și așa-numitele Teritorii din Nord (transformate în protectorat în 1895) la 21 septembrie 1901 s-au pus bazele coloniei britanice Coasta de Aur, cu capitala la Accra și administrată de un guvernator alb, numit direct de Londra. Coroana britanică stăpînea acum în Africa de Vest patru teritorii : Gambia, Sierra Leone, Nigeria și Coasta de Aur. Pentru aceste popoare începea negura stăpînirii coloniale. Confruntate cu o situație dificilă, ele nu se vor lăsa învinse. Urmărind să-și apere propria identitate, se vor ridica la luptă.

Începuturile mișcării de eliberare națională în Coasta de Aur sînt legate de constituirea în 1898 a „Societății pentru apărarea drepturilor băștinașilor". Formată din intelectuali și șefi de trib, societatea a fost deosebit de activă în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Bucurîndu-se de o recunoaștere semioficială, ea s-a impus ca purtătoarea de cuvînt a populației indigene pe lîngă administrația colonială. Linia sa politică era una reformistă, conciliantă, respectînd limitele impuse de legislația în vigoare. Societatea s-a remarcat în anii 1900—1901, cînd după represiunile masive de la Kumasi a organizat ample acțiuni de protest ce

www.dacoromanica.ro

au cuprins întreaga țară. În 1905 a dejucat intențiile unor fermieri britanici ce doreau să achiziționeze ilegal terenuri pentru plantații. Sub presiunea sa, autoritățile sînt determinate să sporească în 1910 la patru numărul africanilor din Consiliul legislativ, organism politico-juridic de conducere al teritoriului. Deosebit de activă a fost societatea în timpul primul război mondial. Urmărind să estompeze manifestările de nemulțumire ale localnicilor, în 1916 este elaborată cea dintîi constituție a coloniei (ce a purtat numele guvernatorului Clifford, inițiatorul său). Ea a permis sporirea reprezentării locale în Consiliul legislativ, măsură ce era departe de a rezolva aspirațiile naționale ale populației Coastei de Aur. Mari speranțe și-au pus autohtonii (mulți dintre ei participanți la un război ce spulberase mitul „invincibilității" omului alb) în Conferința de pace de la Paris. Și ei au crezut în cuvintele lui Woodrow Wilson : „sîntem aici pentru a asigura pacea lumii ; opera noastră trebuie să mulțumească nu guvernele ci popoarele". Dar, marile puteri nu au înțeles aspirațiile de libertate ale popoarelor africane. Decepționați, africanii investighează noi forme de organizare. În 1920 se constituie în Coasta de Aur „prima organizație politică națională africană, creată în cursul erei coloniale" [2], Congresul Național Vest-African sub conducerea avocatului Joseph E. Casely-Hayford. Congresul se dorea purtătorul de cuvînt al tuturor coloniilor engleze din Africa de Vest. Conduita sa politică era inspirată de ideile Congresului Național Indian al lui Mahatma Gandhi și ale primului Congres panafrican, desfășurat la Paris în 1919. A fost alcătuit un program care cerea : autonomie politică pentru coloniile engleze vest-africane, adunări alese prin vot direct, remiterea progresivă a puterilor executive africanilor, etc. Lipsa de experiență și organizarea ineficientă au privat Congresul Național Vest-African de forța necesară realizării țelurilor propuse. Importanța lui rezidă în inițiativele sale de pionierat, fiind un demn exemplu pentru formațiunile politice constituite ulterior.

În 1925 este introdusă în Coasta de Aur o nouă constituție elaborată de guvernatorul Gordon Guggisberg. Aceasta prevedea lărgirea Consiliului legislativ la 29 de membrii din care 9 africani. Elementul de noutate constă în înființarea Consiliilor provinciale ale șefilor din Ashanti și Teritoriile din Nord. Ele reprezentau instituții de administrație locală, fiind subordonate guvernatorului de la Accra. Prindea astfel contur așa-numita „indirect rule" adică guvernare indirectă prin colaborare cu șefii tradiționali, metodă ce fusese aplicată anterior și în Nigeria. Participarea la alegerile pentru Consiliile provinciale se făcea pe bază de cens. Se desprinde din cele de mai sus că noua lege a coloniei favoriza aristocrația locală, avînd deci un pronunțat caracter conservator. Ea păstra privilegiile, promovînd diferențierea socială și politică. Prima reacție la noua constituție se înregistrează chiar în 1925, cînd „Societatea pentru apărarea drepturilor băștinașilor" declanșează o viguroasă campanie de boicotare a sa, criticînd cu duritate pe acei șefi care au sprijinit-o. A fost cîntecul de lebădă al societății animată de militanți de seamă precum Mensah-Sar-bah, Sey, Wood sau Atta Ahuma, importanța sa scade pînă la dispariție. Constituția Guggisberg a rămas în vigoare pînă în 1945. În toți acești ani, lumea africană a cunoscut și ea efectele crizei economice și mai apoi ororile celui de-al doilea război mondial. Drept consecință se constată un proces de maturizare politică a autohtonilor. Conștiința națională face progrese. Crește avîntul

www.dacoromanica.ro

revoluţionar al maselor. Apar tot mai evidente semnele unor necesare schimbări. Situaţia este sesizată de guvernator, sir Alan Burns ce activa la Accra din 1941. El elaborează o nouă constituţie, a treia, ce este promulgată la 23 Martie 1946. Sistemul „indirect rule" este abrogat. Numărul membrilor Consiliului legislativ sporeşte de la 29 la 31. Dintre aceştia 21 erau africani şi 10 europeni. Pentru prima dată într-un astfel de organ reprezentativ, africanii deţineau majoritatea. Constituţia Burns hotărăşte şi înfiinţarea unui Consiliu executiv cu atribuţii de guvern, alcătuit din 11 membri. Trei portofolii din Consiliul executiv reveneau unor personalităţi africane. Votul rămîne în continuare censitar. În consecinţă în noul Consiliu legislativ au pătruns elemente conservatoare, refractare la nou, partizane ale colaborării cu metropola. Constituţia a fost apreciată ca fiind de „suprafaţă" [3] fără să aducă modificări de substanţă în viaţa coloniei. Totuşi ea s-a înscris pe linia precedentelor reforme constituţionale, favorizînd lărgirea cadrului politic intern şi dotarea cu instituţiile necesare modernizării structurii societăţii. În acest context, în august 1947 se constituie partidul United Gold Coast Convention (U.G.C.C.) — Convenţia Unită a Coastei de Aur, condus de avocatul J.B. Danquah supranumit şi „decanul politicii din Coasta de Aur" [4]. Născut în 1895, J. B. Danquah urmează cursurile facultăţii de drept din Londra. În 1927 îşi ia doctoratul. Pe plan politic se remarcă ca un adept al reformelor constituţionale pentru ţara sa. Reîntors în patrie este pentru 10 ani lider al Conferinţei Tineretului din Coasta de Aur. În decembrie 1947 se elaborează programul partidului U.G.C.C. a cărui menire era să „asigure prin toate mijloacele legale şi constituţionale trecerea controlului şi a conducerii guvernării, *în cel mai scurt timp posibil*, în mîinile poporului şi a şefilor săi" [5]. Deşi aceste cereri pot părea radicale, ele se înscriu în fapt pe linia reformistă urmată de conducerea U.G.C.C. De aici starea de imobilism şi ineficacitate ce ameninţa să paralizeze partidul. J. B. Danquah sesizează dificultăţile şi pentru a dinamiza U.G.C.C, oferă postul de secretar general tînărului Kwame Nkrumah aflat la studii în Anglia şi care se remarcase în mod deosebit la al V-lea Congres panafrican de la Manchester. Dar cine era acest Kwame Nkrumah ?

Kwame Nkrumah s-a născut la 21 Septembrie 1909 la Nkroful, ţinutul Nzima, în S-V Ghanei. Şcoala primară şi elementară o face în regiunea natală, la Half Assini ; urmează apoi „Colegiul pedagogic" din Achimota, dedicîndu-se carierei didactice. În 1935 pleacă la studii în S.U.A. şi se înscrie la Universitatea Lincoln (înfiinţată în 1854 aceasta a fost prima instituţie de învăţămînt superior din S.U.A destinată negrilor). În 1939 îşi ia licenţa în ştiinţe umanistice, cu specialitatea economie şi sociologie. Student eminent, este solicitat din toamna lui 1939 ca asistent la catedra de filosofie. Acum citeşte intens din lucrările lui Kant, Hegel, Descartes, Schopenhauer, Nietzsche, Freud. Se apleacă îndeaproape asupra operelor lui Marx şi Engels. Tot în 1939 este admis la seminarul teologic al Universităţii Lincoln pe care îl absolvă în 1942 ca şef de promoţie. În paralel urmează cursurile facultăţilor de filosofie şi pedagogie de la Universitatea Pennsylvania. Remarcat de profesori, i se oferă la Pennsylvania postul de lector în filosofie la secţia de „Istoria negrilor". În aceşti ani Nkrumah se lansează în activitatea politică organizînd „Asociaţia studenţilor africani din S.U.A şi Canada". La sfîrşitul războiului, K. Nkrumah părăseşte

www.dacoromanica.ro

America cu destinația Londra. Aici se înscrie la facultatea de drept și de economie a Universității Gray's Inn. Frecventează de asemenea cursuri de filosofie la University College. Ca și în S.U.A se lasă repede prins în activități politice. Se impune ca unul din promotorii ideii de unitate africană în lupta împotriva colonialismului. De pe această poziție a desfășurat o activitate intensă în cadrul celui de-al V-lea Congres panafrican desfășurat între 15 și 19 octombrie 1945 la Manchester. În ciuda vîrstei tinere, K. Nkrumah dobîndește un prestigiu indubitabil în cercurile intelectuale africane de la Londra. Dorind fierbinte să servească interesele țării sale, Nkrumah acceptă oferta lui J. B. Danquah și se reîntoarce la Accra, după 12 ani de absență. Abia sosit pornește la o minuțioasă reorganizare a Convenției Unite.

Coasta de Aur prezenta imaginea unei colonii evoluate politic. Mișcările revendicative se înmulțesc. Se înregistrează un proces de radicalizare al maselor. Astfel, la 26 ianuarie 1948, din inițiativa unui subșef al populației ga, Nii Kwabena Bonne se declanșează un amplu boicot împotriva comercianților europeni și arabi și a produselor lor. Acțiunea a durat o lună și a avut un caracter pașnic și protestatar. În ziua încetării boicoturilor, 28 februarie 1948, are loc însă o mare demonstrație a „Uniunii foștilor combatanți" îndreptată împotriva scumpirii vieții. Manifestanții au întocmit și o petiție în care se cerea acordarea libertății și independenței naționale. În momentul în care coloana protestatarilor se îndrepta spre sediul guvernatorului, armata deschide focul; doi foști combatanți sînt uciși iar alți cinci răniți. Situația devine și mai încordată. Tulburările continuă. Bilanțul incidentelor, publicat la 1 martie este apăsător: 29 de morți, 239 răniți și pagube materiale evaluate la două milioane lire sterline [6]. Guvernatorul teritoriului, Gerald Creasy, introduce starea excepțională. Încercînd să discrediteze U.G.C.C., G. Creasy aruncă în seama acesteia întreaga responsabilitate a evenimentelor. Mai mult, la 12 martie conducătorii partidului, așa-numiții „cei șase mari" J. B. Danquah, William Ofori Atta, Edward Akuffo-Addo, Ako Adjei, Obetsebi Lamptey și K. Nkrumah sînt arestați. În închisoare apar primele neînțelegeri între Nkrumah și ceilalți lideri ai Convenției Unite. Ele se datorau dezacordului cu privire la tactica ce trebuia urmată. În timp ce Kwame Nkrumah preconiza acțiuni energice, în perfectă coordonare cu cerințele și aspirațiile poporului, ceilalți conducători se temeau să antreneze masele, pretextînd că s-ar provoca noi tulburări sîngeroase. Pozițiile celor două părți se dovedesc ireconciliabile. La scurt timp după eliberarea din închisoare, Nkrumah părăsește U.G.C.C. și începe pregătirile pentru crearea propriului său partid. La 12 iunie 1949 în cadrul celui mai mare miting, ținut pînă atunci, la Accra (cu o participare de peste 60.000 de oameni), Nkrumah anunță constituirea Convention Peopels Party (C.P.P)-Partidul Popular al Convenției. La baza activității sale se afla programul în șase puncte:

1. Să lupte neobosit, prin toate mijloacele constituționale, în vederea obținerii unei depline *autonomii imediate* pentru șefii și poporul Coastei de Aur.

2. Să fie avangarda politică conștientă și puternică menită să înlăture orice formă de asuprire și să instaureze o guvernare democratică.

www.dacoromanica.ro

3. Să asigure şi să menţină deplina unitate a şefilor şi poporului din Colonia, Ashanti, Teritoriile din Nord şi Transvolta.

4. Să acţioneze în interesul mişcării sindicale din ţară pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă.

5. Să acţioneze în vederea constituirii unei Coaste de Aur mai bune în care poporul să aibă dreptul să trăiască şi să se guverneze singur, ca popor liber.

6. Să sprijine şi să uşureze prin toate mijloacele posibile realizarea unei Africi de Vest unite, care să se guverneze singură.

Prin obiectivele sale Programul C.P.P. oferă o viziune integratoare a luptei de eliberare din Coasta de Aur. Este un document vizionar, consacrat întregului popor, indiferent de etnie, trib sau teritoriu locuit. Cererile sale sînt fundamentale : democraţie, libertate, bunăstarea poporului şi dreptul la guvernare proprie. De asemenea, obiectivele propuse nu se limitează strict la cadrul naţional ci includ şi năzuinţele celorlalte popoare africane în lupta lor pentru neatîrnare. Sînt menţionate explicit zonele imediat apropiate prin suferinţe şi destin din occidentul continentului, fiind pusă în evidenţă una din ideile de mare valoare ale lui Kwame Nkrumah, aceea a realizării unei Africi de Vest libere şi unite. Scopul imediat al partidului se deduce cu claritate din primul punct al programului. *Self governement now-Autonomie acum.* În aceasta rezidă deosebirea fundamentală dintre U.G.C.C. şi C.P.P. Pe cînd Convenţia Unită revendică „autonomie în cel mai scurt timp posibil", mult mai decis şi categoric, Partidul Popular al Convenţiei cerea „autonomie acum". Apariţia partidului lui Nkrumah ridica pe o treaptă calitativ superioară, lupta de eliberare din Coasta de Aur. Recrutîndu-şi aderenţii din rîndurile sindicatelor oamenilor muncii, asociaţiilor de femei şi tineret, organizaţiilor de fermieri şi ale intelectualităţii locale, C.P.P s-a impus ca o formaţiune politică de mase. Calea practică de luptă a partidului este cunoscută sub numele de „acţiunea pozitivă". Aceasta preconiza utilizarea tuturor mijloacelor legale şi constituţionale : agitaţia politică, presa şi campaniile de educare (ce se vor dovedi necesare în situaţii în care marea majoritate a populaţiei era analfabetă) pentru atingerea ţelurilor propuse. În cazul în care metodele respective se dovedeau ineficiente se avea în vedere recurgerea la soluţii considerate extreme : greve, boicoturi, necolaborarea cu autorităţile. Se constată de mai sus, că şi „acţiunea pozitivă" se inspira din strălucita victorie a Congresului Naţional Indian asupra colonialismului britanic, prin nonviolenţă şi presiune morală. Prin intermediul său „Nkrumah îndemna masele să participe la viaţa politică de pe o platformă proprie, naţională, revendicativă şi în limitele tolerate de legislaţia în vigoare. O asemenea tactică şi-a dovedit valabilitatea ea fiind în cele din urmă, încununată de succes (ulterior în scrierile sale de maturitate, concepţia lui Nkrumah se va radicaliza, el devenind adeptul luptei de clasă în Africa). „Acţiunea pozitivă" a fost declanşată la 8 ianuarie 1950, ca răspuns la aprobarea de către Consiliul legislativ, la 31 decembrie 1949, a unei noi constituţii. Ea a fost elaborată de un comitet alcătuit din personalităţi moderate africane, sub conducerea magistratului englez Justice Henley Coussey. Constituţia, după modelul celei britanice, desfiinţa votul censitar şi introducea votul universal. Consiliul legislativ

www.dacoromanica.ro

era lărgit la 81 de membri, dintre care 37 aleşi direct, 37 numiţi de consiliul şefilor iar 7 desemnaţi de guvernator. Se stipula şi constituirea unui nou Consiliu executiv (guvern) în care majoritatea posturilor urmau să revină africanilor, mai puţin cele de: finanţe, justiţie şi poliţie, armată şi administraţie, practic poziţiile-cheie, repartizate europenilor. Constituţia Coussey se remarcă a fi cea mai largă şi democratică dintre toate legile fundamentale cu care fusese dotată Coasta de Aur pînă atunci. Majoritatea istoricilor sînt însă de acord cu caracterul său tardiv în comparaţie cu starea de spirit din ţară şi cu aspiraţiile C.P.P. spre o autonomie imediată. În acest context este declanşată „acţiunea pozitivă". Un val de greve şi boicoturi cuprinde întreaga ţară. „Revoluţia politică şi socială din Ghana începuse" [7] declara Kwame Nkrumah. La 11 ianuarie economia coloniei era paralizată în totalitate. Autorităţile ripostează şi introduc starea excepţională. Întrunirile publice şi circulaţia pe timp de noapte sînt interzise; corespondenţa cade sub incidenţa cenzurii. Sediul C.P.P. este pus sub control; publicaţiile sale sînt suspendate. Încep arestări masive în rîndul militanţilor şi conducătorilor partidului; sînt reţinuţi majoritatea colaboratorilor lui Nkrumah. La 22 ianuarie este arestat şi acesta. Acuzat de incitare la grevă, defăimare şi de tulburare a ordinii publice, împotriva preşedintelui C.P.P. sînt pronunţate trei sentinţe, conform capetelor de acuzare, fiecare la cîte un an închisoare.

Urmărind să dovedească opiniei publice că situaţia a revenit la normal, guvernatorul Charles Arden-Clarke, numit în 1949, hotărăşte organizarea de alegeri generale la 7 februarie 1951. Deşi se afla în închisoare, conform legii, Nkrumah se putea prezenta la acaestă consultare electorală (exista o prevedere legală care spunea că un deţinut politic nu poate candida dacă are o pedeapsă mai mare de un an; or, Nkrumah era condamnat la trei ani, dar era vorba de trei sentinţe diferite de cîte un an fiecare). Liderul C.P.P. reuşeşte să-şi depună candidatura în circumscripţia Accra. Rezultatul este senzaţional: din 23.122 voturi exprimate, 22.780 erau pentru K. Nkrumah şi numai 342 contra [8]. Repartizarea locurilor în Adunare (Consiliul legislativ) era şi ea grăitoare: din 37 de locuri elective, 34 revin C.P.P şi doar 3 U.G.C.C. În urma rezultatelor, guvernatorul Arden-Clarke „un om corect şi cu un puternic simţ al dreptăţii" [9] dispune punerea în libertate a învingătorului. O zi mai tîrziu, la 13 februarie Nkrumah este primit de guvernator şi desemnat conform procedurilor constituţionale „leader of Governement Business" (şef al afacerilor guvernamentale). Unii istorici consideră evenimentul drept pasul decisiv care a dus la independenţa nu numai Ghana ci întreg continentul negru [10]. Însuşi Nkrumah declara că „făclia mişcării de eliberare a fost aprinsă în Ghana pentru întreaga Africă de vest şi ea va lumina drumul libertăţii şi popoarelor din alte teritorii subjugate" [11]. După audienţa la guvernator, Nkrumah constituie un guvern de uniune naţională alcătuit din 5 reprezentanţi ai C.P.P. şi cîte unul din Ashanti şi respectiv Teritoriile din Nord.

Cele cinci portofolii ale C.P.P. erau repartizate după cum urmează:

— Kodjo Botsio—educaţie şi asistenţă socială
— Komla Gbedemah—sănătate şi muncă
— A. Casely-Hayford—agricultură şi resurse naturale
— T. Hutton Mills—comerţ, industrie şi mine
— dr. Ansah Koi—comunicaţii şi lucrări publice

www.dacoromanica.ro

Din guvern făceau parte şi trei miniştri europeni, numiţi de guvernator; lor le reveneau posturile cele mai importante: interne şi justiţie, finanţe şi afaceri externe şi respectiv apărare. Odată constituit cabinetul Nkrumah, Coasta de Aur păşea ferm pe calea autonomiei politice. Realizarea acestui deziderat era stingherit însă de limitele impuse de constituţia Coussey. O astfel de limită sesizată de ziarul londonez „Times" consta în faptul că legea fundamentală a coloniei nu prevedea existenţa funcţiei de prim-ministru. „Times" scria că „această demnitate există numai atunci cînd cea mai înaltă funcţie ministerială se îmbină cu conducerea partidului care predomină în organul legislativ"[12]. Or, Nkrumah întrunea condiţiile de mai sus. În consecinţă constituţia este amendată: la 5 martie 1952 guvernatorul Arden-Clarke anunţă în Adunarea legislativă instituirea funcţiei de prim-ministru în locul celei de şef al triburilor guvernamentale. La 21 martie 1952 Adunarea alege pe dr. Kwame Nkrumah în calitate de prim-ministru. Pentru prima dată în zbuciumata istorie a continentului, un fiu al său, acceda la înaltul post de prim-ministru, într-o ţară aflată sub dominaţie colonială. Era un eveniment fără precedent ce s-a constituit într-un strălucitor exemplu şi pentru celelalte popoare africane luptătoare. În 1953 premierul Nkrumah prezintă în parlament „moţiunea destinului" prin care cerea introducerea votului universal, acordarea posturilor-cheie din cabinet africanilor, lărgirea atribuţiilor şefului guvernului etc. Cu acest prilej el declara: „dreptul unui popor de a se guverna singur este un principiu fundamental şi un compromis în privinţa acestui principiu ar însemna o trădare a lui... Dreptul unui popor de a-şi hotărî singur propria soartă, de a-şi croi drumul în libertate nu poate fi măsurat cu etalonul culorii sau al gradului de dezvoltare socială. Acesta este un drept imprescriptibil al popoarelor"[13]. Supusă votului Adunării, „moţiunea destinului" este aprobată în unanimitate.

Prin amendamentele aduse astfel constituţiei Coussey se năştea practic o nouă lege fundamentală, mai democratică şi care reflecta fidel principiile preconizate de Nkrumah în conducere. Intrată în vigoare în aprilie 1954, constituţia (ce a purtat numele iniţiatorului său, Kwame Nkrumah) consfinţea:

— dobîndirea autonomiei interne de către Coasta de Aur
— introducerea votului universal, direct şi secret
— responsabilitatea guvernului în faţa parlamentului.

Sancţionarea constituţiei Nkrumah o face poporul prin alegerile din 15 iunie 1954. Victoria revine C.P.P. care obţine 72 de locuri din cele 104 disputate. Ziua independenţei era mai aproape ca niciodată. Ea a fost amînată însă datorită poziţiei obstrucţioniste a opoziţiei grupată în partidul Mişcarea de Eliberare Naţională, dominat de politicieni ashanti. În timp ce C.P.P. milita pentru independenţă completă, opoziţia sugera menţinerea controlului britanic asupra puterii executive şi introducerea unui sistem federal de guvernare ce ar fi asigurat o anume autonomie Teritoriilor din Nord şi Ashanti. Cele două poziţii erau profund divergente. În această situaţie metropola decide o nouă consultare electorală care să-şi dea verdictul asupra independenţei. Partidul Popular al Convenţiei, promotorul consecvent al independenţei imediate, se prezenta în faţa poporului cu realizări remarcabile: obţinerea autonomiei interne în aprilie 1954, organizarea administrativă unitară a teritoriului, constituirea pri-

www.dacoromanica.ro

mului guvern autohton, elaborarea unei noi constituții. Economia era prosperă : Coasta de Aur deținea primul loc în producția mondială de cacao. Se inițiase și cultivarea altor culturi iar baza industriei, deși incipientă, era în continuă diversificare. Rezultate spectaculoase se obținuseră în învățămînt, impulsionat de „Education Act" din 1952 a cărei aplicare a permis scăderea procentului de analfabeți de la 80% la 20%. Mai mult, C.P.P. beneficia de un program politico-economic de perspectivă, ceea ce dovedea responsabilitatea sa față de destinele țării. În consecință, alegerile organizate la 17 iulie 1956 s-au desfășurat fără surprize. Partidul dr. Nkrumah și-a adjudecat 71 din cele 104 locuri ale parlamentului față de 12 locuri revenite Mișcării de Eliberare Națională. 15 locuri au revenit Partidului Popular din Nord și 6 unor candidați independenți. Pe circumscripții C.P.P. a obținut toate locurile din Colonia (zona de coastă) și municipalitatea Accra, 8 locuri din 13 în Transvolta-Togo, 11 din 26 în Teritoriile din Nord și ceva mai slab, 8 din 26 în Ashanti [14]. Rezultatul alegerilor îl îndreptățea pe Nkrumah să ceară guvernului englez, în numele poporului său, acordarea imediată a independenței. În perfectă coordonare cu cabinetul Coastei de Aur, Londra își dă asentimentul pentru proclamarea independenței în ziua de 6 martie 1957. Aspirațiile de libertate ale ghanezilor erau încununate de succes. Africa se deștepta din lungul semn al erei coloniale. Conștient de noua realitate, premierul britanic Harold MacMillan declara : „indiferent dacă ne place sau nu, această creștere a conștiinței naționale este un fapt politic pe care trebuie să-l recunoaștem ca atare și de care trebuie să ținem seamă" [15].

Într-o atmosferă entuziastă, la 6 martie 1957, Adunarea legislativă de la Accra proclama independența țării sub numele de Ghana. Numele a fost ales de dr. Kwame Nkrumah în amintirea străvechiului imperiu omonim care între secolele al IV-lea și al XI-lea a creat o înfloritoare civilizație în Africa de Vest. Exemplul Ghanei a fost urmat cu repeziciune și de alte popoare africane. În 1960 s-a vorbit de un adevărat „an al Africii", 17 țări dobîndindu-și independența. Acțiunea de pionerat a Ghanei este indisolubil legată de numele dr. Kwame Nkrumah. Personalitate excepțională, cu trăsături deosebite, el s-a impus istoriei ca „părinte al națiunii ghaneze" [16]. Recunoscut vizionar, dr. K. Nkrumah nu considera independența ca o victorie finală : „... lupta împotriva colonialismului nu încetează odată cu obținerea independenței naționale. Independența nu este decît preludiul unei bătălii și mai dificile pentru dreptul de ne rezolva noi înșine problemele noastre economice și sociale, de a clădi societatea noastră conform aspirațiilor noastre, eliberați de controlul și intervențiile înjositoare ale necolonialiștilor" [17]. Putem considera cuvintele de mai sus drept crezul cu valoare testamentară lăsat ghanezilor și întregii Africi de neobositul luptător, dr. Kwame Nkrumah, trecut în eternitate la 27 aprilie 1972, în exil.

NOTE

[1] Camil Mureșan, Alexandru Vianu, Robert Păiușan — *Downing Street 10*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 13.

[2] E. Jefferson Murphy, *Istoria civilizației africane*, Edit.Minerva, București, 1981, vol. 2, p. 279.

www.dacoromanica.ro

[3] *L'Afrique noire contemporaine*, A. Colin, Paris, 1968, p. 139.
[4] E. Jefferson Murphy, *op. cit.*, vol. 2, p. 281.
[5] Kwame Nkrumah, *Mesaj din Ghana. Autobiografie*, Edit. politică, București, 1958, p. 97.
[6] K. Nkrumah, *op. cit.* p. 106, vezi Marianne Cornevin, *Histoire de l'Afrique contemporaine de la deuxieme guerre mondiale à nos jours*, Payot, Paris, 1972, p. 172.
[7] K. Nkrumah, *op. cit.*, p. 150.
[8] *Ibidem*, p. 169, vezi M. Cornevin, *op. cit.*, p. 174.
[9] K. Nkrumah, *op. cit.*, p. 172.
[10] M. Cornevin, *op. cit.* p. 175.
[11] K. Nkrumah, *op. cit.*, p. 178.
[12] *Ibidem*, p. 209.
[13] *Ibidem*, p. 235.
[14] *Ibidem*, p. 328—329.
[15] C. Mureșan, Al. Vianu, R. Păiușan, *op. cit.*, p. 312.
[16] „Jeune Afrique", Paris, nr. 1097, 13 ianuarie 1982, p. 21.
[17] „Lumea" nr. 5, 28 noiembrie 1963, p. 15.

LA RÉPUBLIQUE DU GHANA DANS LA VOIE DE L'INDÉPENDANCE

Résumé

Dans le cadre de l'ample processus de „renaissance africaine" qui a suivi la deuxième guerre mondiale, l'indépendance du Ghana — relève l'auteur — a marqué le démembrement du système colonial dans l'Afrique noire.

L'étude présente les principaux moments de la lutte pour l'indépendance de la colonie britanique, la Côte d'Or. On souligne l'aport du dr. Kwame Nkrumah à la lutte du peuple du Ghana pour la liquidation de la domination britannique, son rôle dans la constitution du Parti Populaire de la Convention, organisme politique qui a dirigé la lutte pour la conquête de l'autonomie et, puis, de l'indépendance.

L'étude examine l'activité de Nkrumah en tant que chef du gouvernement et fait ressortir l'importance de la Constitution de 1954 pour l'accélération du processus socio-politique qui sera parachevé en mars 1957 par la proclamation de la République du Ghana.

www.dacoromanica.ro

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

ÎNFIINȚAREA SEMINARULUI ȘTIINȚIFIC DE ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ ROMÂNEASCĂ ȘI UNIVERSALĂ LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE DIN BUCUREȘTI

În ziua de 19 februarie 1988 a avut loc, la Facultatea de istorie-filozofie a Universității București, inaugurarea activității Seminarului științific de istorie modernă și contemporană românească și universală. Au participat cercetători științifici din diferite institute de profil, cadre didactice universitare și din învățămîntul liceal, alți specialiști.

Seminarul științific își propune să aprofundeze cercetările de istorie modernă și contemporană românească și universală prin dezbaterea unora dintre cele mai importante probleme ale acestei epoci. În prim-plan se va afla în acest an dezbaterea unor teme legate de cea de-a 40-a aniversare a constituirii partidului revoluționar unic al clasei noastre muncitoare, precum și a naționalizării principalelor mijloace de producție, cea de-a 140-a aniversare a revoluției române din 1848, cea de-a 70-a aniversare a încheierii procesului de formare a statului național unitar român ș.a. În cadrul Seminarului științific vor fi discutate și alte probleme de specialitate decît cele cu caracter aniversativ, după cum, de fiecare dată, vor fi prezentate lucrări recente de istorie modernă și contemporană, apărute în țară și peste hotare, vor fi semnalate probleme științifice în legătură cu care se vor întreprinde cercetări și dezbateri mai ample în seminar.

În deschiderea ședinței inaugurale au luat cuvîntul prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, decanul Facultății de istorie — filozofie, care a înfățișat scopul înființării acestui seminar științific și a schițat liniile directoare ce-i vor sta în atenție în perioada imediat următoare.

A luat apoi cuvîntul președintele Seminarului științific, prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, care a condus prima ședință a Seminarului științific consacrată dezbaterii problematicii constituirii, în urmă cu patru decenii, a partidului politic unic al clasei noastre muncitoare. În acest cadru au luat cuvîntul : dr. Georgeta Tudoran, col. dr. Vasile Alexandrescu, dr. Pompiliu Tudoran, lector Lucia Popa, dr. Traian Udrea, prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, conf. univ. dr. Ioan Scurtu, conf. univ. Constantin Mocanu, prof. univ. dr. docent Titu Georgescu.

Ședințele seminarului științific se vor desfășura în viitor în a treia zi de vineri a fiecărei luni, începînd cu ora 14,30, în sala de Consiliu a Facultății de istorie — filozofie din București.

Întreaga activitate ce se va desfășura în cadrul acestui seminar științific de la Facultatea de istorie — filozofie va răspunde sarcinilor majore trasate științei istorice din țara noastră de către cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român,de Conferința Națională din decembrie 1987, îndemnurilor ce ne-au fost și ne sînt date, în mod repetat, de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, Președintele României Socialiste, prin întreaga sa operă teoretică și practică.

Ovidiu Bozgan

ȘEDINȚE DE COMUNICĂRI LA INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA" — SECTORUL DE ISTORIE MEDIE A ROMÂNIEI

Din inițiativa prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a fost reluată tradiția comunicărilor lunare în cadrul secției de istorie medie a României a Institutului de istorie „N. Iorga". În ședința inaugurală din 24 octombrie 1987 s-au analizat problemele organizatorice și s-a hotărît elaborarea unui volum tematic intitulat : *Evul mediu românesc — o nouă abordare*, în care vor fi anali-

www.dacoromanica.ro

zate noile direcții de cercetare ale istoriei medievale românești : demografia istorică, imagologie, climatologie istorică, statistică etc. Acest volum este în fapt continuarea într-o nouă concepție — în conținut și formă — a cunoscutei publicații „Studii și Materiale de Istorie Medie" din care pînă în prezent au apărut 10 tomuri. Totodată s-a precizat la nivelul sectorului de istorie medie românească tematica și ordinea următoarelor ședințe de comunicări. La discuții au luat parte : Ștefan Ștefănescu, Florin Constantiniu, Constantin Rezachievici, Emil Lazea.

În ședința din 10 noiembrie 1987, condusă de prof. Ștefan Ștefănescu, după prezentarea unor actualități editoriale de Mircea Sucru și Andrei Busuioceanu, cercetătorul Florin Constantiniu a prezentat comunicarea : *Cînd începe epoca fanariotă?* În aceste note nu insistăm asupra conținutului deosebit al comunicării deoarece în formă rezumativă a intrat în circuitul istoriografic prin prezentarea ei în „Revista de Istorie", tom 41, 1988, nr. 2, p. 236—237, ci doar subliniem imboldul lansat de autor pentru recitirea izvoarelor, regîndirea și remodelarea mentalului epocii fanariote.

În ședința din 17 decembrie 1987, condusă de prof. Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea a prezentat rezultatele extrem de fructuoase ale unei recente călătorii de documentare în R.D. Germană. Consecințele benefice pentru cunoașterea mai aprofundată a evului mediu românesc, în special a secolelor XIV—XV pot fi remarcate și prin lecturarea notei asupra acestei deplasări științifice, prezentată succint de autor în „Revista de Istorie", tom. 41, 1988, nr. 4, p. 450—451. În aceeași ședință, Marius Oprea, student în ultimul an al Facultății de Istorie-filozofie, în comunicarea : *Din lumea tipografilor bucureșteni la începutul epocii moderne* a prezentat pe baza unor date inedite (Arhivele Statului — fond Mitropolie) aspecte mai puțin cunoscute din lumea făuritorilor materiali ai cărților din tipografia bucureșteană aflată sub oblăduirea și controlul Mitropoliei. Diversificarea gusturilor urmată de pierderea exclusivității cărților religioase au constitutit semne vizibile ale schimbărilor conforme cu o mentalitate de sorginte iluministă — proces finalizat în 1817 prin înființarea primei tipografii laice a Țării Românești. Date inedite despre clădirea și inventarul tipografiei, mobilier, ambianță, muncă și trai cotidian (alimentație, lefuri, prețuri, timp liber) întregesc imaginea rectificată a producției tipografice din capitala începutului de veac XIX și a mentalității epocii. Comunicarea care este în fapt un capitol din lucrarea de diplomă a demonstrat în chip evident gradul ridicat de cunoștințe al autorului și necesitatea întăririi conclucrării între cercetare și învățămîntul superior, idei reiterate și în lucrările de cuvînt susținute de Ștefan Ștefănescu, Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu.

În ședința din 28 ianuarie 1988, condusă de prof. Ștefan Ștefănescu după prezentarea rezultatelor unei cercetări în arhivele și bibliotecile din U.R.S.S. de Marieta Chiper și a unor cărți noi de istorie de Mircea Suciu, Ștefan Andreescu a susținut comunicarea : *Texte inedite de călători străini în țările române (secolul al XVII-lea)*. Autorul a prezentat și comentat cîteva scrisori și rapoarte inedite conservate în arhiva Congregației de *Propaganda Fide* de la Vatican, privind pe Andrei Bogoslavić și Giovenale Falco, care au viețuit o vreme mai îndelungată la Tîrgoviște și respectiv Cîmpulung. Aceste documente și unele informații istorice noi cu privire la sfîrșitul domniei lui Radu Mihnea și în general asupra ambianței politice și spirituale din Țara Românească. Pe marginea interesantei comunicări au luat cuvîntul Ștefan Ștefănescu, Nicolae Stoicescu, Florin Constantiniu, Constantin Bălan, Carol Vekov, Ioana Constantinescu, Marieta Chiper. Menționăm că în prezent studiul se află sub presă la „Revista de Istorie și Teorie Literară", nr. 3—4/1987.

În ședința din 22 februarie condusă de prof. Ștefan Ștefănescu după prezentarea unor recente lucrări de medievistică românești și străine de Florin Constantiniu, Sever Catalan, Antal Lukacs, Nagy Pienaru, Constantin Rezachievici, cercetătorul Nicolae Stoicescu a susținut comunicarea : *Silviu Dragomir — 100 de ani de la naștere*. Autorul a prezentat aspectele esențiale ale biografiei și activității științifice a istoricului S. Dragomir care prin editarea de noi izvoare și aducerea unor noi argumente în favoarea continuității, prin contribuțiile importante în descifrarea luptei românilor transilvăneni împotriva unirii cu Roma, etc. ocupă un loc de frunte în istoriografia românească ; un istoric avizat, stăpîn al instrumentelor de lucru, spirit penetrant, angajat ferm în lupta de emancipare națională a românilor. Au participat la discuții Ștefan Ștefănescu, Mircea Suciu, Constantin Rezachievici, Florin Constantiniu, Carol Vekov. Comunicarea a fost tipărită în „Revista de Istorie", tom 41, 1988, nr. 5, p. 527—536.

În aceeași ședință într-o rubrică ce se dorește permanentizată intitulată : *Recitind izvoarele*, Emil Lazea a comentat un pasaj din capitolul XI din *Cronica Notarului Anonim* în care, privitor la succesiunea voievozilor din Transilvania, apare *dux Morut* ca nepot (de mamă sau de frate?), specificîndu-se extinderea teritorială a voievodatului. În concluzia autorului primul voievod cunoscut al Transilvaniei poate să fi trăit în jurul anului 850, în contextul căderii avarilor, iar succesiunea pare să nu fi fost *electivă* ci deja îmbrăcase o formă *ereditară*. Numai o stabilitate politică reală ar fi permis o atare succesiune.

Nagy Pienaru

www.dacoromanica.ro

CRONICA

În luna martie 1988 în țara noastră a făcut o vizită, profesorul Mustafa Al Najaar din Irak, secretarul general al Uniunii istoricilor arabi.

Cu acest prilej în ziua de 18 martie 1988 la Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România oaspetele arab a avut o întîlnire cu istoricii români. În deschiderea reuniunii prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga", președintele secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice a salutat prezența în România a distinsului oaspete reprezentantul unei istoriografii care s-a afirmat în ultimul timp pe plan internațional.

În continuare profesorul Mustafa Al Najaar a vorbit auditoriului despre activitatea științifică și structura organizatorică a Uniunii istoricilor arabi, despre activitatea editorială și relațiile științifice pe plan internațional, arătînd că scopul vizitei sale în România este de a pune bazele unei colaborări științifice permanente între forul pe care îl conduce și instituțiile similare românești.

În încheierea conferinței sale profesorul Al Najaar a răspuns cu amabilitate întrebărilor care i-au fost adresate de istoricii români.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

LEONID BOICU, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Edit. Junimea, Iași, 1986, 296 p.

Cartea lui Leonid Boicu, referitoare la relațiile internaționale ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVIII-lea, reprezentînd rezultatul unor îndelungate și profunde cercetări științifice, cuprinde o analiză atentă și sobră a unui material istoric abundent, fie de arhivă, fie editat. Autorul are meritul de a fi scos în relief din marea „avalanșă" de evenimente pe cele care puteau contura, limpezi și definitiva mobilul ideilor politice românești și europene care se manifestau în societatea Principatelor Române și în zonele geografice vecine. Istoricul desprinde cu sîrguință societatea românească de cea asiatico-levantină care încerca să-și exercite insistent, prin orice mijloace, autoritatea politico-diplomatică, evidențiind în miezul ei „efluvii de idei și tentative concrete firav modernizatoare, timide și confuze" (p. 8), fapt demonstrat prin orientările cultural-politice ale Cantacuzinilor și Mavrocordaților de a recepta noul. Datorită feudalismului înrîurit de mentalitatea asiatică, accentucază Leonid Boicu „imaginea poporului român în opinia publică europeană în secolul al XVIII-lea se contura destul de timid" (p. 8). Și mai grav este faptul, se precizează, că oamenii de stat ai marilor puteri (Imperiul țarist, Imperiul habsburgic, Imperiul otoman) revendicau zone de dominație și influență politico-militară, concretizînd în dese rînduri planuri de divizare a acestora, gest tipic societății feudale.

Autorul demonstrează că în secolul al XVIII-lea a fost grav afectată autonomia țărilor române, consecință a faptului că teritoriile românești au ajuns principalul teatru de dispute militare între cele trei imperii vecine, realitate cu grave consecințe pe plan economic, social politic și diplomatic pentru români. Cel mai întemeiat element îl reprezintă instabilitatea cronică a domniilor în Principatele Române. S-a diminuat personalitatea instituțiilor românești, armata s-a desființat, școala s-a grecizat, iar biserica și-a pierdut din autoritatea sa, în favoarea celei rusești, și mai ales în favoarea celeilalte levantino-grecești. Și totuși, paradoxal, în cadrul ideilor culturale și politice locul celor de revendicare cu caracter național este mai evident acum (domnia pămînteană, restabilirea deplinei autonomii ca etapă preliminară în drumul spre independența și unitatea românilor).

Lucrarea este structurată în șapte capitole la începutul lucrării existînd un „avertisment"/ (p. 5—6) și o „introducere" (p. 7—20), două subcapitole preliminare, care își propun să-l încadreze, cît mai corespunzător și eficient, pe cititor, în problematica temei.

În primul capitol „Raporturile politice internaționale la cumpăna secolelor XVII și XVIII" (p. 21—38) sînt înfățișate marile divergențe politice care se intercalează cu mobilurile economice. În acest context sînt reflectate opiniile mai multor istorici români, care în mai multe cazuri, coincid cu părerile autorului. Se constată că la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui care urma se deschide o nouă etapă în evoluția relațiilor internaționale în sud-estul Europei ca rezultat (aproape firesc) a stăvilirii expansiunii otomane în Europa, a semnificativelor schimbări politico-militare ce s-au creat, a concretizării unui țel de luptă comun antiotoman. Principatele Române datorită statutului lor politico-juridic specific sînt prezentate într-o poziție particulară în cadrul luptei popoarelor balcanice pentru eliberare națională, popoarele din această zonă nu se puteau emancipa politic sau militar prin forțele lor.

Capitolul al doilea „Tendințe și acțiuni ale Principatelor Române în sfera relațiilor politice internaționale pînă la 1768" (p. 39—115) își găsește prin cuvintele lui Del Chiaro cea mai nimerită portretizare: „Moldova și Valahia trebuiesc privite ca două corăbii pe o mare furtunoasă, unde rarcori se bucură cineva de liniște și de odihnă" (p. 69). Românii au o organizare politică proprie, evidentă, fapt ce a avut în această perioadă și după aceea un rol deosebit în cadrul evoluției raporturilor politice în Balcani, relațiile cu Imperiul habsburgic și Imperiul țarist au avut numeroase particularități. Domnii fanarioți acționau ca purtători de cuvînt ai Instanbulului, dar după cum arată autorul „cu o netăgăduită amprentă personală, de regulă bine mascată" (p. 110). Pentru păstrarea atunomici statale, chiar dacă aceasta a fost afectată, uneori, Principatelor Române le erau necesar sprijinul cel puțin a unei mari Puteri, (paradoxal, chiar Poarta), „de o conduită politică care să le îngăduie să tragă maximum de foloase din contradicțiile dintre Puteri, dintr-un echilibru de forțe capabil să anuleze deciziile unilaterale" (p. 113), să creeze ideea de echilibru politic și să o concretizeze.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 6, p. 635—642, 1988

www.dacoromanica.ro

„Tendințe și acțiuni politice ale Puterilor europene față de Principatele Române, pînă la 1768" (p. 116—147) se intitulează al treilea capitol al lucrării la care ne referim. Leonid Boicu precizează că chiar dacă Principatele Române au reprezentat în relațiile internaționale poziția de obiect și nu de subiect, totuși „ele cîștigă teren în conștiința *politică* europeană ca etnie distinctivă și organizare de stat individuală" (p. 116), acum ideea de *Dacia* reprezintă o denumire conștientizată, convergentă cu unitatea și continuitatea poporului român.

Capitolul al patrulea „O nouă etapă a desfășurărilor politice internaționale (1768—1792) și Principatele Române" (p. 148—159) tratează îndeaproape puternicul conflict politico-militar ce s-a produs între Rusia țaristă și Poarta otomană, situație ce marchează o nouă etapă în raporturile politice internaționale în zonă. Conflictele ruso-turce se concretizau în Principatele Române, unde a existat cel mai de seamă perimetru de operațiuni militare, fapt pentru care această regiune a ocupat un loc de seamă în interesele politice europene.

Între paginile 160 și 206 se desfășoară capitolul „Principatele Române — o piatră de încercare — (1768—1774)" unde titlul este inspirat din documentele diplomatice de la Curtea Ecaterinei a II-a. Viitorul politico-diplomatic al Principatelor Române era fixat de rezolvarea a două capitale chestiuni în această parte a continentului, cea otomană și cea polonă. Ideea formulată de Leonid Boicu este concludentă în acest context istoric: „Important este însă că li se recunoștea o identitate proprie ce nu se confunda nici cu cea otomană, nici cu cea poloneză" (p. 172). Pacea glorioasă a Rusiei de la Kuciuk Kainardji (1774), după cum o desemna Ecaterina a II-a, implica deschiderea unei noi etape în raporturile internaționale în această parte a Europei, „începutul dislocației Imperiului otoman, cel puțin în Europa" (p. 205), a impulsionat pregnant lupta pentru emancipare socială și națională, a creat un ascendent politico-diplomatic pentru Imperiul țarist, dar implicit și modificarea echilibrului de forțe în zonă. Fapt ce a lărgit evident autonomia Principatelor Române în fața Porții, a creat o desprindere oficială de monopolul economic otoman.

Al șaselea capitol „Principatele Române și crizele stării de pace (1774—1787)" (p. 207—248) abordează noua etapă post Kuciuk Kainardji pînă la următorul conflict, arătînd că nerespectarea clauzelor tratatului sus-amintit va determina noul război ruso-turc. Rusia, prin tratatul de la Kuciuk Kainardji, și-a rezervat rolul de a institui consuli, fapt deosebit pentru desprinderea Principatelor Române de mentalitatea politico-diplomatică din această parte a Europei, și implicit, creșterea interesului pentru ele din partea unor Puteri din alte părți ale continentului.

În subcapitolul așezat între paginile 239—248 „Proiecte europene de reconstituire a Daciei", se constată că planurile din veacul al XVIII-lea referitoare la Principatele Române au un loc deosebit în relațiile diplomatice ale continentului. Aceste proiecte au influențat evident „la conturarea și individualizarea în sens național a unei chestiuni românești în plan internațional, la propensiunea ei în conștiința publică și practică politică europeană" (p. 248).

Ultimul capitol „Principatele Române și ultima confruntare politico-militară ruso-turco-austriacă a secolului" (p. 249—271) înfățișează, și desprinde elocvent, cauzele și declanșarea noului conflict armat (1787—1792) dintre ruși și turci, nerespectarea de ambele părți a tratatului de la Kuciuk Kainardji. În acest interval se evidențiază că poziția boierimii a fost una dintre cele mai active, stabilind contacte politice, formulînd și înaintînd memorii revendicative către marile Puteri europene, insistînd chiar „revoluționar" la congresul de pace de la Sistov (1791), considerînd că românii formează o *națiune distinctă* în Europa. De acum înainte problematica unității și independenței Principatelor Române va fi acceptată ca un fapt istoric firesc și necesar în lumea diplomatică a bătrînului continent.

Între paginile 272 și 296 sînt prezentate cu o deosebită pertinență notele la fiecare diviziune a cărții, prezentîndu-se și o vastă bibliografie a problematicii la care ne-am referit.

Volumul realizat cu conciziune și claritate, documentat științific, se înscrie ca o valoroasă contribuție la cunoașterea istoriei românilor în secolul al XVIII-lea, în context internațional.

Gheorghe F. Anghelescu

MIHAI MAXIM, *Limba turco-osmană*, Tipografia Universității din București, 1984, 272 p.

Există în cadrul Facultății de Istorie-Filozofie din București, încă din anul școlar 1969/1970, un Curs de limbă și paleografie turco-osmană al cărui prim titular a fost prof. Mihail

www.dacoromanica.ro

Guboglu, autor al unor indispensabile instrumente de lucru pentru turcologii români (*Paleoegrafia şi diplomatica turco-osmană*, Bucureşti, 1958; *Tabele sincronice. Datele hegirei şi datele erei noastre*, Bucureşti, 1954).

Se resimţea însă, încă de pe atunci, lipsa unui manual pentru studierea limbii osmane. Existau, ce-i drept, o *Gramatică a limbii otomane* scrisă de Adam V. Cotula pentru minoritatea românească din Imperiul otoman acum aproximativ 80 de ani (în 1905), gramatici în limbi de circulaţie europeană (precum monumentala *Grammaire de la langue turque. Dialecte osmanli*, Paris, 1921 de Jean Deny) sau în limba turcă (de exemplu, Faruk Timurtaş, *Osmanlica Grameri*, ed. I, Istanbul, 1962),un curs universitar de turcă modernă în limba română (A. Baubec, *Limba turcă*, Bucureşti, 1972). Dar, fie datorită tirajului redus în care au apărut, fie a limbilor în care au fost redactate, acestea nu erau şi nu sînt accesibile celor care vor să se iniţieze, în special studenţilor, în studiul limbii osmane. Umplerea acestui gol tot mai evident şi cu consecinţe negative în procesul pregătirii tinerei generaţii de turcologi îi va reveni prof. Mihai Maxim, urmaş al prof. Mihail Guboglu la catedra Cursului de limbă şi paleografie turco-osmană.

Cunoscut mai ales din contribuţiile ştiinţifice decisive pentru cunoaşterea relaţiilor româno-otomane în evul mediu[1], contribuţii completate de editarea unor documente turceşti[2], profesorul Mihai Maxim realizează prin apariţia cursului universitar de *Limbă turco-osmană* o premieră pentru învăţămîntul istoric românesc. Prin acest manual, autorul completează fericit Cursul de limbă şi paleografie turco-osmană pe care îl susţine la Facultatea de Istorie-Filosofie din Bucureşti, venind în întîmpinarea studenţilor care îl frecventază, în special, dar şi storicilor interesaţi de conoaşterea limbii osmane, în general.

Volumul este structurat conform specificului unei gramatici. De la bun început un interes aparte suscită paginile grupate în *Introducere* sub titlurile *Studiul limbii turce în Europa şi Turcia* (p. 13—23) şi *Scurt istoric al limbii turceşti. Limba osmanlîe* (p. 25—35), adevărate studii în miniatură. Urmează un capitol consacrat *Alfabetului turco-osman*, alfabet care se compune din 31 de semne specifice variantei maşrakî (răsăriteană) a scrierii arabe (p. 36—37). Într-o planşă (p. 39) autorul ne prezinta cele 31 de semne pe şapte coloane: denumirea literei (*elif, be, pe, te* etc.) cu precizările privind tehnica legării de litara următoare (*elif, dal, zal re, ze, je, vav* nu se leagă de litera care urmează); grafia semnelor arabe în cele patru forme (iniţială, mediană, finală, izolată), care diferă după locul unde se află litera în cadrul cuvîntului; transliteraţia în caractere latine, atît în turca modernă, cît şi în limbile de circulaţie europeană (cu specificaţia că nu există încă un acord unanim în această privinţă). Se abordează apoi, separat, elementele de morfologie specifice limbii osmane: *Semnele de vocalizare, Armonia vocalică, Articolul, Substantivul, Sufixele, Pronumele, Adjectivul, Numeralul, Verbul, Postpoziţiile, Prepoziţiile, Conjuncţia, Interjecţia.* Într-un capitol aparte (p. 219—226), sînt precizate cîteva elemente de sintaxă turco-osmană (propoziţia simplă, propoziţia dezvoltată, propoziţia subordonată), care ar fi beneficiat cu singuranţă de o dezvoltare mai amplă dacă spaţiul tipografic nu ar fi fost limitat. Merită subliniată grija permanentă manifestată de autor pentru alegerea exemplelor care însoţesc abundent fiecare capitol, fiecare afirmaţie, textele şi cuvintele cu caracter istoric fiind dominante. Cinci *Anexe* încheie volumul: *Proverbe turceşti, Toponime, hidronime şi etnonime otomane, Antroponime turco-osmane, Nume de domni români în grafie otomană, Bibliografie selectivă.* Le semnalăm pentru importanţa deosebită pe care aceste ramuri ale lingvisticii o au pentru cercetarea istorică, în general, toponimele, hidronimele etc. turceşti pentru evul mediu românesc, în special. O notă aparte merită capitolul consacrat *elementelor de cronologie musulmană* (p. 129—137), indispensabile oricărui cercetător al relaţiilor româno-otomane, în condiţiile în care cronicile şi documentele turceşti constituie izvoare de primă mînă pentru istoria noastră medievală. Scrierea acestei cărţi a presupus un mare efort din partea autorului, luînd în seamă doar transcrierea atentă, cu o grafie cît mai inteligibilă, a cuvintelor în caractere arabe, muncă necesară în condiţiile în care beneficiem încă de caractere tipografice arabe.

Apărut într-un tiraj restrîns de numai 325 de exemplare, epuizate repede, manualul de *Limbă turco-osmană* se dovedeşte a fi un instrument de lucru preţios, fără de care iniţierea studenţilor în osmanistică (şi o spun toţi cei care în studenţie au jinduit efectiv după un astfel de curs) este mult mai anevoioasă. Motiv fundamental pentru o nouă ediţie, poate într-o formă mai amplă cum ne promite undeva prof. Mihai Maxim, de care să beneficieze direct umătoarele serii de studenţi.

Cursul de *Limbă turco-osmană*, *Laboratorul de studii otomane* creat în vara lui 1985 (al cărui iniţiator a fost tot prof. Mihai Maxim), iată paşi importanţi în crearea unei adevărate şcoli româneşti de turcologie, în formarea tinerei generaţii de istorici care să ducă mai departe cercetarea relaţiilor româno-otomane.

www.dacoromanica.ro

NOTE

[1] Amintim aici : M. Maxim, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte de la seconde moitié du XVIe siècle*, în „RESEE", nr. 2/1977, p. 207—232 ; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Rdl", nr. 9/1979, p. 1731—1765 ; idem, *Din istoria relațiilor româno-otomane — „Capitulațiile"*, în „Anale de istorie", nr. 6/1982, p. 34—68.

[2] M. Maxim, *Culegere de texte otomane. Fasc. I. Izvoare documentare și juridice (sec. XV—XX)*, București, 1974.

Viorel Panaite

* * * *Répertoire d'études balkaniques 1966—1975*, vol. I, *Histoire*, 1983 ; vol. II, *Histoire de la culture*, 1984, Edit. Academiei bulgare de științe, Sofia, 571+232 p.

Trebuie să recunoaștem că există o mare dificultate în a prezenta într-o formă rezumativă structura și conținutul unei atare publicații. Fiecare repertoriu bibliografic are o osatură adecvată spațiului geografic respectiv. În această privință, Europa de sud-est și statele balcanice formează o presupusă unitate, izvorîtă mai ales din vitregia evenimentelor similare din trecut. Așa fiind, repertoriul de față cuprinde o bibliografie fabuloasă pe o perioadă de 10 ani (1966—1975), referitoare la aspectele multiple ale acestei zone geografice. Bogăția materialului a obligat redacția să recurgă oarecum la un compromis față de structura clasică a unui repertoriu bibliografic. Și asta, pentru că au apărut între timp teme și probleme noi, privind istoria și cultura popoarelor din această parte a Europei ; cum ar fi, de pildă, cel de al doilea război mondial, cu toate implicațiile lui.

După cum se poate vedea, materialul a fost împărțit — acceptîndu-se firește o doză de arbitrar și compromis, fiindcă altcum nu se poate — în două sectoare : *Istorie* și *Istoria culturii*. Primul volum cuprinde 9.416 titluri, exceptate din 55 *Bibliografii*, 404 *Periodice* și 188 *Colecții*. S-a depus, fără îndoială, o muncă îndelungată și meticuloasă, despre care redacția, din prea multă modestie, nu ne spune nimic. Ar fi fost util și instructiv.

În scurta prefață a primului volum ni se dau, în schimb, cîteva indicații referitoare la pozițiile pe care anumite teme și titluri le ocupă în schema bibliografică. Pentru întocmirea acestei lucrări s-au despuiat publicații de pe tot cuprinsul Europei, inclusiv Turcia. Titlurile care privesc evenimentele istorice, fenomenele, ideile majore și diferite probleme din istoria popoarelor balcanice sînt redate în original și se traduc în limba franceză, în afară de cele germane și engleze.

Statele și teritoriile care intră în sfera cercetărilor balcanice, în număr de 19 grupează în jurul lor, iarăși alfabetic, alte subtitluri cu caracter generic. De pildă, României îi sînt subsumate trei titluri : *Istorie*, *Formarea statului*, *Istorie social-economică* și *Politica externă*. Această schemă se aplică aproape la toate unitățile statale amintite mai sus.

Însă, România, ca și celelalte denumiri teritoriale, apar și în contextul titlurilor generice, cum ar fi la : *„Bibliografii și lucrări de referință*, poziția *B* în 22 lucrări ; la *Cronică*, poziția *C* în 12 lucrări, la *Constituții*, poziția *C*, în trei lucrări ; la *Fascism*, poziția *F* în 15 contribuții, la *Forțe armate*, *Mișcări muncitorești*, *Mișcări de eliberare națională*, *Relații politice* și așa mai departe.

În felul acesta fiecare țară sau provincie din cele incluse în spațiul balcanic, își află locul într-o arie întinsă de probleme care conturează laolaltă istoria evenimentelor, începînd de la căderea Constantinopolului (1453) pînă la finele celui de al doilea război mondial.

Volumul se încheie cu un *Indice de nume de persoane* (60 p.), în care intră autori, critici, redactori și toate persoanele din contextul cercetării. Numele turcești, grecești, rusești, bulgărești și sîrbești sînt redate cu caractere originale. Urmează un indice al localităților și denumirilor geografice (14 p.). În sfîrșit, o listă a izvoarelor, — bibliografii, periodice și culegeri (24 p.) încheie această fabuloasă și atît de utilă lucrare pentru specialiștii care se ocupă de istoria popoarelor balcanice.

Prefața volumului II ne informează că e vorba de o bibliografie selectivă cu caracter interdisciplinar a studiilor și monografiilor publicate în țările balcanle. Materialele reflectă dezvoltarea culturală a ideilor, literaturii, artei, imprimeriei, etnografiei, folclorului și învățămîn-

www.dacoromanica.ro

tului din sînul acestor popoare. Pe aceeași treaptă de apreciere, se situează și relațiile culturale, științifice interbalcanice, ca și legăturile dintre Balcani și restul Europei.

Materialele au fost rînduite alfabetic în rubrici tematice, după modelul enciclopediilor. Ca și la primul volum, titlurile redate în limba franceză, cu excepția celor germane și engleze. Acolo unde materialele prezintă două sau mai multe aspecte, se folosește sistemul „trimiterilor". Cînd titlul lucrării nu-i suficient de inteligibil, se dau explicții în subsidiar.

Dispozitivul materialului este cu totul altul decît la primul volum. Redacția a optat pentru criteriul tematic după cum urmează: Arhitectura, Arte, Artă populară, Bibliografii, Centre și instituții culturale, Evoluția culturală și spirituală, Școala literară de la Tîrnovo, Etnografie, Folclor, Genuri literare, Istoria ideilor, Imprimerii, Învățămînt, Inteligența, Literaturi și cercetări literare, Mișcări literare, Muzică, Presă, Relații culturale și științifice, Relații din domeniul artei și arhitecturii, Relații literare, Izvoare, Teme balcanice și Teatru.

Volumul cuprinde 3.901 titluri. România e prezentă ca temă principală, de două ori. În primul rînd la tema *Literatură și cercetări literare*, în 34 titluri de studii și contribuții și în 41, trimiteri"; în al doilea rînd, la *Relații literare*, în 43 titluri și 4 „trimiteri".

Pentru acest volum au fost despuiate 56 *Bibliografii*, 208 *Periodice* și 154 *Culegeri*. Urmează un indice alfabetic de nume (p. 177—209) redactat cu caractere latine, chirilice și grecești. El conține nume de autori, compozitori, redactori, traducători și de alte persoane din contextul expunerii. Dacă un autor e încărcat cu lucrări în limbi diferite, se folosește procedeul *trimiterii*.

Indicele geografic (210—213) e alcătuit din nume de țări, orașe, fluvii și munți, redactate în forma lor originală. La denumirile transliterate se folosesc caractere latine, după sistemul internațional adoptat de UNESCO.

Aceste două volume au fost întocmite pe baza a 10 anuare bibliografice, apărute în perioada 1966—1975, sub patronajul „Centrului de informație și documentare științifică", înființat în 1967 pe lîngă Institutul de studii balcanice „Ludmila Jivkova". Sarcina principală a acestui Centru este aceea de a edita o *Bibliografie de studii balcanice* care a început încă din 1966.

★

Ambele volume constituie rodul muncii unui colectiv, alcătuit din M. Zecev, N. Danova, M. Stajnova și L. Sandova. Munca de elaborare a fost fectuată de St. Angheleva, L. Șandova și S. Stojanova.

Contribuția de față constituie un instrument de lucru inestimabil pentru toți specialiștii care studiază istoria sub multiplele ei aspecte și manifestări a popoarelor din această parte a Europei.

Traian Ionescu-Nișcov

STEVEN L. KAPLAN, *Le pain, le peuple et le Roi. La bataille du libéralisme sous Louis XV*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1986, 461 p.

Problematica subzistenței în epoca Vechiului Regim [1] se constituie într-un punct forte al istoriei economice. Lucrarea profesorului Steven Laurance Kaplan de la Universitatea Cornell (S.U.A.) se înscrie în cadrul unor mai vechi preocupări de istorie social-economică a Franței în secolul al XVIII-lea [2]. Realizînd o profundă analiză istorică autorul demonstrează importanța pîinii pentru omul anonim, producător, consumator sau intermediar [3]. Totodată se creionează o interesantă dezbatere asupra liberalizării vieții economice și a rolului statului în acest proces. Deoarece secolul al XVIII-lea nu a fost lipsit de foamete, speculații financiare, accentuarea decalajelor sociale, asigurarea aprovizionării cu cereale a interesat în măsură deosebită autoritatea centrală. Tocmai asupra acestei griji sociale insistă volumul pus în discuție.

Cartea apărută în prestigioasa colecție „Pour l'Histoire" dirijată de Pierre Chanu se deschide cu prefață intitulată *Honneur de la Police* sub semnătura lui Emmanuel Le Roy Ladurie. Profesorul francez subliniază rolul poliției, supranumită „de cereale", în asigurarea aprovizionării orașelor cu cereale, căci pîinea a fost un aliment de vază al francezului Vechiului Regim. Pînă către 1760 s-a manifestat o înțelegere tacită între monarhie și orașe, prima dirijînd grînele spre centrele urbane, cele din urmă rămînînd liniștite. Poliția a fost însărcinată cu supra-

www.dacoromanica.ro

vegherea acestui pact. Le Roy Ladurie arată inportanța „poliției de cereale" (p. IV), un corp de indivizi — ofițeri municipali, procurori și judecători regali, locotenenți de poliție, presidiali, ce au aplicat și verificat circulația grînelor către centrele urbane, interzicerea exportului, evitarea stocării de către negustori a acestora. Imensele necesități alimentare ale populației pariziene și neîndeplinirea lor a generat însă încă în prima jumătate a secolului XVIII-lea tulburări la Noget, Montlhéry, Versailles și chiar în capitală. Deși necesitatea aprovizionării a primat, către 1760 unii autori, precum: Boisguillbert, Dupin, Duhamel de Monceau, Véron de Forbonnais au îmbrățișat principiul liber-schimbismului și au cerut liberalizarea comerțului cu grîne, ceea ce s-a realizat prin edictele din 1763—1764. Ele au grăbit însă numeroase agitații și tulburări sociale și mai ales nașterea unui curent antiliberalist, teoretizat de abatee Galiani și Necker, conștienți de consecințele unor crize de subzistență într-o societate bazată pe agricultură.

În *Introduction* (p. 1—18) Kaplan pledează pentru importanța oferirii hranei zilnice tuturor locuitorilor, căci „tirania cerealelor condiționa toate fazele vieții sociale" (p. 10). Amenințarea cu foametea a fost mereu prezentă, deoarece niciodată nu s-a putut prevede capriciile naturii, situația recoltelor. Dar Kaplan consideră că după 1700 nu a mai existat în Franța o foamete cronică, nici chiar în 1709—1710, ci o slabă nutriție, ce a determinat ca o pătrime din populația de la sud de Masivul Central să dispară. Într-o atare conjuncturâ s-au accentuat conflictele sociale între „sătui și flămînzi producători-consumatori, oraș-sat" (p. 11). Criza de făină a fost doar un exemplu de criză alimentară provocată nu doar de situație recoltei, ci și de repartizarea cerealelor pe piață. Autorul declară că distribuția a fost un proces delicat în funcție de variabile economice, administrative, geografice, istorice și tehnologice, dar și socio-psihologice și politice. Disociind între istoria problemelor subzistenței și cea a crizelor alimentare, Kaplan pune în lumină legătura *politică-distribuție*, ceea ce s-a tradus în înfruntarea liberalism-libertatea comerțului cu grîne și criza de subzistență. Profesorul american apreciază experiența liberalizării circulației cerealelor printre „cele mai radicale reforme ale Franței prerevoluționare" (p. 15), o etapă crucială în modificarea raporturilor politice. Liberalismul economic a adus Franței creșterea prețurilor, scăderea provizoriilor, dar și a salariilor, somaj și cu precădere o solidaritate între popor și „poliția de cereale", de altfel rareori întîlnită. Criza economică, agitațiile populare, recolta slabă, opoziția politică a dus la abandonarea edictelor din 1763—1764, pentru că „liberalismul economic nu a fost compatibil cu ordinea monarhică" (p. 17).

Capitolul I se intitulează *La Police de l'Approvisionnement* (p. 19—50) și investighează amănunțit în contextul structurii sociale greoaie a Vechiului Regim aparatul politico-administrativ menit să supravegheze comerțul cu grîne. Rolul central în cadrul său l-a jucat „poliția de cereale". Organizarea repartiției cerealelor a implicat statul în fluxul producție-distribuție-consum, deoarece în opinia autorităților insuficienta distribuție ar fi periclitat ordinea social-politică. S-a avut în considerație din această perspectivă principiul paternalismului monarhic și teoria responsabilității statului, cărora li s-a făcut ecoul opinia publică. Distribuirea cerealelor nu a depășit cadrele sociale închistate ale Vechiului Regim, încît atitudinea autorităților a variat de la zonă la zonă în funcție de starea recoltei și condițiile atmosferice. Structura administrativ-judiciară, căreia i-a revenit misiunea de a străjui circulația cerealelor a cuprins pe rege, controlorul general de finanțe, secretarii de stat, intendenții, parlamentele provinciale. Nu trebuie scăpate din vedere fenomene ca venalitatea funcțiilor, corupția funcționarilor, particularismele locale. Accentuarea rivalității între Paris și provincie s-a produs în condițiile unei mai bune aprovizionări a capitalei și s-a relevat prin demonstrații de stradă și atacarea depozitelor de grîne în 1693, 1725, 1728, 1740, cazuri pe care documentele le-au consemnat cu lux de amănunte. Următorul capitol, *Reglementations, le regles et les regulateurs* (p. 51—81) descrie ansamblul legislativ, ce a reglementat circulația cerealelor. În mod primar masele au asociat foametea existenței monopolurilor asupra grînelor, ceea ce le-a făcut să ceară prețuri unice la grîu. Exportul de grîu și porumb a fost interzis, dar nu lipsit de autorizații parțiale de export, ca și unele licențe pentru transferul unor cantități dintr-o zonă în alte a țării. Statul a pretins cu toți indivizii antrenați în această activitate să se înregistreze la poliție, iar afacerile să se desfășoare doar pe piață. O zonă de 35—45 kilometri în jurul Parisului a fost exceptată de la achiziționarea de grîne. În anii de prosperitate și pace poliția a adoptat o atitudine de bunăvoință și chiar neglijență, dar a reprimat dur orice atentat la adresa legislației în vigoare în perioada de război. În ciuda unor mari variații locale, Kaplan a identificat cinci cicluri de relativă prosperitate întrerupte de unele crize de subzistență, și anume 1709, 1725—1726, 1738, 1742, 1765—1775. Ele au determinat pe miniștrii lui Ludovic al XV-lea să se angajeze mai pregnant în problema aprovizionării. Declarația regală din mai 1763 și edictul din iulie 1764 au rupt cu tradiția și au fundamentat liberalismul în comerțul cu grîne. Prima a prevăzut circulația liberă a cerealelor în regatul Franței și a fost caracterizată

www.dacoromanica.ro

de Kaplan drept „expresia cea mai reușită a despotismului luminat în Franța" (p. 77). Al doilea a permis exportul de grîne „prin 27 puncte și a menționat, piața comună a Europei" (p. 78).

Următoarele capitole vizează consecințele acestor măsuri legislative. Al treilea capitol, *Les origines de la liberté*, (p. 83—121) dezvăluie că actele din 1763—1764 s-au inspirat dintr-un climat fecund de gîndire economică. Autori, ca: Claude-Jacques Herbert, Plumart de Dangeul, Piarron de Chamousset, Mirabeau, Quesnay, Olivier de Serres au întrevăzut în liberalizarea comerțului cu cereale soluția eficace a relansării agriculturii franceze, dar și a revitalizării afacerilor publice. Paralel curtea de la Versailles a utilizat prilejul oferit de cele două acte pentru a adera la politica absolutismului luminat și a se reconcilia cu Parlamentul din Paris, făcînd pași hotărîți pe calea trecerii de la liberalismul economic la cel politic. Răspunsul practic la liberalism este înfățișat în capitolele IV și V, *La Reponse à la la Liberalisation : Theorie et Practique*, (p. 123—157) și respectiv, *Le gouvernement maintient sa position : La grain doit être libre*, (p. 158—182). Populația Franței a fost perfect convinsă de dreptul său la hrană ca unul natural, încît liberalismul a aruncat-o în brațele poliției specializate cu care a făurit un puternic corp opoziționist, ce s-a aflat la originea marilor explozii sociale. Deși autoritatea centrală s-a încrezut cu putere în poliția locală pentru a-și face deciziile împlinite, cea din urmă nu a reușit să determine cxecuția fermă a politicii oficiale, ci a fost în pericol să-și piardă chiar o parte din venituri. Oricum, pentru a izbîndi, o politică a liberului schimb cerea o puternică autoritate regală și o birocrație mult mai vastă și disciplinată. Liberalizarea a produs însă o fluctuație a prețurilor la cereale, la Paris între ianuarie și noiembrie 1768 de la 25,75 livre la 41 livre (cf. p. 172). Impactul direct al reformelor la nivelul edificiului politic este studiat în capitolele VI, *Lse reformes et le commerce des grains*, (p. 183—208), VII, *Paris* (p. 209—226), VIII, *L'Atout Royal*, (p. 227—262) și respectiv IX—X, *Le gouvernement, les parlements et la guerre de liberalisation*, (p. 263—307). Agitațiile populare au definit exportul de grîne ca lipsind Franța de hrana necesară populației. În amplele transformări circumscrise economiei liberului schimb s-au născut noi grupuri sociale, de exemplu negustorii, ce stocau cerealele și făina, unele disfuncționalități ale aparatului de sat. Pentru a liniști spiritele decretul regal special din 23 decembrie 1770 a reintrodus obligația înregistrării la poliția pentru toți cei angrenați în distribuția cerealelor. Ulterior însuși Ludovic al XV-lea s-a ocupat personal de repartiția grînelor în capitală sub formă asa numitului *grain du roi* (p. 227). Și totuși 1767—1768 au fost ani critici sub raportul subzistenței pentru parizieni. Creșterea prețului la făină și cereale a dus la proteste tacite, dar și la tulburări deschise în cartierul Halelor. Parlamentul din Paris s-a erijat în campionul hotărît al antiliberalismului deoarece a intuit o criză violentă a monarhiei. Profesînd tendințe vădite de liberalism Parlamentul din Rouen a adresat regelui o lungă „lettre de remontrances", în care a încercat să explice cauzele mizeriei populare.

Ultimele trei capitole se opresc asupra renunțării la liberschimbism, de către autoritatea regală, după cum urmează: IX, *Abandon de l'economie politique en faveur de la police, Retour au paternalisme timide* (p. 309—335); XII, *La police des subsistances* 1771—1774, (p. 337—352) și respectiv XIII, *Le grain du roi et la fin de la liberalisation*, (p. 353—367). Procesul de dcliberalizare s-a desfășurat în opinia lui Kaplan greoi fiind în legătură cu unele afaceri politice, ca de exemplu afacerea Maupeou. În urma diligențelor abatelui Terry, controlor general al finanțelor, la 14 iulie 1770 Consiliul Regal a decis interzicerea exportului de cereale calmînd parțial opinia publică. Luptînd contra liberalismului Terray a imaginat o politică intervenționistă. Noua legislație s-a impus cu dificultate, pe fondul exporturilor ilicite. Înlăturarea liberalismului a oferit însă noului suveran, Ludovic al XVI-lea [2] o nouă platformă politică, dar instabilă.

Lucrarea încadrează în paginile sale notele științifice, extrem de bogate și meticulos întocmite, (p. 391—451) și o bibliografie selectivă din Arhivele Naționale, Bibliotecă Națională, a Arsenalului, Primăriei din Paris, Ministerului Relațiilor Externe și arhivele departamentale (p. 453—457). În concluzie, exprim părerea că volumul profesorului Kaplan reușește în mod strălucit să explice specificul dezvoltării social-economice a Franței într-o perioadă crucială de istorie. Într-un limbaj de strictă specialitate autorul edifică o viziune originală și inedită, asupra unui aspect decisiv din istorie, cel al hranei cotidiene a omului.

NOTE

[1] Pentru detalii J. Meuvret, *Le Problème des subsistances à l'époque de Louis XIV*, tome II, *La Production des céréales et la société rurale*, Paris, 1987.

www.dacoromanica.ro

[2] Vezi pe larg lucrările sale: *La Bagarre: Galliani's Lost Parody*, The Hauge, 1979; *Le Complot de famine, Histoire d'une rumeur du XVIII-e siècle*, Paris, 1982; *Provisioning Paris, Merchants and Millers in the Grain and Flour Trade during 18-th Century*, Cornell Ithaca, 1984; *Work in France, Representation, Meaning Organization and Practice*, Cornell, Ithaca, 1986.

[3] Vezi și Barbara K. Weaton, *L'Office et la bouche, Histoire des moeurs de la table en France 1300—1789*, Paris, 1984; Philippe Gillet, *Por mets et par vins, Voyages et gastronomie en Europe (16-e-18-e siècles)*, Paris, 1985; Jean-Pierre Goubert, *La conquête de l'eau*, Paris, 1986.

[4] Evelyne Lever, *Louis XVI*, Paris, 1986.

Mihai Manea

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - — SERIA TEATRU - MUZICĂ - CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE DE D'HISTOIRE DE L'ART
  - — SÉRIE BEAUX-ARTS
  - — SÉRIE THÉÂTRE - MUSIQUE - CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Tratatul din 7 martie 1395 : semnificația sa politică și cronologică

Ștefan cel Mare și războiul otomano-venețian din 1499—1503.

Nicolae Iorga și Revoluția Franceză.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Grigore Tocilescu și slavistica cehă din cursul secolului al XIX-lea.

Concepții privind industrializarea țării în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Promovarea de către socialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Un sprijinitor al cauzei unității naționale românești în S.U.A. : Theodore Roosevelt.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Acțiuni comune ale Românilor, cehilor și slovacilor în lupta pentru făurirea statelor naționale unitare și independente și pentru recunoașterea lor internațională 1916—1920.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Antijaponez al poporului chinez.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

RM ISSO 567—630

I. P. Informația, c. 2275

43 356

Lei 15

www.dacoromanica.ro